

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN
TEKNOLOJİ VE EKONOMİK PERFORMANS:
ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM**

Hüseyin ÖZALP

2502110210

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. Gülden ÜLGEN

İSTANBUL – 2018

DOKTORA

TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : HÜSEYİN ÖZALP

Numarası : 2502110210

Anabilim/Bilim Dalı : İKTİSAT

Danışman : PROF. DR. GÜLDEN ÜLGEN

Tez Savunma Tarihi : 19.04.2018

Tez Savunma Saati : 11:00

Tez Başlığı : KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN TEKNOLOJİ VE EKONOMİK PERFORMANS: ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM.

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜ'NE OYBİRLİĞİ / ~~OYÇOKLUĞUYLA~~ karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. AHMET İNCEKARA		Kabul
2- PROF. DR. GÜLDEN ÜLGEN		Kabul
3- DOÇ. DR. FAİK ÇELİK		Kabul
4- DR. ÖĞR. ÜYESİ İPEK YURTTAGÜLER		Kabul
5- DR. ÖĞR. ÜYESİ İREM YALKI		Kabul

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. SİNEM KUTLU		
2- DR. ÖĞR. ÜYESİ YAVUZ TURGUTER		

ÖZ

KURUMSAL İKTİSAT PERSPEKTİFİNDEN TEKNOLOJİ VE EKONOMİK PERFORMANS: ALTERNATİF BİR YAKLAŞIM

Hüseyin Özalp

Günümüzde şahit olduğumuz hızlı teknik gelişmeler bir yandan modern insanın düşünsel yapısının bir ürünü ve onun bir yansıması iken bir yandan da modern insanı oluşturan düşünsel yapıyı, dünya görüşünü şekillendiren bir unsur durumundadır. Bilimin doğrudan bir üretim gücü olduğu bu şartlarda toplumsal yapıların sahip olduğu karakteristikler de başkalaşmak durumunda kalmaktadır. Öyle ki, bilim ve teknik ilerleme kültüre bağlıyken, meydana gelen değişimin izleri yine kültüre yansımaktadır. Güdeleri, değerleri, irrasyonel doğası ve ekonomik anlamda belirleyiciliği olan etkileşimleriyle insan unsuru, kurumsal bir bakışla analize dâhil edilmelidir. Son dönemlerde ülkelerin ekonomik yapılarını değerlendiren, performans analizi yapan araştırmacıların, daha güçlü büyüme oranları ortaya koyan ülkelerin farklılıklarını açıklamak üzere, geleneksel iktisattan ayrışarak farklı enstrümanlar ile çalıştıkları izlenmektedir. Özellikle 1990'lerden sonra ana akım iktisada muhalif ve daha tutarlı alternatifler sunma yolunda Heterodoks yaklaşımlar önemli adımlar atmıştır. Kurumsal İktisat da bu alanda değerlendirilen ve analizlere daha derin açıklayıcılık katan alternatif bir yaklaşım sergilemektedir.

Ekonomik performansın ardındaki, genellikle göz ardı edilen faktörleri açıklama amacı taşıyan bu çalışmada, kurum, teknoloji ve beşeri sermaye ilişkileri incelenmiş, bu üç değişkenin de uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyeceği sonucuna varılmıştır. Buna ek olarak kurum ve teknoloji arasındaki ilişkiyi netleştirmek adına ikisinin de bağımlı değişken olarak ele alındığı bir model kurgulanmış ve bu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Ayrıca bir ekonomik kurum olarak mülkiyet haklarının teknoloji üzerindeki etkisini ortaya koymak için de bir model

değerlendirmeye alınmış, bu analiz sonucuna göre de mülkiyet hakları ve teknoloji arasında uzun dönem ilişkisi bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal İktisat, Heterodoks İktisat, Teknoloji, Schumpeter, İktisadi Büyüme

ABSTRACT

TECHNOLOGY AND ECONOMIC PERFORMANCE FROM THE PERSPECTIVE OF INSTITUTIONAL ECONOMICS: AN ALTERNATIVE APPROACH

Hüseyin Özalp

The rapid technical development witnessed today is both a product and reflection of the modern human's intellectual structure. However, it is also an element that shapes the intellectual structure and worldview that constitutes the modern human. Under these circumstances in which science is a direct productive force, the characteristics of social structures alter as well. In fact, while science and technical progress depend on culture, the traces of change also reflect on culture. The human element with his/her motivations, values, irrational nature, and economically determinant interactions should be included in the analysis using an institutional perspective. In recent times, it is observed that the researchers, who evaluate the economic structures of countries and conduct performance analysis, dissociate themselves from conventional economics and work with different instruments in order to explain the differences among countries that exhibit more robust growth rates. Especially after the 1990s, heterodox approaches have taken crucial steps in terms of presenting opposing and coherent alternatives critical of mainstream economics. Institutional Economics posits an alternative approach within this field and provides a deeper explanatory analysis.

This study aims to explain the generally ignored factors behind economic performance. Therefore, the study examines the relationships among institution, technology and human capital and concludes that these three variables will support economic growth in the long run. In addition to these, in order to clarify the relationship between institution and technology, a model which takes these two as dependent variables is built and it is presented that there is a long-term relationship between these

variables. Furthermore, in order to reveal the effect of property rights as an economic institution on technology, a model is assessed. According to this analysis, it is concluded that there is a long-term relationship between property rights and technology.

Keywords: Institutional Economics, Heterodox Economics, Technology, Schumpeter, Economic Growth

ÖNSÖZ

Geleneksel iktisadi yaklaşımın, sürdürülebilir, uzun vadeli iktisadi büyümenin nasıl gerçekleştirileceği ve benzer kaynaklara sahip ülkeler arasında ekonomik performansın neden farklılıklar gösterdiği gibi sorulara tatmin edici yanıtlar sunamaması, alternatif yaklaşımlara sebebiyet vermiştir. İktisadi olguların kurumların etkisinden bağımsız değerlendirilemeyeceğini savunan ve ülkeler arasındaki iktisadi büyüme farklılıklarını kurumsal yapı farklılıkları ile açıklama yoluna giden görüşün son yıllarda fazlasıyla destekçi bulunduğu izlenmektedir. Bu noktadan hareketle bu çalışmada, kurumsal yapının ve teknik kapasitenin birbiriyle ilişkisi ve ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarını açıklamadaki rollerinin ortaya konulması amaçlanmıştır.

Bu tez çalışmasının konusunun oluşmasında verdiği fikirler, ortaya çıkmasında yol gösterici değerli görüşleri ve esirgemediği manevi desteği dolayısıyla tez danışmanım, sayın hocam Prof. Dr. Gülden ÜLGEN'e; tüm doktora süreci boyunca, tecrübesi, ilgisi ve sabrıyla bana ilham veren sayın hocam Prof. Dr. Ahmet İNCEKARA'ya; akademik hayata başladığım andan bugüne kadar maddi, manevi desteğini esirgemeyen, daima yol açan ve yol gösterici olan sayın hocam Prof. Dr. Fatih DOĞANOĞLU'na; tez yazım sürecinde değerli öneri ve eleştirileriyle çalışmaya katkıda bulunan sayın hocam Doç. Dr. Faik ÇELİK'e teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

Ayrıca, tez konusu oluştuktan sonra irtibata geçtiğim, Heterodoks İktisadın önemle çalışıldığı University of Missouri - Kansas City'nin değerli kütüphanesinde araştırma fırsatı sağlayan ancak maalesef tanışma fırsatı bulamadan vefat eden sayın merhum Prof. Frederic S. Lee'ye saygılarımı sunarım.

Son olarak, bu süreçte hem babalık sevinci yaşamamı sağlayan hem de her anlamda yardım, destek ve sabrını gösteren sevgili eşim ve meslektaşım Leyla F. Arda ÖZALP'a sonsuz teşekkür ve saygımı sunarım. Hayatım boyunca hiçbir şey esirgemeyip desteklerini hissettiren aileme teşekkürü borç bilirim.

İSTANBUL, 2018
Hüseyin ÖZALP

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİL LİSTESİ.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSATTA HETERODOKSİ VE KURUMSAL İKTİSAT OKULU

1.1. Yerleşik İktisadi Düşüncenin Ortodoks Temelleri.....	6
1.2. İktisadi Düşüncede Heterodoksi.....	9
1.3. İktisatta Evrim Düşüncesi.....	13
1.4. Kurumsal İktisadın Kavramsal Temelleri	22
1.4.1. Kurum Kavramının Tanımı	24
1.4.2. Kurumsal İktisadın Temelleri	26
1.4.2.1. Kurumsal Düşünceye Alman Tarihçi Okulun Etkisi	27
1.4.2.2. Kurumsal Düşüncede Pragmatizmin İzleri	30
1.4.3. Kurumsal İktisadın Gelişimi	31
1.5. İki Farklı Kurumsal Bakış Açısı.....	33
1.5.1. Orjinal-Öncü Kurumsal İktisat	33
1.5.1.1. Thorstein B. Veblen	34
1.5.1.2. John R. Commons	36
1.5.1.3. Wesley C. Mitchell	39
1.5.1.4. Clarence E. Ayres.....	41
1.5.2. Yeni Kurumsal İktisat.....	43

1.5.2.1. İşlem Maliyetleri	46
1.5.2.2. Sözleşme Ekonomisi	48
1.5.2.3. Mülkiyet Hakları	48
1.5.2.4. North ve Tarihsel Yaklaşımı	50
1.5.3. Öncü ve Yeni Kurumsal İktisat Ayrımı	52

İKİNCİ BÖLÜM

TEKNOLOJİ, SOSYAL DÖNÜŞÜM VE YENİ EKONOMİK ANLAYIŞ

2.1. Teknoloji - Ekonomi İlişkisi.....	58
2.1.1. Teknolojinin Tarihi ve Kavramsallaşması.....	58
2.1.2. İktisat Disiplininde Teknolojinin Yeri.....	61
2.2. Veblen ve Schumpeter’de Kurumsal Değişim ve Teknolojik Yenilik.....	66
2.2.1. Veblen’in Sosyal Değişim ve Teknoloji Yaklaşımı	66
2.2.1.1. Veblen’in İçgüdüler Analizi.....	67
2.2.1.2. Veblen ve Birikimli Değişim	69
2.2.1.3. Veblen Dikotomisi	71
2.2.1.4. Çalışma İçgüdüsü ve Kültürel Gelişim	73
2.2.1.5. Veblen’e Göre Toplumsal Evrim Süreci.....	75
2.2.2. Schumpeter’in Gelişme Kuramında Teknoloji ve Yenilik	79
2.2.2.1. Schumpeter’de İnovasyon/Yenilik.....	82
2.2.2.2. Yeniliklerin Dönüştürücü Niteliği	84
2.2.2.3. Schumpeter’in Girişimcisi	85
2.2.2.4. Schumpeter’in Değişim Dinamiğinde Araç: Banka Kredisi.....	87
2.2.2.5. Teknolojik Yenilik ve Uzun Dönem Dalgalanmalar	89
2.3. Kurumsal Kalite, Etkin Teknoloji ve Toplumsal Dönüşüm.....	90

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL BAKIŞTA İLİŞKİSEL BİR ANALİZ

3.1. Kurumsal Kalitenin Göstergesi Olarak Ekonomik Özgürlükler	103
3.2. Literatür Araştırması	108
3.3. Metodoloji	115
3.4. Veri Seti.....	118
3.5. Bulgular	120
3.6. Analizin Değerlendirilmesi	129
SONUÇ.....	131
KAYNAKÇA	136
ÖZGEÇMİŞ.....	156

TABLolar LİSTESİ

Tablo 3.1. Özgür Kategorideki Ülkeler.....	105
Tablo 3.2. Özgür Kategoride Yer Almayan Ülkeler	106
Tablo 3.3. Mülkiyet Hakları	107
Tablo 3.4. Politik ve Sivil Özgürlükler Endeksi	108
Tablo 3.5. Analizde Kullanılan Değişkenler	119
Tablo 3.6. Birim Kök Testi (Tüm Değişkenler).....	121
Tablo 3.7. Panel Eşbütünleşme Test Bulguları 1 (Model 1)	123
Tablo 3.8. Panel Eşbütünleşme Test Bulguları (Model 2)	124
Tablo 3.9. Panel Eşbütünleşme Test Bulguları (Model 3)	125
Tablo 3.10. Uzun Dönem İlişki Tahmini (Model 1)	126
Tablo 3.11. Uzun Dönem İlişki Tahmini (Model 2)	127
Tablo 3.12. Uzun Dönem İlişki Tahmini (Model 3)	128
Tablo 3.13. Panel Nedensellik Bulguları.....	129

ŞEKİL LİSTESİ

Şekil 3.1. Dünya Ekonomik Özgürlükler.....	104
--	-----

GİRİŞ

İktisatçıların uzun zamandır yanıtını aradığı sorular arasında herhalde en öncelikli olanı sürdürülebilir, uzun vadeli iktisadi büyümenin nasıl gerçekleştirileceği ve benzer kaynaklara sahip ülkeler arasında ekonomik performansın neden farklılıklar gösterdiği olmuştur. Teorik anlamda bu gibi soruların yanıtlarını bulmaya yönelik yaklaşımlar, zaman içerisinde şekillenen iktisadi düşünce sistemleri çerçevesinde çeşitlenmektedir. Örneğin, sadece ülkelerin sahip olduğu emek, fiziki sermaye miktarı, nüfus gibi temel iktisadi değişkenleri göz önüne alarak yapılan analizlerin bu soruların cevaplarını sunmakta yetersiz kaldıkları anlaşılmıştır.

Geleneksel iktisat, toplumsal anlamda teknolojik ve örgütsel devrim ve bunların sistem üzerine etkileri, büyük sanayi kuruluşlarının artan rolü, tüketicinin azalan bağımsızlığı, çevresel sorunlar ve sürekli büyümenin diğer sosyal maliyetleri, ülkeler arası artan büyüme farklılıkları gibi problemlere, ülkelerin toplumsal, kurumsal, teknolojik yapılarına pek az ilgi göstermiştir. On yıllardır gerçekleşegelen bilimsel değişikliklerle birlikte daha geniş bir çerçeveden bakıldığında bilim tarihi yanında iktisadın da farklı yaklaşımlarla yeniden yapılanma geçirdiği görülmektedir.

Yerleşik bilim düşüncesinin temellerinin sarsıldığı, hiçbir bilim dalının müstakil düşünülemediği günümüzde, iktisat bilimini de interdisipliner bir bilim olarak anlamak kaçınılmaz olmaktadır. İktisadi olayları sosyoloji, psikoloji, siyaset, tarih gibi bilim dallarından ayrı incelemek olanaksızlaşmaktadır. İktisadi, ona tarihsel derinlik kazandıran bir zaman boyutu içerisinde değerlendirmek gerekmektedir. Statik görüşten şekillenen, doğa bilimlerini taklit etmeyi bilimsellik kriteri olarak alan ve yöntemsel bireyciliğe dayalı bir analizdense tarihsel bilgiye dayalı, bireyden ziyade bütünü esas alan bir yaklaşım daha anlamlı sonuçlar ortaya koyacaktır.

Onlarca yıldır literatürde olan “Heterodoks İktisat” terimi, iktisatçıların alan içerisinde yükselen eleştirileri dolayısıyla yeniden canlanmıştır ve 1990’lardan sonra

neoklasik iktisada muhalif ve tutarlı bir alternatif olarak ekonomik analizin nasıl yürütülmesi gerektiğiyle ilgili ortak bir görüşü ifade eder duruma gelmiştir. Ana akım iktisat, tarih algısından yoksun, bölgesel ayrımları içermeyen, gerçek insan etmenleri olmaksızın, kurumları analiz dışı bırakacak şekilde tek bir dünya kapitalizmi olarak tasarlanmıştır. Heterodoks yaklaşım ise, din, dil, aile yapıları ve ağırları, eğitim sistemleri ve endüstri ilişkileri gibi farklı kurumların önemli olduğunu vurgulamaktadır.

İktisadi herhangi bir olayın gelişiminde kurumların önemi yadsınamazken, kurumsal iktisat da kurumlara verdiği önem ile diğer iktisat okullarından farklı bir yerde durmaktadır. Egemen iktisat anlayışına alternatif fikirler üretip birey, firma, piyasa ve ekonomiyi kurumsallaşmış süreçler olarak ve bütüncül bir bakışla algılayan kurumsal iktisat, yeni iktisat anlayışında üzerinde yoğunlukla durulması gereken bir konuma gelmiştir. Mevcut ekonomik sistemi sadece iktisadi bir olgu olarak ele almak, politik ve sosyal olguları kapsam dışında bırakmak, aynı zamanda bireyi sadece rasyonel bir varlık olarak değerlendirip sosyal bir varlık olduğunu unutmak çelişkileri de beraberinde getirecektir. Bireyin fonksiyonlarının oldukça karmaşık olan kurumlar tarafından belirlendiği göz ardı edilmemesi gereken bir konudur.

Değişmenin içinde yaşadığımız zaman dilimindeki kadar süratli olduğu bir dönem olmamıştır. Değişim ve yeniliğin ve dolayısıyla yeni organize bilginin de teknolojiyi ifade ettiği düşünüldüğünde, Neoklasik modelin teknolojik gelişmenin dışsal ve sabit olduğu yönündeki varsayımı sorgulanır hale gelmiştir.

Teknolojinin verimli kullanımı ve teknolojik ilerlemenin kendisi uygun kurumsal ve sosyal yapıları gerektirmektedir. Teknolojinin sadece aletlerle ilgili olmadığı, insanın çalışma ve düşünme biçimi ile ilgili olduğu düşünüldüğünde, teknolojideki temel değişimler insanın hem dünya görüşünü yansıtırken hem de dünya görüşünü değiştirmektedir. Ekonomik mekanizmada meydana gelen değişimlerle *yeni* toplumda, toplumun temel özelliği olarak fabrika ve maddi üretimin yerini bilgi üretimi almıştır. Teknolojinin etkin kullanılması neticesinde bilimsel buluşlarla onun uygulamaya konması arasındaki zaman kısalmış, bilim doğrudan bir üretim gücü haline gelmiş, bilim çevrelerinin rolü ve araştırmalara ayrılan pay artmıştır. Ekonomik yapıda meydana gelen

bu dönüşüm ile birlikte toplumsal yapının sahip olduğu karakteristik de değişime uğramaktadır. Bir yandan bilim ve teknolojideki ilerleme kültüre bağlıken bir yandan da meydana gelen değişim kültüre yansımaktadır.

Modern ekonomi ya da yeni ekonomi olarak da tanımlanabilen bilgi temelli ekonomide, sosyal bir varlık olarak insan ve teknoloji ekonomik kalkınmanın merkezinde yer almaktadır. Dolayısıyla ekonomik gelişmişlik; iletişim, bilgi teknolojileri, etkin beşeri sermaye gibi faktörler tarafından sağlanmaktadır denilebilir.

Ana akım iktisat çerçevesinde yapılan teknolojik değişimle ilgili çalışmalar, teknolojik olguların karmaşık yapısını çözümlenmede yetersiz kalmaktadır. Mekanistik ve deterministik varsayımlar dışında teknolojiye kurumsal iktisadi bir bakış, ekonomik büyümede nedensellik olgusuna daha açıklayıcı bir yaklaşım sunacaktır.

Teknolojik yeniliğin, toplumsal dönüşümün itici gücü olarak değerlendirilmesinde öne çıkan iki iktisatçının teknoloji yaklaşımları, konunun kavranmasında önemli bir yere sahiptir ve özellikle evrimci ve kurumsal iktisatçılar tarafından ağırlıklı olarak kullanılmaktadır. Bu bağlamda; geleneksel evrimsel iktisadın temsilcisi sayılabilecek T. Veblen ve birçok iktisatçının evrimsel iktisatla özdeşleştirdiği J.A Schumpeter'in teorileri üzerinde durulması gereken teorilerdir. Schumpeter ve Veblen'in çalışmalarında, değişimi sağlayan en önemli olgunun teknolojik gelişme olduğu, teknolojinin ekonomik kalkınmayı sağlayan, sosyal-kurumsal dönüşümü gerçekleştiren faktörlerden biri ve en güçlüsü olduğu görülmektedir.

Premodern toplumlarda ekonomik kalkınma incelemesi genellikle kapitalizmin ve sanayileşmenin etkisi anlamında dar bir çerçevede kalmaktaydı. Günümüzde ise geniş ve modern bir perspektiften bakıldığında, birçok toplumun ekonomik performans olarak geride kalması onların iktisadi, sosyal ve teknolojik göstergeler bakımından geride olmasıyla açıklanabilmektedir. Bugün ekonomik gelişmişliği, büyümenin hızlandırılması, eşitsizliğin azaltılması, yoksulluğun ortadan kaldırılması yanı sıra sosyal yapılar, tutumlar, ulusal kurumlar, teknolojik yeterlilik gibi çok boyutlu bir süreç dâhilinde düşünmek gerekmektedir.

Benzer üretim faktörü yoğunluklarına sahip olan ülkelerin gösterdikleri ekonomik performans farklılıkları açıklanması gereken bir husustur. Ülkelerin iktisadi performanslarını inceleyen literatürde özellikle 1990'lerden sonra iktisadi faktörlerin yanında iktisadi olmayan faktörlerin de önemli değişkenler olarak ele alındığı izlenmektedir. Ülkelerin demografik, kültürel, kurumsal yapıları, uyguladıkları hükümet politikaları, yenilik yaratma kapasiteleri büyüme oranı farklılıklarını açıklamada ihmal edilmemesi gereken değişkenlerdir.

Ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarını incelerken ülkelerin kurumsal yapıları, teknik kapasiteleri ve önemli bir etken olarak insan unsurunu dikkate almak gerektiğini savunan bu tez çalışması şu şekilde organize edilmiştir. Birinci bölümde, kesinlik dünyasının iktisada yansması kabul edilebilecek neoklasik iktisadi ifade etmek üzere Ortodoks iktisat anlayışı ve buna karşın Ortodoks iktisatla fikir ayrılığındaki yaklaşımları ifade etmek üzere Heterodoks iktisat anlayışları değerlendirilecek, bu doğrultuda Kurumsal İktisadın düşünsel temellerini de etkileyecek olan evrim anlayışının iktisadi düşünceye girişi incelenecek ve Kurumsal İktisat, öncü ve yeni olmak üzere iki farklı bakıştan tanıtılmaya çalışılacaktır. İkinci bölümde, ekonomi-teknoloji ilişkisi incelenip, iktisat biliminde teknolojinin yeri değerlendirildikten sonra teknolojik olguları ve süreçleri kurumsal iktisadi bir bakış açısıyla görme imkânı sunması açısından Veblen'in toplumsal değişim kuramında teknolojinin rolü ve evrimsel iktisada büyük katkısı olan Schumpeter'in kuramında teknoloji ve yenilik konuları incelenecektir. Analiz bölümüne geçmeden önce yine bu bölümde, ülkelerin sahip oldukları kurumsal yapı ve teknik düzeyin birbirleri ile olan yakın ilişkisi, birbirlerini nasıl etkiledikleri ve ekonomik performans farklılıklarını açıklamadaki önemleri ifade edilmeye çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise, Heritage Foundation, World Bank ve UNDP kaynakları kullanılarak elde edilen verilerle kurumlar, teknoloji ve beşeri sermaye indeksleri ile büyümenin ardındaki faktörlerin, kurumlar ve teknoloji ve bir ekonomik kurum olarak mülkiyet hakları ve teknoloji arasındaki ilişkilerin panel veri tekniği kullanılarak ampirik analizi yapılacaktır. Tez çalışması genel bir değerlendirmeye tamamlanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İKTİSATTA HETERODOKSİ VE KURUMSAL İKTİSAT OKULU

Aslen Yunanca kökenden gelen ortodoks ve heterodoks kelimeleri orthos-doğru, heteros-farklı ve doxa-inanç kelimelerinden türemiştir. Doğru inanç anlamına gelen ortodoks kelimesi, iktisat alanında geleneklere, genel kabul görmüş görüşlere bağlı olan uygulamaları ifade ederken, heterodoks kelimesi farklı inanç anlamına gelir ve iktisat alanında geleneksel görüşlerin ve yaklaşımların dışındaki uygulamaları ifade etmek için kullanılır. İktisadi düşüncenin gelişimi; iktisadi ajanlara farklı anlamlar yükleyen, iktisadi analize dâhil edilmesi gerekenler konusunda fikir birliğine varamamış farklı görüşler çerçevesinde olmuştur. Bilimsel düşüncede yaşanan gelişmeler interdisipliner bakabilen bilim adamları sayesinde farklı bilim dallarını da etkilemiş, bilim dallarının kendi içinde de gelişmesine zemin hazırlamıştır. İktisadi düşünce de evrim fikrinin ortaya atılmasıyla farklı bakış açılarına maruz kalmış, bu da disiplinin gelişimine katkı sağlamıştır.

Smith – Mill – Marx sürecinde somutlaşan ekonomi politik bilimi, iktisadi olguyu tanımlayıp çözümlmeyi amaçlamıştı. Görüntünün arkasındaki özü aramak amacı belli alanlardaki bilgi kümeleşmelerini özgün bir yöntemle genel bir teori içeriğine yerleştirme çabasını da birlikte getirmişti. Walras ile birlikte ekonomi politik biliminin gelişim sürecinde büyük bir kırılmaya-dönüşüme tanık olunacaktır. Bilimin ismi ve tanımı dahi değişirken önceki metodun reddi ile birlikte, iktisat teorisinde 19. yüzyıldan bugüne sürecek olan metod tartışma ve kavgaları da başlayacaktır. Yöntem üzerine tartışmalar, eş zamanlı olarak bu bilimin sınırlarından genel olarak sosyal bilimlerin alanına doğru genişleyecektir. Gerçekliği tüm boyutları ile yakalama, bunun için de olgular arasındaki değişmez ilişkileri keşfetme amaçlı iktisat teorisindeki

tartışmalar, genel olarak iki aks etrafında gelişecektir; bilimsel yasalar tekil olguların, seçilmiş göstergelerin zaman içindeki gelişmeleri incelenerek ve tahlil edilerek mi algılanacak veya insan davranışları ve böylece asıl olarak mübadele ilişkileri belli aksiyomlardan kalkarak mı iyi anlaşılacaktır. Tartışma bugüne kadar sürecelecektir (Eren ve Sarfati, der,2011: 7,8).

1.1.Yerleşik İktisadi Düşüncenin Ortodoks Temelleri

On sekizinci yüzyılın sonunda kurulduğu günden bu yana, anaakım iktisadın her zaman ciddi bir kısıtı olmuştur. Adam Smith ve David Ricardo gibi klasik iktisatçılar, Leon Walras, William Stanley Jevons ve Alfred Marshall gibi neoklasik teorisyenler ve Ludwig von Mises, Friedrich Hayek gibi Avusturya okulu iktisatçıları hepsi ekonomiyi bir çeşit karşılıklı ilişkili bir sistem olarak görmelerine rağmen tarih boyunca sistemin farklı türleri olasılığını kabul etmediler. Analizlerinin başlangıç noktası somuttan ziyade evrensel nitelikteydi. 1870’lerde Walras, Jevons, Marshall ve diğerleri tarafından yerleşik hale getirilen neoklasik iktisadın bu kusuru resmi teoride kodlanmış olup bugün ders kitaplarında karşımıza çıkmaktadır. Neoklasik iktisadın başlangıç noktası veri bir ekonomik sistemin karakteristik özellikleri yerine tarihdışı (ahistorical) ve soyut birey olmuştur (Hodgson, 1996: 382-383).

Tarihsel olarak yaygın iktisadın yükselişi, temellerini marjinal fayda teorisinden alan neoklasik teoriyle yakından bağlantılıdır. Yerleşik iktisadi şekillendiren iktisatçılar bir teoriye sahip ve bu anlamda da evrensel ve genel olmakla tanımlı bir çeşit iktisat oluşturmaya çalıştılar. “Salt” iktisat, diğer doğa bilimlerinde olduğu gibi açık yöntemlere ve yasalara dayalı olmalıydı. İktisadi tartışmaların modern kapitalizme uygulanması, bütün modern kapitalist ekonomiler için somut zaman ve mekândan bağımsız olarak kullanılabilmesi için formüle edilmiş ilişkilerin soyutlaştırılması gerekiyordu. Bir durumu soyutlaştırmanın matematik kullanımıyla yakından bağlantılı olduğu görüldü. Bu anlayışa bağlı olarak da neoklasik iktisadın yükselişi daha çok,

ifadeleri şekillendirme aracı olarak matematiğin ithaliyle ilişkiliydi (Bögenhold, 2010: 1568).

Salt iktisadın kavramı özellikle Marshall'dan sonra iyice daralmış, iktisadın inceleme alanı iktisadi dünyadaki mübadeleye indirgenmiştir. Marshall'ın anaakım iktisat üzerine kuramsal katkıları yanında, akademik ve mesleki kuruluşlara anaakım iktisadı yerleştirmesi iktisadın geleceğinde oynadığı rolü de göstermektedir (Özveren, 2007: 21). İktisadın politik ekonomiden ayrılarak salt ve uygulamalı bir bilim olmasında Marshall'ın etkisi büyüktü. İktisatta matematiği tamamlayıcı bir enstrüman olarak görüyordu fakat daha sonra matematik iktisadın içinde soyutlayıcı esas bir nitelik kazandıkça iktisadın kavramı da gerçeklikten uzaklaşmaya başladı (Hodgson, 1999: 1-2).

Neoklasik iktisadın yerleşmesinde fizikçi, mühendis, matematikçi iktisatçıların rolü oldukça büyüktür. Hâkim çizgi olarak termodinamik (uygulamalı fizik) uyarlaması söz konusudur. Özellikle Walras ve Fisher'de termodinamikten etkilenme fazlasıyla dikkat çekmektedir (Eren, 2011: 15). Bu noktada Walras politik iktisadın veya ekonomi politiğin mimarlarını muğlak olmakla eleştirir. Ona göre iktisat kesin olmalıdır, rasyonalitesi ölçülemeyenden, tartılamayandan yani duygulardan koparılmalıdır. Kantitatif olanın dışında hiçbir şey rasyonun oluşturduğu mükemmel kurgulu teoriye dâhil edilmediğine göre, nitel olan hem aşağılanacak hem de rasyonel olmadığı ileri sürülecektir (Sarfati, 2011: 118). Yerleşik iktisatta metodolojik olarak öne çıkan noktalar yöntemsel bireycilik, yöntemsel enstrümantalizm (fayda maksimizasyonu) ve yöntemsel dengenciliktir. Bu çerçevede ele alınan birey, homo ekonomiktir, onun için fayda maksimizasyonu ve dengenin gerçekleşmesi esastır. Bağımsız olarak hareket eder, bencildir ve rasyoneldir (Eren, 2011: 17).

Geleneksel iktisat yıllar içinde teknik, teorik anlamda çokça yeterlilik kazandı ama gerçek ekonomik dünyanın birçok büyük problemini anlamakta yetersiz kalmaya başlayınca temelden birçok eleştiriye de maruz kaldı. Geleneksel iktisatçılar kamu ve özel sektörde, iktisadi karar almada söyleyecek çok şey sahibi iken, halkla daha alakalı olan; teknolojik ve örgütsel devrim ve bunların endüstriyel sistemin yapısı ve

fonksiyonu üzerine etkisi, ulusal önceliklerin belirlenmesinde büyük sanayi kuruluşlarının rolü, tüketicinin azalan bağımsızlığı, çevresel bozulma ve sürekli büyümenin diğer sosyal maliyetleri ve zengin ve fakir milletler arasındaki büyüyen açık gibi problemlere çok daha az ilgi gösterdiler (Gruchy, 1972: V).

Neoklasik iktisat kurumsal yapı analizlerinde yetersiz kalmakla eleştirilmiş, yeni bir teorik paradigmanın gerekliliği vurgulanmıştır. Neoklasik analizin üzerine, onda bulunmadığı ifade edilen, sosyal, kültürel, ahlaki unsurları basitçe nakletmenin çok zor olduğu belirtilmiştir. Kuramsal özünde telafi edilemez kusurlar bulunduğu, dolayısıyla sorunun neoklasik teoriye bağlam veya ek boyutlar ekleme meselesi olmadığı, iktisadın kendi özünde teorik bir devrimin gerekliliği ifade edilmiştir. Ortodoks iktisadın merkezinde yer alan Walrasyan ve mekanik varsayımların değiştirilmesi gerekliliği vurgulanmıştır. (Hodgson, 1999: 44). Aslen iktisattaki bu mekanik varsayımlar, mekanik bir dünya görüşünün ürünüydü ve bu görüş, iktisadi faaliyetlerin dinamik, değişen yönlerini ihmal edip iktisadi hayatın sabit, kalıcı özelliklerini vurgulamaktaydı.

Dönemin Amerikan iktisatçılarında görülen bu mekanik veya statik (durağan) entellektüel yönelim kökenini, 17.-18. yüzyılların İngiliz felsefi ve bilimsel düşüncesinden almaktaydı. 17. yüzyılda Sir Isaac Newton statik evren kavramını fizikçiler arasında popülerleştirmişti. Newton'a göre evren; işlemleri, değişmez sayıda evrensel önerme veya kanunlara indirgenebilecek, kapalı, değişmez bir düzendi. Daha sonra bu düşünce John Locke ve bazı felsefeciler tarafından, sosyal ve fiziksel dünyaların ilahi bir düzenin parçaları oldukları şeklinde idrak edildi. Bu görüş 1800'lerden itibaren Amerikan üniversitelerinde sosyal bilimler ve doğa bilimleri için genel kabul gördü. Tabii iktisat da bu durumdan nasibini aldı. Esası bu statik görüşten şekillenen ortodoks yönelime karşı, özellikle insan düşüncesindeki ilerlemeyle birlikte 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, farklı yönelimler ortaya çıktı (Gruchy, 1967: 11).

1.2.İktisadi Düşüncede Heterodoksi

Heterodoks yönelim Avrupalı ve Amerikalı etkilerin karışımıyla şekillenmiştir. Avrupa’da Hegel, Marx, Darwin ve Spencer, Amerika’da Peirce, James ve Dewey’in düşüncelerinin ürünüdür denilebilir. 19. yüzyılın başında Georg Hegel, Isaac Newton’un mekanistik düşüncesine karşı, kendi yorumunun çerçevesini oluşturan ilke olarak, *being* (oluş, varoluş) fikri yerine *becoming* (oluşum, olmak) kavramını koyarak saldırıya geçti. Newton’un kapalı, değişmeyen evren kavramı yerine kendi evrimsel evren görüşünü yerleştirdi. Hegel’in “becoming” kavramını alarak ekonomik alana uyarlayan Karl Marx, 1848 yılında kapitalist ekonomik organizasyonun gelişim teorisi olarak Communist Manifesto’yu sundu. Hegel ve Marx’ın evrimsel düşünceleri, Charles Darwin’in 1859 yılında yayınlanan *The Origin of Species* (Türlerin Kökeni) çalışmasına bilimsel kaynak niteliği taşıdı. Bu şekilde felsefi bir süreci ifade eden “becoming” kavramı değişim ve gelişim kavramı olarak biyolojik kavramla bütünleşti. Bu düşüncenin biyolojik bilimlere yayılması daha geniş bir kabule yol açtı ve Herbert Spencer bu evrimsel bakışı, Darwinci düşüncelerin sosyal bilimlerde uygulamalarını göstererek sosyal bilimciler arasında da popülerleştirdi. 19. yüzyılın son çeyreğinden sonra “sosyal Darwinizm” düşüncesinin ilkeleri İngiltere ve Amerika’da yayılmış durumdaydı (Gruchy, 1967: 15-16). Ortodoks düşünürlerin kesinlik dünyası artık ihtimaller dünyası düşüncesiyle karşı karşıyaydı ve yöntem kavgası (Methodenstreit) başlamıştı.

Esası statik görüşten şekillenen, doğa bilimlerini taklit etmeyi bilimsellik kriteri olarak alan ve yönemsel bireyciliğe dayalı, evrensel kurallar çerçevesinde bir bilimin mümkün olduğunu savunan yönelim daha sonradan ortodoksiyi oluşturacak olan taraftı. Yine daha sonradan heterodoksiyi oluşturacak olan yönelim ise, sosyal bilimlerin kendine has karakterini ortaya çıkarıp, doğa bilimlerinden farklı kendine has yöntemlere başvurması gerektiğini, tarihsel bilgiye dayalı ve bireyden ziyade bütünü esas alan bir yaklaşımı savunmaktaydı (Yılmaz, 2012: 4-5).

Heterodoks kelimesi 1930’lardan itibaren kurumsalcı literatürde neoklasik iktisatla fikir ayrılığındaki ekonomik analiz yaklaşımlarını belirtmek için kullanılmıştır.

1960'ların sonlarından itibaren daha geniş bir anlam kazanmaya başlayan terim 1990'larda artık neoklasik iktisada muhalif ve tutarlı bir alternatif olarak ekonomik analizin nasıl yürütülmesi gerektiğiyle ilgili ortak bir görüşü ifade eder duruma gelir (Lee, 2006: 497).

Son yıllarda iktisadi literatürde zenginleşen yayınların yanı sıra iktisatta heterodoksinin birçok faaliyeti de göze çarpmaktadır. Örneğin; 1999 yılında, şimdi yıllık konferanslara, lisanüstü eğitim çalışmaları ve dahasına sponsorluk yapan bir organizasyonun "Association for Heterodox Economics (AHE)" oluşumuna, Ekim 2002'de Kansas City Missouri Üniversitesi'nin "20.yüzyılda Heterodoks İktisadın Tarihi" başlıklı konferansına, Aralık 2002'de New South Wales Üniversitesi'nde "Australian Society of Heterodox Economists (SHE)" açılış konferansına, altı ay sonra Haziran 2003'te, tekrar Kansas City Missouri Üniversitesi'nde ICAPE (the International Confederation of Associations for Pluralism in Economics) "Heterodoks İktisadın Geleceği Üzerine Birinci Dünya Konferansı" ile kuruluşunun onuncu yılını kutlamasına, kısa süre sonra dergilerin bölümlerini bu harekete veya tarihine ayırdığına, "Heterodox Economics Newsletter"'ın ortaya çıkışına, daha sonra Utah Üniversitesi'nin "Heterodox Economics Student Association (HESA)" oluşumuna ve daha birçok heterodoks iktisat faaliyetlerine tanıklık edilmektedir (Lawson,2006: 483).

Heterodoks iktisadın fikri kökenleri, hepsi, milletlerin zenginliğini, birikimi, adaleti, sınıf, cinsiyet, ırk, tam istihdam, ekonomik ve sosyal çoğaltım açısından sosyal ilişkileri vurgulayan Post Keynesyen-Sraffian, Marksist-radikal, Kurumsal-evrimsel, sosyal, feminist ve çevre iktisadında yerleşiktir. Bu nedenle, bir bilimsel araştırma alanı olarak heterodoks iktisat; toplumun yinelenen ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli mal ve hizmetlerin akışını ve faaliyetlere iştirak edenlerin refah artışını sağlamayı içeren tarihsel süreçteki değişimi açıklamak, önermek ve savunmakla ilgilidir. Heterodoks iktisat, sosyal tedarik sürecinin tarihsel bir bilimidir (Lee, 2012: 340). İfade edildiği gibi tek bir heterodoks iktisat teorisi yoktur. Bununla birlikte paylaştıkları nokta, neoklasik ortodoksinin ekonomik ve sosyal hayatın işleyişini anlayacak uygun aracı temsil ediyor olmasını reddedişleridir.

Özellikle kurumlar, tarih ve sosyal yapı vurgusuyla gerçekliği ifade etme uğraşında olan heterodoks iktisadın en genel anlamda eleştirileri rasyonel birey ve piyasa dengesi kavramıdır.

Anaakım iktisat, matematiğin kesin kaidelerinden yararlanarak, kapitalist ekonomiler dünyasına politik olarak uygun olmak amacıyla suni bir dünya inşasında olan tekil ve genel bir bilim olmakla eleştirilmektedir. Bunun yanında, maksimize edici iktisadi birey davranışı olarak yeknesak bir davranış şekli, spesifik bir piyasa mekanizması, piyasa ekonomisi, denge fiyatı ve bunlara bağlı olarak bir tek ve spesifik politika önerisi varsayması da eleştirililen diğer noktalarıdır (Elsner, 2007: 189,190).

Neoklasik iktisadın en geniş kabul gören ilkelerinden biri ekonomik ajanların rasyonelliği olgusudur. Gerçekten de birçok iktisatçı rasyonel maksimize edici davranış kavramını ekonomik davranış ile eşanlamlı kabul eder. Öyle ki, çalışmalarını rasyonel varsayımına dayanmayan iktisatçılar neoklasik iktisat disiplini sınırları dışında görülürler. Neoklasik iktisat, ajanların rasyonel olduğu ve çevresel kısıtlara bağlı olarak bireysel çıkarlarını, faydalarını maksimize etme amacında oldukları a priori (öncül) varsayımına başlar ki, bu varsayımlar rasyonel seçim teorisinin de omurgasını oluşturur. Birçok heterodoks okul birey davranışı olarak neoklasik modelde kullanılan homo economicus-rasyonel iktisadi birey kavramını eleştirmektedir.

Bir diğer nokta neoklasik modelin piyasa dengesi kavramının eleştirisidir. Mikro iktisadi teoride, çok sayıda üretici ve tüketicinin varlığı durumunda, firmalar ve tüketiciler tarafından gerçekleştirilen maliyet minimizasyonu arz ve talep dengesinin varlığını vurgular. Ancak piyasa dengesi kavramı Avusturya Okulu, Post-Keynesyenler ve gerçek dünya piyasasına mikro iktisat teorilerinin uygulanmasına itiraz edenler tarafından eleştirilmiştir. Heterodoks iktisatçılar mikro iktisadi modellerin gerçekliği nadiren yansıttığını iddia etmişlerdir (Shadmehri, Khadem, Ghadimi, 2014: 27). Heterodoks iktisat soyuttan ziyade daha somut, varsayımlı kurgusaldan ziyade daha gerçek bir dünyayı incelemenin gerekliliğini vurgulamaktadır.

Anaakım iktisadın asosyal niteliği de eleştirilmiş, iktisadın diğer sosyal bilimlerle daha sıkı ilişkiler kurması gerektiği ifade edilmiştir. Ekonomik süreç sosyokültürel

ilişkiler ağının parçası olan açık bir sistem olarak değerlendirilmelidir. Realizm (gerçekçilik), bir problemin çözümüne yönelik diğer ilgili disiplinlerin de kullanımını gerektirir. İktisadın diğer sosyal bilimlerle işbirliği veya en azından tamamlayıcılık yapması gerektiği Gunnar Myrdal'ın "ekonomik ya da ekonomik olmayan problem yoktur, sadece problem vardır" şeklinde ifade ettiği düşünceye dayanmaktadır (Streeten, 2000: 201). Yunanca bütün (whole) manasına gelen "holos" kelimesinden türeyen "holistik" terimi Güney Afrika'lı akademisyen ve devlet adamı Jan Christian Smuts tarafından türetilmiş ve bilimsel düşünmenin nasıl olması gerektiğini ifade etmek için kullanılmıştır. Charles Darwin'in (1859) biyolojik evrim, Antoine Henri Becquerel'in (1895) radyoaktivite ve Albert Einstein'ın (1915) rölativite (görecelilik) teorilerinden kaynaklanan terim, ekonomik düşüncenin evrimsel ve dinamik yapısını vurgulamakta ve Darwin öncesi (pre-Darwinian) dünyaya ve 19. yüzyıl klasik ekonomi düşüncesine karşıt bir anlamı ifade etmektedir. Smuts'un holistik olarak tanımladığı Darwin sonrası (post-Darwinian) ekonomik düşünce fiziksel dünyayı, gelişen ve sadece kendini oluşturan parçaların toplamından büyük olmayıp ayrıca parçaların birbirleriyle ilişkileriyle de bağlantılı bir şekilde ele almaktadır (Hamilton, 1970: 15). İktisadi sürecin, değişim ve gelişimin göz ardı edilmeden ele alınması gerektiğini ifade eden bu bakış, bütünsel bir yaklaşıma vurgu yapmaktadır.

Heterodoks iktisat etik değerler ile sosyal felsefe konularını ve insan varlığının tarihsel yönlerini kapsadığından heterodoks iktisatçılar, toplumun tüm üyeleri ve özellikle dezavantajlı olanlar için sosyal tedariği geliştirici, insan onurunu yüceltici, iyileştirici ve kökten, sosyal ve ekonomik politika önerileri yapmakla yükümlü hissetmektedirler (Lee, 2012: 340). Heterodoks iktisatçılarca yerleşik iktisadi anlayışın zaman ve mekân sınırlarının geliştirilmesi gerekmektedir.

Esasen statik görüşten şekillenen iktisatta ortodoksi anlayışı, insan doğasının gelişme olanakları barındırdığı düşüncesi ve kurumların oluşumunu da anlamaya yarayacak evrimsel, dinamik bakış açısıyla çelişir görünmektedir. Sosyal ve somut, gerçekçi bir anlayışla öne çıkan heterodoks iktisatta evrim anlayışının yaygınlık

kazanması bireyi, toplum içindeki insanı ve toplumsal dönüşümü daha iyi analiz etmede bir aydınlanma sağlayabilir.

1.3.İktisatta Evrim Düşüncesi

İktisadi ve biyolojik düşüncenin tarihlerine bakıldığında önemli derecede bir etkileşim olduğu görülebilir. Özellikle çevresel denge ve evrimsel dinamiklerin açıklanması konularında bu etkileşimi görmek mümkündür. Son on yıllarda teorik biyoloji, hiyerarşik süreçler, kooperatif davranış ve evrimsel değişimin seçim süreçleri gibi olguları anlamada iktisattan daha hızlı ilerleme kaydetmiştir. Ancak iki disiplinin de ilgili olduğu konular özellikle yaşam, karmaşıklık ve gelişen sistemler üzerine olduğundan evrimsel düşüncenin iktisada sunduğu çok şey olmuştur. Evrimsel düşüncenin iktisadi bakışa entegre olması, birçok önemli ismin Darwin'in fikirlerini iktisadi yaşamı daha iyi kavrayacak enstrümanlar olarak görmeleri dolayısıyla olmuştur. Hodgson şu örnekleri verir;

“Karl Marx, Darwin'in teorisini tarihteki sınıf mücadelesi için doğal-bilimsel bir temel olarak görür. Alfred Marshall, iktisatçının uğrak yerinin, “Mekke”sinin (Mecca), ekonomik dinamiklerdense ekonomik biyolojide olduğunu belirtir. Thorstein Veblen, Darwin'in düşüncesinden o kadar etkilenmişti ki iktisadi evrimsel bir bilim haline dönüştürmeye kararlıydı. Joseph Schumpeter, uzun zaman önce Karl Marx'ın vurguladığı gibi, kapitalizm ile ilgilenilirken esas olarak evrimsel süreçle ilgilenildiğinin kavranılması gerektiği düşüncesinde ısrar etmekteydi” (Hodgson, 1994: 218).

Evrimsel düşüncedeki gelişmeleri özellikle benimseyen heterodoks iktisat, ortodoks iktisadın batılı evrenbilimi (Western Cosmology) inanışındaki;

- (1) kendi toplumundan bağımsız, bencil doğal insan (natural man) (çıkarıcı, rasyonel aktör varsayımı),
- (2) toplum, aralarındaki rekabete bağlı olarak üyelerinin kişisel çıkarına rağmen iyi işleyebilir olması (görünmez el varsayımı),
- (3) doğanın ideal, optimal bir durumu vardır (genel piyasa dengesi varlığı) şeklindeki önyargı ve sınırları aşma gayretinde olmuştur. Adaptasyon ve doğal seçilimin genellikle bireysel çıkar açısından çerçvelendiği, tek türler, sosyal gruplar ve çoklu türler gibi üst düzey ekosistemlerin iyi işlediği, çevresel ve evrimsel modellemenin genel bir dengenin varlığını kabul ettiği gibi özellikler aslında evrimsel biyoloji tarihinde söz konusudur. Ancak özellikle son otuz yılda evrimsel teori muhtemelen bu fikirlerin ötesine geçecek ilerleme kaydetmiştir. Birey artık biyolojik hiyerarşinin ayrıcalıklı bir sınıfı değildir, görünmez el metaforunun aksine, özel durumlar dışında bireysel çıkar genellikle sosyal refahı zayıflatmaktadır ve çoğu çevresel ve evrimsel sistemler dengesizlik halindedir (Gowdy v.d.,2013: 12).

Heterodoks iktisadın evrimsel düşüncesindeki insan, yerleşik iktisadın insanından farklıdır. Evrimsel düşüncede geçmiş geleceği etkiler, etkileşim oluşumu şekillendirir. Birey kendini gerçekleştirmenin yollarını arar ve onun zamanla değişen istek ve seçimleri iktisadi çözümlerinin içinde yer almalıdır. Tarihsel koşulların farklı şekillerdeki birlikteliği farklı sonuçlar doğurur. “Sistem” dinamik bir yapıdır ve toplum dönüşüm halindedir. İktisadi, politik ve sosyal olgular arasındaki etkileşim toplumsal dönüşüme neden olmaktadır.

Biyolojide devrim niteliği taşıyan evrim düşüncesi Charles Darwin’in 1859 yılında yayımlanan “Türlerin Kökeni” adlı kitabına dayanmaktadır. Bununla beraber bu düşünce Darwinci evrim düşüncesinin genel bir evrimsel yaklaşım getirmesi dolayısıyla birçok bilim dalını da etkilemiştir. Ne var ki, “evrim” kavramı genel anlamda zaman içinde meydana gelen değişimleri ifade etse de birçok bilim insanı tarafından farklı anlamlarda, farklı kapsamlarda kullanılmıştır ve esasen bir kavram kargaşasına da meyil

vermektedir. Söz gelimi, Lamarck'ın evrim kavramı Darwinci yaklaşımdan ayrılmaktadır ve farklı bir değişim sürecini ifade etmektedir. Özel'in (2011) ifade ettiği gibi; "Lamarck'a göre evrim yavaş yavaş, küçük adım ve aşamalarla ortaya çıkan bir süreçtir; zaman içinde çevredeki küçük değişiklikler, organizmalar için yeni gereksinimler yaratır; bu da kuşaklar boyunca yeni türleri ortaya çıkarabilir. Çevreye uyum gösterirken edinilmiş değişimler sonraki kuşaklara aktarılmaktadır. Buna karşılık Darwinci doğal seçim, üç temel bileşene sahiptir: Genetik karakterlerin devamını sağlayan "kalıtım", farklı karakterlerin popülasyondaki zenginliğini sağlayan "çeşitlilik" ve bu çeşitli karakterlerden doğadaki koşullara en uygun olanının hayatta kalmasını sağlayan "seçilim" (Özel, 2011: 137). Dolayısıyla evrim sürecinin niteliği, gerisindeki mekanizmalar ve açıklama biçimleri arasındaki farklılıklar, sosyal teori ve iktisatta farklı algılayışlara neden olabilmektedir.

Hodgson (1999: 127), evrimsel iktisadın farklı kullanımına ilişkin en az altı farklı gruplamaya işaret etmektedir:

- Evrimsel ve post-Darwinci iktisadı savunan Veblen ve John Commons geleneğindeki kurumsalcılar genellikle kendi yaklaşımlarını "evrimsel iktisat" olarak tanımlamakta, kurumsal ve evrimsel terimlerini ABD tabanlı kurumsalcı Evrimsel İktisat Birliği'ne (Association for Evolutionary Economics) misal olduğu şekliyle aynı anlamda kullanmaktadırlar.
- Joseph Schumpeter, kapitalist gelişimi "evrimsel süreç" olarak tanımlamakta, ondan etkilenen çalışma, Uluslararası Joseph Schumpeter Birliği tarafından yayınlanan Evrimsel İktisat Dergisi (Journal of Evolutionary Economics) başlığında tavzih edildiği gibi "evrimsel iktisat" olarak tanımlanmaktadır.
- Avusturya Okulu iktisatçıları genellikle, Carl Menger'in teorisinde tasvir edildiği veya Friedrich Hayek'in geç biyoloji çalışmalarında, özellikle kendiliğinden düzen kavramıyla alakalı olarak, olduğu gibi "evrimsel" olarak tanımlanmaktalar.

- Adam Smith, Karl Marx, Alfred Marshall'ın da aralarında olduğu bazı muhtelif yazarların iktisatları da “evrimsel” karakter taşımaktadır.
- Teorik biyolojinin matematiksel çalışmalarından esinlenen evrimsel oyun teorisi, matematiksel iktisatta göze çarpan gelişmeler arasında yer almaktadır.
- “Evrimsel” kelimesi, kaos teorisi uygulamalarını ve diğer çeşitli bilgisayar simülasyon tiplerini kapsayan “karmaşıklık teorisi (complexity theory)” olarak da tanımlanan çalışmalarla da ilişkili kullanılmaktadır. Çoğaltıcı (replicator) dinamikler, genetik algoritma, genetik programlama gibi çalışmalar bunlar arasında sayılabilir.

Evrimsel kuramın farklı alanlarda kullanılması çok yeni olmamakla birlikte, Richard Nelson ve Sidney Winter'in 1982 tarihli “Ekonomik Değişimin Evrimsel Teorisi” (An Evolutionary Theory of Economic Change) kitabı özellikle son zamanlarda iktisatta kullanılan “evrimsel iktisat” teriminin yaygınlaşmasında etkili olmuştur. 1980'lerin sonlarından itibaren ise Amerika ve Avrupa'da genişleyen, ekonomiye kurumsal, Avusturyan ve Schumpeteryan yaklaşımlar evrimsel iktisat çalışmalarına hız kazandırmada etkili olmuştur.

Avrupa'da heterodoks yönelimin öncülerinden sayılabilecek Herbert Spencer, evrim kavramının sosyal bilimler literatürüne girmesini de sağlamıştır. Spencer evrimi “ilerleme” olarak görmekte bütün gelişmelerin de üst yasası olarak kabul etmekteydi. Hegel'in “becoming” fikri ile birlikte evrimsel bir düşünce yayılma aşamasında iken, 1858'de Spencer, evrimsel düşünceyi bütün bilimlere uygulama düşüncesine ulaştı ve 1862 tarihli “Sentetik Felsefe” adlı eserinde birçok bilim dalında evrim düşüncesinin kullanılmasını konu aldı. Sosyal Darwinizm'in babası olarak nitelenen Spencer'in sosyal olguları açıklamadaki doğal nedensellik nosyonu, biyolojik terimlerin kullanılmasıyla bireye indirgemenen oluşmaktadır. Ona göre sosyo-ekonomide evrim, indirgemeci olmalı ve toplumu oluşturan insan organizmasındaki değişimlere odaklı olmalıdır. Lamarckçı edinilen karakteristiklerin kalıtımını kabul eder yani elde edilen

alışkanlıkların genetik kalıtım yolu ile sonraki nesle aktarılıyor olması görüşündedir (Hodgson, 1998).

İktisadi düşünceye evrimsel bakış açısı özellikle Darwin'in evrimsel düşüncesiyle dâhil olmuştur ancak bu kuramın gelişmesinde sosyal teorisyenlerin, klasik iktisatçıların da rolü olmuştur. Örneğin; Adam Smith'in uzmanlaşmanın önemini vurgulaması, uzmanlaşma yoluyla bilginin yayılacağını belirtmesi ve teknolojik yenilik kavramlarına vurgu yapması evrimsel bir bakışa işaret etmektedir. Ayrıca muhtemelen Darwin'in doğal seçim fikrinin oluşmasında Bernard Mandeville, David Hume ve Thomas Robert Malthus okumalarının etkisi fazla olmuştur. Darwin'in evrim düşüncesinin iktisat bilimini etkilemesi ise temelde Marx'ın çalışmalarına ve Marx'ın çalışmalarından etkilenen Schumpeter'in teknolojik değişim ve yenilik ile ilgili çalışmalarına ilham kaynağı olması dolayısıyla olmuştur denilebilir.

Karl Marx (1818-1883) ve Charles Darwin (1809-1882) yakın dönemin düşünürleriydi. Marx'ın düşüncelerinin şekillenmesinde, sosyal ve teknolojik değişim teorilerinin oluşmasında Darwin'in teorilerinin ve özellikle "Türlerin Kökeni" çalışmasının etkisi fazla olmuştur. Marx, Darwin'in teorisini "tarihte sınıf mücadelesinin doğal-bilimsel bir temeli" olarak ifade etmiştir. Bununla beraber, yakın bir incelemede Marxçı teorik sistemin Darwinci evrimsel fikirlerle çok da uyuşmadığı göze çarpmaktadır. Marx'ın Darwin'in doğal seçim teorisine şüpheyle baktığı da görülür. Büyük farklılık ve çeşitlilik sergileyen bireysel varlık popülasyonu arasındaki doğal seçim sürecinden kaynaklanan değişim fikri sınıf mücadelesiyle uğraşan kolektiflerin çatışması olarak tarih anlayışından belirgin derecede farklıdır. Yaşam için mücadele ve doğal seçim ile sınıf çatışması arasında pek de ilişki yoktur. Aslında Marx'a göre değişim devrimsel bir nitelik taşır. Darwin'de değişim, belirsiz ve önceden tahmin edilemeyen olayların sonucunda meydana gelen bir süreci ifade ederken; onun kuramında sınıf çatışması sonucunda toplumların geçireceği evreler, yaşanacak dönüşümler belli bir sıra izler. Primitif komünizmden tam komünizme devri bir hareket vardır, tarihin Marxist görüşü evrimselden ziyade devrimseldir (Hodgson, 1996b: 73-79).

Marx'a göre modern üretim sistemi devrimci bir nitelik taşır.

"Modern sanayi sürecin mevcut biçimini asla bir sonuç olarak görmez ve o şekilde muamele etmez. Daha önceki tüm üretim biçimleri esasen muhafazakârdı fakat bu endüstrinin temel dayanağı söz konusu nedenden devrimcidir" (Marx, 2001(1887): 698).

İlk olarak, Marx kendi seleflerini alet ve makineler arasındaki temel farklılığı ihmal ettikleri için eleştirerek, bu ikisi arasında temel bir ayrım yaptı. Makineyi sosyal bir olgu olarak ele alıp, onun en önemli özelliğinin el emeğinin yerini alması olduğunu söyledi. İkinci olarak, Marx teknolojik yenilik sürecini kapsamlı bir tarihsel plana yerleştirdi ve böylece basit işbirliğinden üretime, modern, büyük ölçekli sanayiye kadar teknolojinin gelişme aşamaları arasında ayrım yapabildi. Modern evre böylece, endüstride makineleşmeye kayma değil, özellikle imalat sisteminden farklı bir "teknik temel" içeren yeni bir üretim sistemine kayma olarak görülmekteydi. Bu bakışın anahtar unsuru sermaye malları sektörünün ortaya çıkmasıydı. Üçüncüsü ve en önemlisi Marx, bilim ve teknoloji arasında ortaya çıkan yeni tür bir ilişkiye, yeni bilimsel üretim biçimine dikkat çekti. Yeni üretim sistemini "devrimci" olarak nitelendirdi. Yeni üretim sistemi, makineleşme, kimyasal süreçler ve diğer yöntemlerle sadece üretimin teknik temelini değil aynı zamanda işçinin işlevlerini ve emek sürecinin sosyal bileşimini de değiştirmektedir (Jamison, 1989: 514-515).

1842-1924 yılları arasında yaşayan, 1890 yılında yayınladığı "Principles of Economics" adlı eseriyle neoklasik iktisadın önemli mimarlarından kabul edilen, iktisadın politik ekonomiden ayrılarak salt ve uygulamalı bir bilim olmasında büyük etkisi olan Alfred Marshall da çağın evrim düşüncesinden etkilenen bilim adamlarındandı. Marshall, Darwin'e aşinaydı. Ekonominin modelinin Newton mekaniğindense biyoloji olması gerektiğini düşünüyordu. Evrimsel bakış açısını formel teorisine dâhil etmek için güçlü bir hevesi olmasına rağmen bunu yapamadı. Onun zamanında biyolojik teori henüz ekonomik modellere entegre edilecek noktada değildi. Matematiğin iktisadı daha iyi anlamada yararlı olabileceğini düşünüyordu, mekanik

analojileri kullanmayı tercih etti. Buna rağmen Marshall'da örtük evrimsel model çok güçlüdür. Arz-talep mekanik denge modellerini hep daha zengin bir dinamik evrimsel teori için atlama taşları olarak görüyordu (Boulding, 1981: 84). Marshall'ın evrimsel görüş noktası, tarihi yorumladığı ve kurumsal gerçekleri okuduğu güncel veri içinden temin edilen kavramsal çerçeve olarak insan doğasının belirli bir teorisine dayanır. O, Benthamcı psikoloji ve Darwinci-Spencercı evrimcilik sentezi yoluyla insan doğası teorisini inşa etmiştir (Jensen, 1994: 53). İnsan doğası değişen elementlerle çevrilidir. İnsanın sürekli değişen içyapısı ve bünyesi dış yapısıyla birlikte değerlendirilmelidir. Marshall denge analizini mekanistik analogilerle şekillendirdi. Bunu evrimsel ve biyolojik analogilerle devam ettirmek niyetindeydi ancak bu amacına ulaşamadı.

Ekonometrinin ve Samuelsoncu dinamikler olarak adlandırılabilir, stabil parametreler ve diferansiyel denklemler içeren modellerin gelişmesiyle anaakım iktisat Darwinciden ziyade daha Newtoncu bir hal aldı. Beklenmeyen veya önceden tahmin edilemeyen parametre değişimlerine oldukça duyarsız hale geldi (Boulding, 1981: 84). 19. yüzyıl boyunca iktisada hâkim bakış, mekanik düzeni ifade eden Newtoncu bakıştı.

Evrim fikrinden etkilenen ve neoklasik iktisadın mekanik analogiler etrafında kurduğu denge merkezli çözümlemesini eleştiren Veblen, iktisadi düşüncenin evrimci bir yolda ilerleyebilmesinin de önünü açmıştır. 1898 tarihli "Why is Economics not an Evolutionary Science?" ("İktisat Neden Evrimsel Bir Bilim Değildir?") adlı makalesinde neoklasik iktisadın evrimsel bir çizgiden uzak olması dolayısıyla eleştirmektedir. Veblen içgüdü, alışkanlık ve kurumların genlere benzerliğini vurgulayarak iktisadın evrimsel bir temelde "Post Darwinci" bir bilim olarak yeniden kurulmasını önermektedir. Takdir edilmiş ve önceden kabul edilmiş gerçeklikten hayata ve topluma dair somut gerçekliklerle ilgilenilmeli, olaylar birikimli dizilimler bakımından ele alınmalıdır (Veblen, 1898a). Veblen'in klasik iktisada temel eleştirisi ortodoks teorinin; somut gerçekliği açıklamakta başarısız olması, teleolojik (erekbilimsel) ve animistik olması ve taksonomik (sınıflandırmacı) bir bilim olmasıyla alakalıdır. Veblen klasik teoride ekonomik sistemin nedensel ama iyi hedefe yönelik olaylar dizisi içinde kendiliğinden hareketli bir anlayış gördü. Buna göre, Smith'in sosyal süreci Veblen'e göre esasen

erekbilimsel ve Darwinci amaçsal olmayan evrim önermesine göre de hayli gerçek dışı olmaktadır. Veblen'in bu konuda bir diğer eleştirisi, Smith'in piyasa değeri ve doğal değer kavramları ile ilgilidir. Veblen'e göre Smith'in piyasa değeri ve doğal değer kavramları nedensel olarak ilişkisizdir. Doğal değer piyasa değeri üzerinde somut bir etkide bulunmamakta, haliyle, animistik bir kavram olmaktadır. Veblen ortodoks teorinin aşırı soyutlayıcı yapısına dolayısıyla somut gerçekleri açıklamaktaki yetersizliğine de eleştiri yöneltmiştir. Ona göre iktisat biliminin bir toplumdaki olayların sadece ekonomik boyutuyla ilgilenmesi, ekonomik yapıyı etkileyen kültürel, sosyal, ideolojik unsurların analizin dışına itilerek göz ardı edilmesi kabul edilemezdi (Davis, 1945: 132-135).

Darwinci evrim görüşüne paralel olarak, belirsizlik ve öngörülemezlik düşüncelerini taşıyan Veblen, insan kültürlerinin hedefi belli olmayan biçimde evrildiğini vurgular. Veblen doğal yaşamda gözlenen var olma mücadelesi ile sosyal yapı ve kurumların doğal seçim süreci arasında benzerlik görür ve değişen koşullara uyum sağlayabilen ve gelişmelere yanıt verebilen kurumlar karşısında değişmelere uyum sağlayamayanların var olma mücadelesi içinde ortadan kalkacağını ileri sürer (Veblen, 1973 (1899a): 131-145). İçgüdüler ve düşünce alışkanlıkları konularında teoriler geliştiren Veblen, kurumlar ve değişen insan doğası arasında ilişki görür. Dolayısıyla kurumlar da bireylerle birlikte evrimsel sürecin bir unsurudur.

19. yüzyıl makine teknolojisinin ilerlemesine şahit olmuştur. Makine teknolojisinin ilerleyişi ise üretimsel yapının değişmesi ve buna bağlı olarak düşünce alışkanlıklarının değişmesi üzerinden bilimsel düşünceyi etkilemektedir. Çünkü insan, teknolojik sürecin işleyişi gibi bilimsel düşünmeyi öğrenebilmektedir. Toplumsal değişim düşünce alışkanlıklarını değiştirmekte, bu da bilimsel yaklaşımı değiştirmektedir. Ardışık değişim sürecinin önemini farkına varan Veblen, Darwin sonrası veya post-Darwinci bilimi, çağın gerçeklerine uygun düşün bilim olarak görür. Bilim sadece nedensellik ile doğal yasalara ulaşmaya çalışmamalı, ilk neden ile son etki arasındaki sürecin kendisine de önem vermelidir. Modern bilim bunu gerektirir. Dolayısıyla Veblen, modern bilimi evrimsel bilim olarak görür (Veblen, 1919: 15-18).

Maddi hayatın geçirdiği birikimli değişimin önemini ifade eden Veblen'in, toplumdaki ekonomik gelişimin itici gücü olarak, insanlığın ürettiği bilgi birikimine, dolayısıyla teknolojiye vurgu yaptığı görülmektedir.

Evrimsel kuram çerçevesinde teknolojik değişimin iktisadi gelişim açısından önemini vurgulayan bir diğer isim Joseph A. Schumpeter'dir. Veblen gibi Schumpeter de ekonomiye dair geliştirdikleri kuramlarında, kurumsal evrim sürecinin dinamik itici gücünün ne olduğunu araştırır. Schumpeter de bireylerin davranışlarının şekillenmesinde kurumların önemli rolü olduğunu düşünür ve diğer kurumsal değişmelerin yanında en önemli dinamik gücün teknolojik gelişme olduğunu ifade eder (Gürkan, 2007: 262).

Schumpeter, Marx'ın da vurguladığı gibi kapitalizm ile ilgilenilirken esas olarak evrimsel süreçle ilgilenilmesi gerektiği düşüncesindeydi. Ekonomik kalkınmayı sistemin kendi içinden kaynaklanan bir süreç olarak ele alan Schumpeter, nüfus artışı, tüketici tercihleri gibi dışsal değişkenleri sistemde içsel olan bir sürecin parçaları olarak görür. Bu gibi dinamik parçalar dairesel bir akışın elemanlarıdır ve dolayısıyla kalkınmanın dinamikleri olarak "evrimsel" terimi kullanılabilir. İktisadi yaşama böylesi bir bakış ortodoks neoklasik teoriye bir saldırı niteliği taşır. Mekanik teorinin teorik ve geriye dönebilir değişkeni olan zaman kavramı artık tarihsel ve geriye dönmez bir karakter olarak farklı bir muamele görmektedir (Cantner and Hanusch, 1994: 274). Denge dışı evrimsel bir süreç içinde incelenen kapitalist sistemin temelinde, içsel bir parametre olarak görülen inovasyonun önemi vurgulanır.

Schumpeter, rekabetin dengeye götüren rolünü vurgulayan tam rekabet anlayışını reddeder. Kapitalizm hiçbir zaman statik, durgun bir ekonomik sistem değildir, sürekli bir evrim süreci içindedir. Onun düşüncesinde girişimci sürekli olarak gerçekleştirdiği yenilikler yoluyla kâr fırsatlarının peşinde koşmakta, bu da rekabet sürecinin dinamik bir özellik kazanmasına yol açmaktadır (Özel, 2011: 153). Schumpeter'de iktisadi anlamda gelişme ve büyüme farklı kavramlardır. Neoklasik iktisatçıların büyüme kavramına önem vermelerine karşın Schumpeter, iktisadi sistemin içsel dönüşümüne vurgu yapmakta, girişimciyi sistemin kendi kendine dönüşümünün kaynağı olarak gösterip gelişme üzerinde durmaktadır. Ekonomik büyümede meydana gelen değişimlerle yeni veriye

ekonominin ayarlanması söz konusu iken ekonomik gelişme veya kalkınmada değişimler sonucu mevcut ekonomik yapı bozulmakta, değişmektedir ve tersinemezlik söz konusudur. Teknolojik değişme ve endüstrinin yeniden yapılanması ise değişime yol açan etkenlerin başında gelmektedir.

Özetle ifade etmek gerekirse; klasik düşünce değişimin Newtoncu kavramına tutunmuştur ve bu kavram klasik doktrinin tüm vücuduna da dallanmış durumdadır. Klasik düşüncedeki insan doğası, sosyal evren ve gelişim kavramları da sosyal mekaniğin sabit ve ebedi kanunlarına uygun olarak mekanik ve tekrarlayan Newtoncu değişimi yansıtmaktadırlar. Oysa kurumsal teoriyi şekillendiren birikimli ve sürekli, mekanik değil, gelişimsel evrim kavramı Darwinci kavramdır. Bu kavram da kurumsalcıların insan doğası, sosyal organizasyon ve evrimsel değişimin bir modeli olarak gelişim anlayışını karakterize etmektedir (Hamilton, 1953: 15).

Ekonomik kalkınma sürecinde birikimli ve sürekli bir değişimden bahsedilmektedir. Bu da sosyo-ekonomik yaşamın kurumsal dönüşümüne vurgu yapmakta, iktisada kurumsal bakışı gerekli kılmaktadır. İktisadı sadece piyasa olarak görmek yerine kurumsallaşmış bir süreç olarak ele alan kurumsal iktisat, evrimsel düşüncenin bir yansıması olarak iktisadi düşüncenin gelişimde önemli bir rol üstlenmekte ve ekonomik kalkınma konusunda çözülemeyen sorulara geniş kapsamlı ve daha açıklayıcı cevaplar sunma iddiasını taşımaktadır.

1.4. Kurumsal İktisadın Kavramsal Temelleri

İktisat; değerleri, inanışları, kurumları, sosyal davranışları ve tedarik sürecinin insan merkezli bakış açısını yansıtan açık bir sistemin parçasıdır. Üretim, dağıtım ve mübadele süreci, kurumlar, inanışlar ve davranışlar bağlamında ele alınmalıdır (O'Hara, 2000: 26). O'Hara'nın bu ifadesi dikkate alındığında, bir toplumun refahının mal ve hizmetlerin sorunsuz akışıyla alakalı olduğu sonucu çıkarılabilir. Yine bu ifadeye paralel olarak, arzu edenlerin arzu ettikleri mal ve hizmetlere en düşük maliyetle ulaşmak isteyecekleri düşünülür. Ancak ekonomik sistem verimli değil ise bu pek mümkün

olamamaktadır. Ekonomik sistemin verimliliği, düşük mübadele-işlem maliyetiyle doğru orantılıdır. Adam Smith, ekonomik sistemin verimliliğinin uzmanlaşmaya (iş bölümüne) bağlı olduğunu ifade etmişti. Uzmanlaşma ancak mübadelenin varlığında mümkün olur ve uzmanlaşmayla birlikte mübadelenin maliyeti düşebilir. Daha fazla uzmanlaşma bu şekilde sistemin verimliliğinde artışa yol açmaktadır. Ancak burada şunu ifade etmek gerekir ki, mübadelenin maliyeti bir ülkenin yasal sistemi, politik sistemi, sosyal sistemi, eğitim sistemi, kültürü gibi kurumlarına bağlıdır. Dolayısıyla bir ekonominin performansını belirleyen o ekonominin kurumlarıdır (Coase, 1998: 73). Kurumsal iktisat bu bağlamda, toplumların refahını kendi şartları çerçevesinde ençoklaştırmak gerekliliğini ifade eder.

Kurumsal iktisat neoklasik iktisadın ele almadığı veya dışsal kabul ettiği kavramları analizinin merkezine almaktadır. İktisadın kendisine kurumsallaşmış bir süreç olarak bakmaktadır ve politika önerileri de buna yönelik olmaktadır. Kurumsal iktisat ekonomik düşüncede; sistemin işleyişinde ve yapısında teknolojik değişimin etkisi, ekonomik çıkar grupları arasındaki güç ilişkisi, endüstrileşme sürecinin gerekleri, ortodoks iktisatçıların genellikle göz ardı ettiği ulusal hedef ve önceliklerin tayini gibi problemlere öncelik vermesi ve baskılayıcı ekonomik problemlere ortodoks iktisatçılardan farklı politika önerileri getirmeleri dolayısıyla anlamlı bir yer edinmektedir (Gruchy, 1977: 11). Ayrıca kurumsalcılar endüstrileşme “sürecine” ayrı önem verdiklerinden, teknolojiyi ve dolayısıyla tüketici zevk ve tercihlerini veri kabul eden ortodoks veya anaakım geleneksel iktisatçılardan farklı paradigmaya sahiptirler. Tüketicilerin farklı etkiler altındaki kültürel durumlarını yansıtmak istedikleri zevk ve tercihlerinin de açıklanması gereken durumlar olduğunu düşünürler.

Kurumsal anlayış sosyal düzene süregiden bir süreç olarak bakar, şartlar her daim değişmektedir. İnsan biyolojisi değişir, teknoloji birikimli ilerler, daha ileri kaynak kullanımı bilgisi elde edinilebilir ve kurumsallaşmış davranış normları değişir. Bireyler de tüm bunların bir parçasıdır ve bu değişimlere uyarlar, kendi değerlerini süregiden duruma adapte ederler. Değer yargıları bu sürecin bir parçasıdır ve süreci de etkilerler. Belirsiz bir gelecekte geçerli özellikler açısından insanların şimdiden

tanımlayabilecekleri bir ütopya söz konusu olamamaktadır. Kurumsal iktisat açısından ekonominin temel dinamik gücü teknolojidir. Teknolojik bilgi birikimi veya daha kapsamlı ifade edilirse rasyonel bilgi birikimi kendi içerisinde bir dinamiğe sahiptir. Bu süreç de esasen kâr motivasyonu veya harici bir ihtiyaçla kontrol edilemez. Kurumlar, yeni teknolojik bilginin topluma yayılmasına, yavaşça ve hatta zoraki kabulüne, yeni bilginin daha faydalı kullanımını sağlayacak davranış normlarının topluma alıştırılmasına zemin hazırlarlar. Ayrıca bu sürece konu olan bireyler de, kendi gelişen biyolojilerinin ve teknoloji, kurumlar ve olanakların gitgide gelişen etkileşiminin sonucu olarak bir karaktere sahiptirler (Gordon, 1980: 5). Kurumsal iktisat kavramının kısa bir ifadesi bu şekilde yapıldıktan sonra “kurum” kavramıyla ne ifade edildiği anlaşılması gereken diğer bir durumdur.

1.4.1.Kurum Kavramının Tanımı

Çalışmaları bireysel eylemden ziyade toplu eylemi yansıtan, ekonomiye evrimsel bir bakış açısı ile bakan, iktisat bilimini interdisipliner bir bilim olarak gören ve inceleme konusu olarak kurumları ön plana çıkaran Kurumsal İktisat’ın kendi içinde homojen bir doktrin olduğunu söylemek mümkün değildir. Kurum olgusunun çok geniş bir anlam yelpazesi taşıması sebebiyle birçok düşünür bu olgunun sadece belli yönlerini vurgulayabilmiştir. Zira sosyoloji, felsefe, coğrafya, antropoloji, siyaset bilimi gibi farklı bilim dalları kurum olgusunu farklı tanımlamaları karşılamak için kullanmaktadırlar. Hodgson (2006: 1), sosyal bilimlerde kurum teriminin kullanımının çok eskilere uzandığını ifade ederek, en azından, 1725 tarihli “Scienza Nuova” adlı çalışmasında, İtalyan felsefeci ve tarihçi Giambattista Vico’nun bu terimi kullandığını belirtir.

W.C. Neale’ye göre sosyal bilimlerde farklı boyutlarda anlamlar içeren kurum kavramı,

“alışkanlıkla aksiyom haline gelmiş bir kullanımı, bireysel eylemleri kontrol eden toplu eylemleri, yaygın olarak kabul görmüş ve standardize edilmiş sosyal alışkanlıkları, grubun alışkanlıklarında ya da

bireyin geleneğinde yerleşmiş eylem ya da düşünme biçimlerini, davranışlarla ilişkili saptanmış kalıpları ifade etmektedir” Neale (1994: 402).

Kurumları sosyal hayatın dolgusunu oluşturan en önemli yapılar olarak gören Hodgson (2006: 2), kurumların sosyal hayatta oynadığı rolün genel kabul görmesini, insan etkileşimi ve aktivitelerinin açık veya örtük kurallar çerçevesinde yapılandırılmış olduğunun kabulüyle ilişkilendirir ve kurumları, ilgili literatüre de uygun olarak, sosyal etkileşimi oluşturan; dil, para, hukuk, ağırlık ve ölçü sistemleri, firmalar, diğer organizasyonlar, görgü kuralları gibi oturmuş ve yaygın yapılar olarak tanımlar.

North kurumları, bir toplumda oynanan oyunun kuralları olarak görür.

“Kurumlar, insanlar arasındaki etkileşimi biçimlendiren insanlar tarafından getirilen kısıtlamalardır. Yaptırımlar, tabular, gelenek ve görenekler, davranış kodları gibi informel kısıtlar ile anayasa, yasalar ve mülkiyet hakları gibi formel kurallardan oluşur. Tarih boyunca insanlar tarafından düzen yaratmak ve belirsizliği azaltmak için geliştirilmişler” (North, 1991: 97, North, 2010: 9).

Commons (1936) kurumları, bireysel davranışları kontrol eden toplu davranışlar olarak tanımlarken, kurumsal iktisadın kurucusu sayılan Veblen (1973 (1899a))’e göre kısaca belirli bir dönemde yaygın olarak kabul gören düşünce ve davranış alışkanlıklarıdır. Veblen’de kurum kavramı biçimlendirici ve kısıtlayıcı yaygın toplumsal alışkanlıklarda anlam kazanır.

Hodgson (1998), geniş bir tanımlama içeren kurum kavramının bazı genel özelliklerini şu şekilde sıralar:

- * Bütün kurumlar özneler arası geribildirimden kaynaklanan etkileşimleri içerir.
- * Bütün kurumların belli karakteristikleri, genel bir kavramı ve rutini vardır.
- * Kurumlar birşeyleri ayakta tutar ve genel olarak paylaşılan kavrayışlar ve beklentilerle ayakta kalırlar.

- * Değişmez ve ebedi olmamalarına karşın kurumlar, görece dayanıklıdır ve kendi kendilerini güçlendiren inatçı bir yapıya sahiptirler.
- * Kurumlar değerleri ve düzgüsel (normative) ölçümleri içerir. Kendi ahlaki meşruiyetini kendi sağlar niteliktedirler (Hodgson 1998: 179).

1.4.2.Kurumsal İktisadın Temelleri

20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren kurumların iktisadi gelişmişlik üzerindeki rolü üzerine olan ilgi artarak devam etmektedir. Bu birkaç faktörle ilgilidir: (1) Birçok Afrika ülkesinin ekonomik büyümesindeki zayıflığın sürekli bir hal alması, (2) Birçok Doğu Avrupa ülkesinin sosyalizmden piyasa ekonomisine geçişlerinde karşılaştıkları bazı problemler ve (3) Latin Amerika'nın 90'ların ikinci yarısından itibaren, kalıcı yavaş ekonomik büyüme, durgunluk ve sosyal, finansal ve politik kargaşalarla yüz yüze olmaları dolayısıyla ekonomik reformlarının hızının kesilmesi (Parada, 2006:1). Ekonomik kalkınma kavramı tabiki yeni bir kavram değil. Smith, Ricardo, Marx ve diğerleri bu problemle alakalı oldular. Ancak bugün, Latin Amerika, Asya ve Afrika'da birçok toplumun karşı karşıya olduğu ekonomik kalkınma kavramına güncel bir problem olarak, daha geniş ve modern bir bakış açısıyla bakıldığında, bu toplumların gelişmiş milletlerin gerisinde kalmasının sebepleri ekonomik, sosyal ve teknolojik göstergelerinde görülmektedir. Ekonomik kalkınma günümüzde, ekonomik büyümenin hızlanması, eşitsizliğin azaltılması ve yoksulluğun ortadan kaldırılması yanında, sosyal yapılar, genel tutumlar ve ulusal kurumlardaki önemli değişimleri de içeren çok boyutlu bir süreç olarak tasavvur edilmelidir (Todaro, 2000:16'dan aktaran Parada, 2006:2).

Kurumsal iktisat düşüncesi birçok farklı iktisadi yaklaşım veya düşünce okuluna uygulanmıştır. "Kurumsal İktisat" veya "Amerikan Kurumsal İktisadi" veya "Eski Kurumsal İktisat" veya "Orjinal Kurumsal İktisat" olarak tanımlanabilen kavram, Thorstein Veblen, John R. Commons, Wesley Mitchell ve Clarence Ayres ile ilişkili iktisadi düşünce geleneğini ifade etmektedir. Daha sonraları, zaman zaman sosyal sözleşmelerin evrimine oyun teoretik yaklaşımları, bazen kurumlara Avusturyan

yaklaşımları ve Carl Menger ve Frederick von Hayek tarafından oluşturulan kurumsal değişim fikrini kapsayacak şekilde genişletilebilen “Yeni Kurumsal İktisat”, başlıca Ronald Coase, Oliver Williamson ve Douglass North’un işlem maliyeti yaklaşımlarından kaynaklanan bir gelenek olarak yerleşik hale gelmiştir.

“Kurumsal İktisat” terimi, bu şekilde iktisat literatürüne ilk olarak 1919 yılında Walton Hamilton tarafından *American Economic Association* konferansında sunulan “İktisat Teorisine Kurumsal Yaklaşım” (The Institutional Approach to Economic Theory) çalışmasıyla girmiş, Amerikan iktisadının anlamlı bir parçası olmuş ve geniş bir iktisatçı grubu tarafından benimsenerek yeni bir iktisadi doktrin ve paradigma olarak algılanmaya başlanmıştır (Rutherford, 2001: 173). Ancak kavramın asıl tanınırlığı özellikle Veblen’in çalışmaları sayesinde olmuştur. Kendi çalışmalarında öncüsü olduğu ekolü adlandırmayan Veblen, Adam Smith’in iktisadın kurucusu kabul edildiği gibi, kurumsal iktisadın kurucusu kabul edilmektedir.

Toplumun sürekli evrim geçirerek yeni bir boyut kazanması ve yeni durumun bireylerin kararlarını etkileyecek olması, iktisadi analize evrimsel görüş çerçevesinden bakılması gerektiğini ileri süren Veblen’in temel vurgusu olmuştur. Darwin’in evrimsel görüşlerinin iktisadi düşünceyi etkilemesi, önceki başlıklarda incelenmiş olup bu noktada, kurumsal iktisadın temellerini şekillendiren tarihsel okul ve pragmatist felsefe ele alınacaktır.

1.4.2.1. Kurumsal Düşünceye Alman Tarihçi Okulun Etkisi

19. yüzyılın son çeyreği iktisat düşünürleri arasındaki “Methodenstreit”in (yöntem kavgası) başladığı dönem olarak ifade edilmişti. Gerçekten de, Darwinci görüşlerin sosyal bilimlerde yankı bulmasıyla ortodoks iktisat düşünürlerine karşı bir taraf oluşmuş ve bu karşı duruş iktisadi düşünce tarihini şekillendirmede önemli rol oynamıştır. Yöntem kavgası sürerken, anaakım iktisada eleştirel duruş sergileyen diğer bir görüş te, daha sonra kurumsal iktisat düşüncesini besleyecek olan, Alman Tarihçi

Okulu'ndan gelmiştir. Tarihçi okulun anaakım iktisada getirdiği eleştiriler, kurumsal iktisadın varsayımlarının ve yöntembilimsel temellerinin oluşmasında etkili olmuştur.

Alman Tarihçi Okulu'nun Amerikan iktisadındaki son derece şiddetli etkileri 1880 ve 1890'lı yıllarda görülmekle birlikte (Rutherford, 2001: 177), bu okulun çalışmaları 1860 ve 1870'li yıllarda Wilhelm Roscher'in çalışmalarıyla başlamış, zirvesine 1900'lü yıllar civarında Gustav Schmoller ile ulaşmıştır. Bu otuz-kırk yıl boyunca da Bruno Hildebrand, Johannes Conrad, Karl Knies gibi Alman iktisatçıların desteğini kazanan tarihçi okul, kısa zamanda Alman iktisadi düşüncesine de egemen pozisyona gelmiştir (Seckler, 1975: 11). Genel olarak tarih ve toplumbilimlerin iktisadi araştırmaya dâhil edilmesi gerekliliğini ifade eden tarihçi okul görüşünün Fransa'da ve İngiltere'de de yandaşları olmuşsa da asıl kaynağı Alman düşünürlerdir.

1817-1894 yılları arasında yaşamış Wilhelm Roscher tarafından kurulan Alman Tarihçi Okul, ekonomik kalkınmanın dinamiklerinin soyut fikirlerden ziyade verilerin kullanımına dayanması gerektiğini ve insani kurumlara özellikle önem verilmesi gerekliliğini vurgulamaktaydı. Olayları izole olmuş, durağan halde öznel ve zamanın dışlandığı verilerle değil, kendi tarihsel bağlamlarıyla ele almak ve çalışmak gerektiğini ifade etmiş ve kurumsal düşüncenin oluşmasında doğrudan bir etki yapmıştır (Medema, Mercurio, Samuels, 1999:420,421). Tarihçi yaklaşımın klasik iktisadın iddialarını reddettiği nokta genel olarak, evrensel (herkes için) iktisat yasalarının bulunabileceği varsayımı ve iktisadi gelişme ile ilgili yasaların tarihsel, coğrafi koşullardan bağımsız ve soyut biçimde ele alınması noktasında olmuştur.

Zaman kavramını araştırmanın merkezine alarak toplumların zamanla değişime uğrayan dinamik yapılarını vurgulayan tarihsel okul görüşü, kurumsal iktisadın bir diğer temel dayanağı olan evrimsel biyolojik bakışla da örtüşür vaziyettedir. Hodgson da (1998b:168), iktisat biliminin fizik bilimi gibi uygulamalı soyut bir bilim ile benzeşemeyeceğini, toplumun biyolojik formlar gibi sürekli değişmekte ve değişen çevre koşulları ile evrimleşmekte olduğunu ifade etmiştir. Yaşanan değişim sürecinde bireylerin de düşünce ve alışkanlıkları değişmekte olup, alınan kararlarda zamanın etkisi göz ardı edilmemelidir.

Yukarıda zikredilen Alman Tarihçi Okulu'nun önemli temsilcilerinden ve okulun Alman iktisat düşüncesinde egemen olmasında etkisi büyük olan Gustav von Schmoller (1838-1917), "ulusal ekonomi" yaklaşımının öncüsü sayılmaktadır ve farklı periyotlardaki farklı ulusların politik ekonomi çalışmalarının, doğal ve teknik koşullar yanında, kurumlar ve organlar (muhtemelen organizasyon) üzerine de eğilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre; fiziksel vücut için anatomi bilgisi neyse sosyal vücut bilgisi için de kurum ve sosyal organlar aynı şeyi ifade etmektedir (Chavance, 2009:4). Schmoller, klasik iktisadın tümdengelimci (deductive) metodunun, tümevarımcı (inductive) metotla değişmesi gerektiğini belirtmiş, gerçeklerin yorumlardan önce gelmesi ve genellemelerin sadece ampirik verilerin birikiminden oluşması gerektiğini ifade etmiştir (Seckler, 1975:12).

Alman Tarihçi Okulu adına Klasik İktisat'a eleştiride bulunan diğer bir önemli isim de Hildebrand'dır. Hildebrand, klasik düşüncenin sahip olduğu doğal iktisat kanunlarını yani her dönem için ve her ülke için geçerli olabilecek kanunların varlığı düşüncesini reddeder. Yapılması gereken tarih ve diğer toplumbilimlerle birlikte insanlığın iktisadi varlığının değişiminin incelenmesidir. Diğer bir isim Knies de benzer şekilde, iktisadın fizik bilimi gibi soyutlayıcı kanunlar koyamayacağını savunarak iktisadın tarihsel süreç içerisinde araştırılması gerekliliğini ifade etmiştir (Kazgan, 2011:185).

Orjinal Kurumsal İktisat'ın öncülerinden Commons, Alman Tarihçi Okulu'nu, veri toplamaya ve iktisadi gelişmeyi evrimsel bir yaklaşımla incelemeye yönelik yaklaşımı, diğer okulların akıl yürütme yöntemlerini reddetmesi ve tarihsel araştırma yöntemini getirmesi dolayısıyla benimsemiştir. Ona göre, var olan üretim ve rekabet sistemini geçmişin değişen koşullarının şimdiye dayattığı bir evrim olarak açıklamakta olan okul, aynı zamanda gelenek, mülkiyet, çıkar çatışması, adalet gibi konulara vurgu yaparak kurumsal okula da yol açmıştır (Yılmaz, 2007: 100, Commons, 1959: 115). Alman Tarihçi Okul'un Klasik İktisat'ın doğal kanunlarını eleştirmesi gibi, Veblen de iktisadın varsayıldığı gibi statik olmadığını, toplumların evriminin ihmal edilemeyeceğini belirtmiştir. Schmoller ve onunla birlikte daha çok genç tarihçi okul

mensupları Veblen'in düşüncelerinin ve genel olarak Amerikan kurumsalcılığının oluşmasında büyük katkı sağlamıştır.

Kurumsal iktisat düşüncesinin oluşmasına katkı sağlayan diğer bir kaynak pragmatist felsefedir.

1.4.2.2. Kurumsal Düşüncede Pragmatizmin İzleri

Pragmatizm; felsefe, metot ve değerbilimin yeniden inşasını ifade eder. Deneyim ve bilginin birleşik doğasını vurgulayarak bu vizyonu, toplumun yeniden yapılanma sürecine yayar (Parada,2006: 20). 20. yüzyılın ilk çeyreğinde kurumsal iktisadın kuramsal temellerinin oluşmasında etkili olan Amerikan pragmatizmi, Charles Sanders Peirce öncülüğünde ortaya çıkmış, William James ve John Dewey gibi isimlerle temsil edilmiştir. Bu düşünce orjinal (öncü) kurumsal iktisadın kurucuları Veblen, Commons, Mitchell ve Ayres'i doğrudan etkilemiştir.

Charles Sanders Peirce'in 1868 tarihinden itibaren bilimsel düşüncenin mantığı ve doğası üzerine çıkardığı yayınlar Amerikan entellektüel tarihinde önemli bir yer işgal eder. Gerçekliğin temel özelliğinin onun tekdüzeliği veya değişmeden kalması değil, çeşitliliği ve değişim ve gelişim kapasitesi olduğunu ifade eden Peirce, evrenin gelişiminin veya eşyanın dünya düzeninin kendiliğindenliğine ve çeşitliliğine vurgu yapar. Bu sayede Newton, Locke, Reid ve diğer 17.-18. yüzyıl İngiliz düşünürlerinden kalan eşyaya geleneksel bakışı tersine çevirir. Peirce'in felsefi ve bilimsel düşüncesinde çıkış noktası kapalı veya blok bir evren değil, içeriği, değişim olasılığı veya gelişim olan açık bir evrendir. Böylece olasılıklar dünyasını ortodoks düşünürlerin mutlaklık dünyasının yerine koyar. Peirce'in bu görüşlerini benimseyen William James ve John Dewey, dünya düzenini stabil bir mekanizma olarak değil de devamlı ve gelişen bir süreç olarak ele alarak Amerikan pragmatist düşüncesinin yerleşmesine katkı sağladılar. Dünya düzenine daha fazla fonksiyonel açıdan bakan bu görüş, dinamizme ve sosyal ilişkilerin değişen özelliklerine daha fazla dikkati ön plana çıkardı (Gruchy, 1967: 16-17).

Amerikan pragmatizmi ve özellikle Charles S. Peirce ve John Dewey'in, Amerikan kurumsalcılığına etkisini Kapp (1988: 96) iki ana başlıkta gösterir. İlki, bilimsel bir araştırma daima bireysel düşünmeyi harekete zorlayan kavramlar içeren kültürel bir yapı içinde gerçekleşir. Yani teoriler bizim kendi önyargılarımız değil, toplumdan alınan önyargılar dâhilinde gerçekleşir. Bilgimizin de temelinde yatan toplumdan alınan bu önyargılar ise açık olmalı ve eleştirel sınınamaya dayanmalıdır. Esasen, bilimsel bilginin gelişimi böylesi bir eleştirel açıklığa bağlıdır. İkinci katkı, kesinlik arayışına duyulan kuşkuudur. Süreçlerin belirsizliği ve kesinsizliğini savunan pragmatist görüş gereği, bu kuşkuculuk, toplumsal süreçlerin önceden belli olan amaçlara doğru yol aldığı inancını sorgulamaktadır. Bu düşünceler özellikle önyargılar, önkabuller konusunda araştırmaları olan Veblen üzerinde etkili olmuştur.

Darwinci düşünceden de etkilendiği anlaşılan pragmatist felsefeye göre gözlem ve sorgulama bireylerin çevrelerini algıladıkları araçlara bağlıdır ve bireyin algılama yeteneği de içinde bulunduğu toplumdaki yaşantısından elde ettiği düşünce alışkanlıklarına bağlıdır. Gözlemin önemini vurgulayan bu felsefe için sürecin değerlendirilmesinde geçmişe ait veriler ve özellikle de sosyal bilimler için tarih son derece önemlidir. Kurumsal iktisadın da benimsediği bu nokta yanında bir diğer nokta da bilimsel araştırmada bireyin gözlemine yorumlarken içinde bulunduğu toplumdan elde ettiği düşünce alışkanlıkları yani kurumlara göre yorumlayacak olması durumudur ki bu durumda doğru, herkes için değil sadece etkilenilen kurum dolayısıyla doğrudur (Yıldırım, 2009: 16).

1.4.3.Kurumsal İktisadın Gelişimi

Kurumsalcılığın 1918'de kendine has bir hareket olarak ortaya çıktığı söylenebilir. Zamanlamanın I. Dünya Savaşı'nın sonuna gelmesi ise tesadüfi değildi. Savaş, gelişmiş ekonomik verilerin ve politika analizinin, hükümetin ekonomideki potansiyel rolünün önemini vurgulama işlevi gördü. Yeniden yapılanma dönemi, ekonomik araştırma, eğitim ve politikalar yürütülmesine değişiklikler getirmek için

önemli fırsatlar sundu. Hamilton, Stewart ve Harold Moulton, olasılıklardan büyük heyecan duyuyorlardı ve Mitchell ile birlikte Hamilton'un (1919) "The Institutional Approach to Economic Theory"- "Ekonomik Teoriye Kurumsal Yaklaşım" manifestosunu sunduğu 1918 konferans oturumunu planladılar. Birçok araştırma ve eğitim enstitüsünde konuyla alakalı girişimler gerçekleştirildi. Columbia ve Wisconsin Üniversiteleri kurumsalcılık için büyük merkezler olarak kuruldu ve iktisat, sosyoloji, felsefe alanlarından ve iş dünyasından önemli birçok isme ev sahipliği yaptı (Rutherford, 2001: 179).

Kurumsalcılık, savaş arası dönemde hem akademi hem hükümet açısından Amerikan ekonomisinde önemli bir konuma gelmişti, ancak daha sonra bazıları 1920 ve 30'lara kadar geriye giden sebeplerden ötürü, pozisyon ve prestijinde kayıplar yaşadı. Kurumsalcılık, "modern psikoloji"nin temellerine dair bütünlükçü bir açıklama getirememişti. Muhtemelen, bariz bir şekilde hedonistik bir dilin ekonomiden arındırılmasında bir rol oynamıştır, ancak rasyonel dayanakları tamamen terk etmek için kendi beyanına uygun ikna edici alternatif temeller geliştiremedi. O dönemde acil problem olarak gördükleri iş çevrimleri, kamu hizmeti düzenlemeleri gibi politik sorunlara odaklandıklarından, toplumsal normlar, teknolojik değişim, yasama ve yargıya dair karar alma süreci, işlemler, ticari teşebbüsler konularında teori geliştirmekte yetersiz kaldılar. Ayrıca, 1920'lerin sonlarından itibaren sosyolojinin sosyal normlar ve kurumlar gibi konuları da içine alacak şekilde iktisattan ayrılması, o dönemde kurumsal iktisatın pozisyonunda kayma yarattı. Buna ek olarak, 1930'lardan itibaren teorik ve yönetsel olarak ana akım iktisatta birçok yeni gelişme söz konusu oldu ve Keynesyen iktisat pekçok açıdan kurumsalcılığın 1920'lerin başında oynadığı heyecan verici "yeni" iktisat rolünü devraldı (Rutherford, 2001: 183).

Zaman içerisinde ana akım iktisatın yaşanan dünyaya ilişkin problemlerin anlaşılmasında yetersiz kalması, kurulan modellerin aşırı indirgemeci olması, uzun dönemli büyüme performanları hakkında yeterli ve tatmin edici açıklamalar getirememesi sonucu kurumsalcılık tekrardan yükselişe geçmiştir.

Kurumsal İktisat Amerika’da, savaş arası dönemden sonra iktisadın ana akımına yabancılaşmasına neden olan bir gerileme ve parçalanma yaşadı. 1990’lara gelindiğinde ana akım teori ve başka alanlarda kurumsal ve evrimsel düşünceler yeniden ortaya çıktı. Evrimsel iktisadın yaşadığı canlanmanın Richard Nelson ve Sidney Winter’in 1982 tarihli “An Evolutionary Theory of Economic Change” başlıklı çalışmalarından esinlendiği görülebilir. Günümüzde iktisat disiplininde kurumların rolü ve yapısı gayet olağan bir tartışma durumundadır (Hodgson, 2007: 325).

1.5.İki Farklı Kurumsal Bakış Açısı

Kurumların rolü ve işleyişine ilişkin ortaya konulan farklı yaklaşımlar nedeniyle Kurumsal İktisat, iki farklı çizgide gelişimini sürdürmüştür. Her iki yaklaşımın düşüncesine göre de kurumlar, iktisadi davranışı ve iktisadi performansı şekillendirmede önemli rol oynarlar, iktisadi faktörlere etkide bulunurlar.

Ortak paydalarına rağmen, yeni kurumsalcılar kendilerini “eski” Amerikan kurumsalcılığından farklılaştırma gayreti içerisinde olmuşlardır. Kullandıkları teorik ve analitik araçlar dolayısıyla metodolojileri yanı sıra piyasa ve “işletme” kurumlarına yönelik temel yönelimleri arasında da farklılıklar söz konusudur. Yine de, standart neoklasik sınırların ötesine geçme eğilimi de dâhil olmak üzere yeni kurumsalcılığın “eski” olana bağlı olduğu noktalar söz konusudur (Rutherford, 2001: 187).

1.5.1.Orjinal-Öncü Kurumsal İktisat

Orjinal kurumsal iktisat bakışının temeli, farklı açılardan da olsa, evrimsel, Darwinci perspektife dayanan, formel veya informel olabilen düşünce alışkanlıklarına dayanmaktadır. Kurumsal İktisatla uğraşan araştırmacıların çalışmaları, kurumları algılayış biçimlerine bağlı olarak farklılık göstermekte ve kurumsal düşünce akımı homojen veya kendi içinde tamamen tutarlı bir akım olarak incelenememektedir. Thorstein B. Veblen (1857-1929), John R. Commons (1862-1945), Wesley C. Mitchell

(1874-1948) ve Clarence E. Ayres (1891-1972), bu düşünce okulunun kurucuları sayılmakla beraber Orjinal Kurumsal İktisat'ın teorik temelleri yaklaşık olarak 19. yüzyılın son çeyreğinde, Thorstein Veblen'in ilk çalışmalarıyla atılmıştır.

1.5.1.1.Thorstein B. Veblen

Süreklilikten doğan kurumsal değişim sürecini anlamak için önemli teorik kavramlar ve araçlar geliştiren Veblen, ana aktörü insan olan toplumun evrimsel görünümünü sunmaya çalışır. Teorik kapitalizmin başlıca kusur-bulucu ve sansürcüsü olan Veblen (Skousen, 2011:276), kendisi formel bir model geliştirmese de kapitalist sistemin kurumsal çerçevesini, bunun nasıl evrildiğini ve insanların yaşamları ile kültürleri üzerinde nasıl etkide bulunduğunu araştırmıştır. Ortamın, teknolojinin ve insan doğasının eğilimlerinin kurumların ortaya çıkması ve gelişiminin koşulları olduğuna inanan Veblen, iktisadi analizin evrimsel metoduna odaklanmıştır.

Daha önce ifade edildiği gibi Veblen'in düşünsel altyapısını oluşturmada pragmatist geleneğin ve Darwin'in evrimsel fikirlerinin rolü oldukça büyüktür. Bunlara dayanarak Veblen de yerleşik iktisadi teleolojik (erekbilimsel), animistik ve taksonomik (sınıflandırmacı) olmakla eleştirmiştir. Ona göre ne sistem statiktir ne de deterministik yasalar bunu açıklayabilir. Kendi iktisadi düşüncesini açıklamakta birikimli nedensellik (cumulative causation) (Veblen, 1898a, 1900, 1906a, 1906b, 1908 vb.) kavramını çokça vurgulayan Veblen, insanı basitçe hazcı ve değişmez bir varlık olarak ele alan analizden vazgeçilmesi gerektiğini ve insanı, eğilimleri ve alışkanlıkları olan bir varlık olarak incelemenin gerekliliğini vurgulamıştır. Veblen'in kuramında iktisadi ve sosyal olaylar, değişen eğilim ve alışkanlıklarla ilişkilendirilmiş, kurumlarla bireysel davranışların birikimli nedensellik bağlamında karşılıklı etkileşiminin altı çizilmiştir.

Veblen'in iktisat düşüncesine göre insan, statik modellerde ele alınan makineleşmiş bir varlık olarak değil, düşünce alışkanlıklarının ve dolayısıyla kurumların oluşumuna etki eden, içgüdülere sahip bir "hayvan" gibi incelenmelidir. İlk

çalışmalarından itibaren Veblen, insanın “hayvan” doğası üzerine vurgu yapmaktadır. Ona göre;

“İnsan, diğer hayvanlar gibi, yaşadığı çevreden gelen uyarılara yanıt geliştirerek hareket eder, diğer türler gibi meyli ve alışkanlıkları olan bir varlıktır. Ancak bu "hayvan", seçkin anlamda kendine özgüdür, maksatlı eylem için bir eğilime sahip akıllı bir ajandır” (Veblen, 1898b:188).

Görülmektedir ki, Veblen’in iktisadi analizinin temelini alışkanlıklar ve yönlendirici içgüdüler oluşturmaktadır. Hâkim düşünce alışkanlıkları ve sosyal normlar öğrenme hızını ve yönünü etkilemektedir ve bu yeni bilgi ki Veblen’de teknolojik bilgi, temel yaşam biçimlerinde kaymalara ve nihayetinde kültürel norm ve kurumlarda başkalaşıma sebebiyet vermektedir (Rutherford, 1995: 457).

Maddi ve teknolojik koşulların oluşturduğu ve zamana ve mekâna özgü olan toplumsal durumların, yaşam biçimlerini belirlediğini ifade eden Veblen’e göre, böylesi özgün koşullar, ortak değerleri, inanışları ve teknolojik bilgiyi içeren bireysel düşünme ve davranış biçimlerini oluşturur. Bunlar ise zamanla, kurumsallaşmış toplumsal gelenek, görenek ve normlar olarak evrilen ve kendilerinin oluşumuna katkıda bulunan bireysel amaç, istek ve davranışları biçimlendirip kısıtlamaya başlayan düşünce ve davranış alışkanlıkları olarak tekdüzeleşirler (Rutherford, 1994: 94’ten aktaran Özçelik, 2007: 225). Veblen’in analizlerinde bireysel davranışı yönlendiren temel etken içgüdülerdir ve Veblen kurumları şekillendiren ve bireyin teknik, toplumsal ve iktisadi eylemlerine yön veren içgüdülerine odaklanır. Bu konuda daha ayrıntılı inceleme ileriki bölümlerde yapılacaktır.

Çalışmalarında, kurumların ortaya çıkması ve gelişmesi üzerine önemle eğildiğine şahit olduğumuz Veblen; ortamın, teknolojinin ve insan doğasının eğilimlerinin ne kadar belirleyici olduklarına işaret etmektedir. Statik bir sistem anlayışını reddeden Veblen, iktisadi yapının ancak birikimli nedensellik yaklaşımıyla analiz edilmesi gerekliliğinin altını çizmektedir. Bunun yanında vurguladığı diğer bir

konu da, üretimi içeren bir kavram olarak endüstri ile yalnızca kâr amaçlı kapitalist bir örgütlenme biçimi olan işletme kavramı arasındaki ikilemdir. Örgüt olarak işletme, kendi kâr amacı doğrultusunda endüstrinin fiziksel üretim gücünü sabote edebilmektedir (Özveren, 2007:26). Kurumsal iktisadın temellerinin oluşmasında Veblen'den sonra önemli katkıları olan diğer bir isim de John R. Commons olmuştur. Commons da Veblen gibi dönemin yeni sosyal bilim tartışmaları ve düşünceleri üzerine eğilmiştir. Fakat Veblen'den farklı olarak politik anlamda faal bir reformcuymuş da.

1.5.1.2. John R. Commons

Commons da Veblen gibi Johns Hopkins'de öğrencilik yaptı. Commons ile Alman Tarihçi okulunun güçlü savunucularından Richard T. Ely'nin burada öğrenci-hoca ilişkilerinden sonra Wisconsin'de de uzun süre ilişkileri devam etmiştir (Mayhew, 1987: 981). Commons, Wisconsin Üniversitesi'nde çalışmanın yanı sıra, ilerici Wisconsin Eyaleti hükümetiyle, endüstriyel ilişkiler, çalışanlara tazminat ve işsizlik sigortası da dâhil olmak üzere iş hukuku reformu, kamu hizmeti düzenlemesi ve fiyat istikrarı konuları gibi geniş bir yelpazede ekonomi politikalarıyla alakalı ilişki içerisinde olmuştur. Kamusal yaşamla alakalı çeşitli eyalet ve federal komisyonlarda görevler almasının yanı sıra kurumsal hukuk ve iktisatta önemli yeri olan yayınlar da yapmıştır (Medema, Mercuro, Samuels, 1999: 427). Yayınlarında daha ziyade sosyal hayatın sorunlarına çözümler arayan Commons, akademik camiadasına, uygulamaya yönelik bir pozisyonda bulunmayı tercih etmiştir. Yerleşik iktisatçıların soyut ve evrensel yasaları ve tümdengelimci analizleri ile ilgilenmese, ortodoks iktisadın kurumsal faktörleri tam ve doğru bir şekilde ele almamış olmasını eleştirse de Veblen veya diğer kurumsalcılar kadar ortodoks iktisada net bir karşı çıkış göstermemiş, daha uzlaşmacı bir tavır takınmıştır (Yılmaz, 2007:100).

Commons, (kurumsal) iktisadın, bireylerin işlemler esnasındaki davranışlarını incelediğinden davranışçı olduğunu belirtmekte; insan aktivitesinin iradeli yönlerine büyük önem vermekte ve dolayısıyla Veblen'in içgüdüsel psikolojisine karşıt olarak,

kurumsal iktisadın, kurumsal, müzakereli ve davranışçı psikoloji gerektirdiğini belirtmektedir (Milonakis ve Fine, 2009: 176). Commons, Locke'un, Berkeley'in, Hume'un, Bentham'ın psikoloji anlayışlarını, James'in pragmatizmini, Watson'ın davranışçılığını ve Gestaltçı psikolojiyi hep bireyselci bulur ve ona göre sadece Dewey'inki sosyalistiktir. Ona göre, kurumsal iktisat iradesel olduğuna göre, kurumsal psikoloji ona eşlik etmelidir. Bu da müzakere psikolojisi olarak da ifade edilebilecek işlemler psikolojisidir (psychology of transactions). İnsanı inceleyen diğer psikolojiler, bireyi, hakları ve görevleri olan bir vatandaş değil de, doğanın bir nesnesi olarak görmüşlerdir. İşlemler psikolojisini, tarafların birbirlerinin davranışlarını etkileyebileceği, iş psikolojisi, gelenek psikolojisi, yasama, mahkeme psikolojisi, ticari birlik veya sendika psikolojisi şeklinde görmektedir (Commons, 1931: 655).

Commons, kurumların farklı anlamlara da gelebildiğini belirttikten sonra kendi algısını yansıtabilecek şekilde kurumları, "*bireysel eylemi kontrol eden toplu eylem*" olarak ifade etmiştir. Bu toplu eylem gelenekler gibi örgütlenmemiş olabileceği gibi, bir şirket, kooperatif, sendika ya da devletin kendisi gibi yasama, yürütme ve yargı organlarını da barındıracak şekilde örgütlü de olabilir (Commons, 1936: 246). Aslında Commons'ın analizinin çıkış noktası Ortodoks bir nitelik taşır ve kıtlık kavramıyla başlar. Kıtlık, eğer kurumsallaşmış kurallar yoksa insan ilişkilerinde çıkar çatışması dolayısıyla problemlere yol açacaktır. Commons'ın analizini dayandırdığı, bireyler arası (ekonomik) ilişkileri ifade eden işlemler (transactions), insanın sosyal ilişkisiyle bağlantılı iradesel eylemlerinin tüm boyutlarının analizini mümkün kılarlar. Bu işlemler hakları, tarafların mülkiyetine transfer ederken, müzakere, ikna, baskı ve farklı çatışmaların da oluşmasına neden olurlar ve bu işlemler Commons'ın analizinde önemli bir kavram olan ve herkes için genel yaptırımlar içeren "çalışma kuralları"na (working rules) göre cereyan eder. Bu şekilde, hukuk, ahlak ve ekonomi arasındaki ilişkinin incelenebiliyor olması da Commons'ın analizinin interdisipliner yanını ortaya koyar. (Parada, 2001: 53; Milonakis ve Fine, 2009: 177).

Ortodoks iktisat eşit haklara sahip bireyler arasındaki gönüllü alış-veriş göz önüne alırken, Commons farklı hukuki statüdeki insanlar ve gruplar arasındaki denetime

ve mülkiyet haklarının transferine odaklanmıştır. Commons'ın üzerinde durduğu yasal ve işlevsel kriterler ile kıtlıktan kaynaklanan çıkar çatışması, ekonomik ilişki gereği mübadele kaynaklı bağımlılık ve bireyler arası işlemlerin cereyan ettiği düzeni içeren sosyal ilişkilere dayanan üç tip işlem vardır: tayınlama işlemi (the rationing transaction), yönetimsel işlemler (the managerial transaction) ve pazarlık işlemleri (the bargaining transaction). Tayınlama ve yönetimsel işlemler hukuki anlamda alt-üst ilişkisi içerisinde cereyan eder ve anayasa, teamül veya yönetsel prosedürler gibi zorlayıcı kurallarla yürür. Tayınlama işlemi, üst bir otorite tarafından zenginlik veya satın alma gücünün dağıtılmasını ifade eder. Örneğin; yasa koyucuların, zenginliği bir taraftan diğer tarafa yargı kararı, koruyucu tarifeler veya vergiler yoluyla transferi bu işlemler altında değerlendirilebilir. Yönetimsel işlemler; organizasyon ve üretimin denetim sürecini kapsar ve yönetici-yönetilen, usta-hizmetli, sahip-köle arasındaki komuta itaat ilişkisini içerir. Pazarlık işlemleri ise ekonomik güç kullanım yetkisiyle uyumlu bir şekilde, hukuki anlamda eşitler arasında mülkiyet haklarının transferi işlemlerini kapsar. Burada ekonomik gücü belirleyen, tarafların alternatif fırsatlara sahip olması ve baskıyı bertaraf edebilecek pazarlık güçlerine sahip olmalarıdır. İşlemler bu şekilde yasal veya ekonomik güçlerin etkisi altında gerçekleşirken, bu güçlerin kullanımı, Commons'ın vurguladığı çalışma kuralları sayesinde makul seviyelere çekilebilir (Rutherford, 1983: 725; Parada, 2001: 54). Bu kurallar zenginlik veya servetin üretimini, dağıtımını ve taraflar arası ticari ilişkilerin kontrolünü sağlarlar.

Commons ekonomi ve kanunların evriminin ilişkili olduğuna inanmakta ve dolayısıyla kapitalizmin işleyişine çerçeve olarak yasal kurumların evrimine büyük önem vermektedir. Commons'a göre kurumlar, toplu eylem şekliyle sosyal ilişkileri içerirler, analizleri tarihsel bir araştırmayı gerekli kılar ve sosyal ilişki ile tarih birlikteliği de güç ve çatışma kavramlarını vazgeçilmez kılmaktadır (Milonakis ve Fine, 2009: 181). Commons, bireylerin iktisadi faaliyetlerinin sadece parasal işlemlerle analiz edilemeyeceğini, mülkiyet hakları teorisi ve bunun ekonomik işlemlerdeki rolünün de dikkate alınması gerektiğini ifade ederek kurumsalcı yaklaşıma farklı bir bakış açısı

kazandırmıştır. Katkıları; ekonomik güç, devlet, hukuki sistem problemlerini analiz etmede sonraki kurumsalcılara, özellikle yeni kurumsalcılara ön ayak olmuştur.

Sosyal bilimlere ait bilgi birikiminin genişlemesine ve kurumların ekonominin gidişatı üzerine etkisinin varlığının daha anlaşılır olmasına bağlı olarak, evrimsel kurumsal iktisat için, daha gerçekçi davranışsal varsayımlara dayalı olmalı şeklinde bir algı mevcuttu. Gerçekçi varsayımlar için var olan bu dürtü, erken kurumsalcılarda kapsamlı veri toplama çabasına yol açtı. İlk dönem kurumsalcılardan, Chicago Üniversitesi'nde Veblen'in öğrencisi olan Wesley C. Mitchell ise bu konuda öncü sayılmaktadır (Medema, Mercurio, Samuels, 1999: 424).

1.5.1.3.Wesley C. Mitchell

Veblen'in görüşlerinden etkilenen Mitchell özellikle dönem kapitalizminin para ekonomisi konularına eğilmiştir. Para kullanımının evrimi; para kullanımındaki artışın, feodalizmin çöküşü, iş organizasyonlarının yükselişi, bankacılık sisteminin gelişmesi, hane yapısının dönüşümü gibi sosyal ve ekonomik kurumlar üzerine etkileri; paranın alışlagelmiş kullanımı ve iktisadi rasyonalite arasındaki ilişki; gelişmiş parasal kurumlar ile konjunktur-iş çevrimleri gibi olgular arasındaki bağlantı ve refah konuları üzerine görüşler öne sürmüştür (Mitchell and Rutherford, 1995: 664).

Mitchell'in teorisi, kanıtlanmamış psikolojik aksiyomlardan deneysel araştırmalardan elde edilen tümevarımsal genellemelere dayanmakta ve evrimsel bir nitelik taşımaktadır. Newtoncu mekanik yaklaşım aynılık, kesinlik ve değişmez yasalara dayanırken, istatistiksel bakış açısı çeşitlilik, olasılık ve tahmin kavramlarıyla işlemektedir. Bunun yanında neoklasik konjunktur teorisi (business cycle theory), ekonomide harici şoklara bağlı olarak dışsal bir nitelik taşıırken; Mitchell'in teorisi, kapitalizmin dâhili dinamiklerine dayanan içsel bir nitelik taşımaktadır (Sherman, 2001: 85, Özveren, 1998: 486). Ortodoks iktisadi teoriyi ve özellikle de iktisadi rasyonaliteyi eleştiren Mitchell'e göre ne bireysellik anlayışı ne de rasyonelliğin kendisi yeterli açıklama sağlayabilirler. İktisat bilimi ilk önce insan davranışları bilimi olmalıdır.

Ayrıca iktisat, toplumsal kavramlara ve iktisadi aktiviteyi ve insan eylemini şekillendiren kurumlara gereken dikkati vermelidir. Kurumları “davranışı yönlendiren normlar olarak genel kabul görmüş yaygın düşünce alışkanlıkları” olarak ifade eden Mitchell (Mitchell, 1910: 203), iktisatla psikoloji gibi insan davranışını inceleyen bilimler arasında işbirliğinin gerekliliğinin de altını çizmiştir (Milonakis ve Fine, 2009: 182-183).

Belirgin özelliği çevrimsel dalgalanmalara neden olması olan ve 1875-1929 arasında yaşanan finansal kapitalizm, teknolojik değişim ile birlikte yoğun iktisadi dalgalanmalara şahit olunan bir dönem olmuştur. Bu dönem için Mitchell, istikrar ve refah artışını getirecek çözüm olarak sınırlı bir planlamayı öngörmüştü (Gruchy, 1972b: 464’ten aktaran Yılmaz, 2007: 103). Mitchell’e göre, ekonomik teori, imgesel bireylerin güdülerine dayanan nitel analizlerdense, objektif nicel değişkenler arasındaki ilişkilerle alakalı olmalıdır. Bu yüzden, daha objektif bir iktisat bilimine ulaşılması için, daha fazla gözlem, daha fazla istatistiki rakam, daha fazla ölçüm gerekmektedir (Milonakis ve Fine, 2009: 184). Ekonomik anlamda teori ile pratik arasındaki açıklık, iktisat objektif davranışları da inceleyen bir bilim oldukça daralacaktır (Mitchell, 1925: 6). İlgisini dönemin ekonomik dalgalanmalarına veren Mitchell, gerçekçi varsayımlar, nicel çalışmalar ve veri toplama konusunda öncü karakterlerden biri olmuştur. Bu bakışıyla, alana; konjonktür-iş çevrimleri, fiyat hareketleri gibi konularda ampirik çalışmalar üreten ve bir takım ekonomik büyüklükler üzerine istatistiksel seriler için öncü olan National Bureau of Economic Research (NBER)’in kurucularından olarak da katkı sağlamıştır. 1920 ve 30’larda bu çatı altında, milli gelir muhasebesinin gelişimine önemli katkılar sağlanmanın yanı sıra, ontolojik ve ampirik meşruiyet de sağlanmış ve ayrıca indirgemeciliğe karşı bu akın ile Keynesyen devrime de bir alan açılmış oldu. Milli gelir hesabının gelişiminin John Maynard Keynes’in makro iktisadına ilham kaynağı olmuş olduğu düşünülürse, bu durumun, Kurumsalcılık ile Post Keynesyencilik benzeştirilmesinin de haklı gerekçelerinden biri olduğu ifade edilebilir (Hodgson, 1998: 172). Bu katkılarında dolayı kurumsalcılığa deneysel yaklaşımın, Wesley C. Mitchell öncülüğünde girdiğini söylemek mümkündür. Kurumsalcılıkla

deneyselcilik arasındaki ilişkiyi daha net bir şekilde ortaya koyarak teorinin tekâmülüne katkı sağlayan diğer bir isim, öncü kurumsalcıların son temsilcisi veya ikinci kuşak kurumsalcıların ilk temsilcisi sayılan Clarence E. Ayres olmuştur.

1.5.1.4.Clarence E. Ayres

Chicago Üniversitesi'nde 1917 yılında ahlak ve iktisat arasındaki ilişki üzerine yazdığı tez ile felsefe doktorasını alan Ayres, Amherst College'da Walton H. Hamilton'ı "Sosyal ve Ekonomik Kurumlar" dersinde asiste etmiştir. Wisconsin ve New York Üniversiteleri'nde bir süre çalıştıktan sonra, 1930'dan itibaren, ileride birçok kurumsalcı bilim adamını etkileyeceği Austin'de Texas Üniversitesi'nde akademik kariyerine devam etmiştir. Veblen'e ait belli fikirleri daha da geliştiren Ayres, II. Dünya Savaşı'nın sonuna denk gelen "The Theory of Economic Progress (1944)" adlı çalışmasıyla kurumsal iktisat düşüncesinin gelişiminde büyük rol oynamıştır (Medema, Mercurio, Samuels, 1999: 425). Adından da anlaşılacağı üzere, ekonomik kalkınma ile alakalı düşüncelerinin yer aldığı çalışmasında, kültürel değişim konusunu da işlemiştir. Ekonomik teorinin soyut birey üzerinden yürütülemeyeceğini ifade eden Ayres, insanın doğasının zaten sosyal bir olgu olduğunu belirtmiş ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınmanın, genel insan ihtiyaçları veya doğal kıtlık açısından, dolayısıyla yerleşik iktisadın fiyat anlayışı açısından değil, uygulamadaki sosyal güçler açısından değerlendirilmesi gerekliliğini vurgulamıştır. Ekonomik çalışma üzerine Veblen'in katkılarını takiben, temel analitik prensiplerin kaynağı olarak kurumlar ve teknoloji etkileşimini dikkate alan Ayres'in (Ayres, 1951: 49, Milonakis ve Fine, 2009: 186), bununla beraber, Veblen'in içgüdü veya eğilimler üzerine görüşlerini paylaştığını söylemek ise zordur. Zira

"Sosyal bilimci içgüdülere ihtiyaç duymaz, onun kurumları vardır"
(Ayres, 1921: 565).

Ayres, Veblen dikotomisini yeni bir noktadan ele alıp detaylandırmak üzere, Veblen'in içgüdüler teorisinin yerine Dewey'in araçsalcılığını koymuştur (Özveren, 1998: 502).

Ana akım iktisadın “değer”i sadece fiyat sistemiyle açıklayan bakışından rahatsız olan Ayres, fiyat sistemi ve sermaye kavramını inceledikten sonra kendi değer teorisini geliştirmiştir. Değer konusundaki düşüncelerini oluşturmada Dewey'in araçsalcılığını kullandığını belirttiğimiz Ayres'e göre bütün değerler yaşam süreçleri içinde ortaya çıkar ve bu değer ölçütü, bu sürece, yaşamın sürdürülebilmesine katkısıyla bağıntılıdır. İktisadi değer ölçütü yalnızca tüketim olamaz, üretim ve tüketime sürdürülebilirliğine yönelik etkinliklerin bütünüdür. Bunun kaynağı da, teknoloji ve bilimdir, teknolojik sistemin etkinliğine katkı yapan her karar iktisadi olarak değer katıcıdır (Yılmaz, 2007: 105-106). Toplumsal anlamda iktisadi var oluşun, sahip olunan araç gerece bağlı olduğu düşüncesiyle değer kavramı, teknolojik süreçle ilintilendirilmiş ve bu noktada pragmacı felsefenin araçsal değer kavramı kullanılmıştır. Nitekim Ayres'e göre, kendisinin vurguladığı ve uygarlığı temellendiren teknolojik süreklilik ile Dewey'de rastlanan araştırma sürekliliği aynı şeyi ifade etmektedir (Özveren, 2011: 31). Kurumsal iktisat felsefesine araçsal değer kavramıyla katkı yapan Ayres, Veblen'de gördüğümüz iş- endüstri ayırımını da farklı bir noktaya taşımıştır.

Ayres insan aktivitesini; üretken ve yenilikçi güç olarak *teknolojik* ile hiyerarşiler, gelenekler, kültür, ideoloji şeklinde tecelli eden ve değişimin ve teknolojik ilerlemenin önünde engel olarak *törenselleşmiş* olmak üzere iki temel ve kadim gücün yansıması olarak görmüştür. Beşeri ve fiziksel sermayeyi de içeren ve katlanarak gelişen teknolojiyi, toplumsal refahın muazzam değişiminin sorumlusu olarak görmektedir. Ekonomik anlamda ilerlemenin ve araç-gereçlerin gelişiminin odağı, bireylerden ziyade teknolojik gelişmedir. Törenselleşmiş kurumlar da değişime direnç gösterdiğinden, gelişim, bu ilerleyici ve engelleyici güçlerin görece kuvvetlerinin bir fonksiyonu olmaktadır. Aynı zamanda toplumlar ve kültürler arası gelişmişlik farklılıklarının da açıklayıcısı durumundadır (Medema, Mercurio, Samuels, 1999: 425). Törenselleşmiş-araçsal davranış

ikileminden Ayres'in, kurumlara tamamen olumsuz bir anlam yüklediği görülebilmektedir. Bununla beraber, teknolojik gelişimi toplumsal ve kültürel bir öge olarak görmektedir. İfadelerinde kültür kavramını da kullanan Ayres'in, kültürün bir parçası olarak ekonomik aktiviteyi gördüğü anlaşılmaktadır. Ayres'e göre teknoloji,

“...bilim adamları ve sanatçıların, genel becerinin ötesinde, çalışma ürünlerini kapsar. Bilimin geçerliliği ve sanatın evrenselliği, ikisinin de genel becerilerin birer uzantısı olmaları gerçeğinden kaynaklanır...Bütün beceriler kültürel ve bütün kültürler de geçmiş deneyimlerin ürünüdürler...” (Ayres, 1953: 282).

Değer yargısının bu şekilde, yaşamsal sürecin devamlılığını sağlamakla ilintili olduğu anlaşılmaktadır. Nihayetinde teknoloji, uygarlığı biçimlendiren en önemli güçtür ve kurumlara rağmen kurumların içinden doğmaktadır.

1.5.2. Yeni Kurumsal İktisat

Düşünsel temellerini Ronald H. Coase'un firmayı varoluş nedenleri ile birlikte incelemeye alıp açıklamaya çalıştığı ve işlem maliyetlerini işlevselleştirdiği 1937 tarihli “Firmanın Doğası” (Nature of the Firm) ve 1960 tarihli “Sosyal Maliyet Sorunu” (The Problem of Social Cost) adlı çalışmalarından alan Yeni Kurumsal İktisat asıl yükselişini ve tanınırlığını 1970'lerden sonra sağlamıştır. Yeni kurumsal iktisat terimini ilk kez kullanarak ona bir nevi kimliğini kazandıran ise Oliver Williamson (1975) olmuştur. Williamson, firma ve piyasa ikilisini süreklilik ve uzun dönem sözleşmeler gibi yönetim yapıları açısından ele alarak (Voight ve Engerer, 2001: 129) ve piyasaların organizasyon yapıları üzerine odaklanarak ekolün canlanmasına katkı sağlamıştır. Mancur Olson, Yeni Kurumsal İktisat düşüncesine “kollektif eylem”e dair fikirleriyle katkıda bulunan bir isim olmuştur. Kamu malları ve grup teorisi üzerine çalışmaları bulunan Olson, bireysel rasyonalitenin etkin bir toplum rasyonalitesinin epey uzağında olduğunu ifade etmiştir (Olson, 1996: 23). Olson, mülkiyet hakları ve hukukun

üstünlüğünün zayıf olduğu bir toplumda bireysel optimizasyonun yetersiz kalacağını belirttikten sonra, gelişmişlik sorununun çözümünde, ülkelerin kurumsal kalitelerini belli eden teşvik yapılarının önemini vurgulamıştır (Parada, 2006: 13). Ekolün disiplin içinde aldığı yere bir diğer önemli katkı da Douglass C. North'dan gelmiştir. Ekonomik tarihi, istatistiki ve tarihsel araçlarla farklı şekilde yorumlama önerisi getiren North'un, daha sonra 1990 tarihli "Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans" (Institutions, Institutional Change and Economic Performance) adlı çalışmasında kurumlar, değişim ve ekonomik performans üzerine kurumların etkisini incelediği daha ayrıntılı bir teori sunduğu izlenmektedir.

Yeni Kurumsal İktisat, kurumlar ve kurumlarla organizasyonel düzenlemeler arasında gerçekleşen etkileşimleri inceleme konusu yapmaktadır. Kurumlardan kasıt, yazılı ve yazılı olmayan kurallar, normlar ile belirsizliği azaltmak ve çevrelerini kontrol altında tutabilmek üzere insanların belirledikleri kısıtlamadır. Ki bunlar;

- (i) sözleşmeli ilişkiler ve kurumsal yönetimi düzenleyen yazılı kurallar ve anlaşmalar,
- (ii) anayasalar, yasalar ve politikayı, hükümeti, finansı ve toplumu idare eden kurallar ile
- (iii) yazılı olmayan davranış kuralları ve normlar ile inaçlardır.

Organizasyonel düzenlemeler ise; üretim ve değişimi desteklemek için ajanların uyguladıkları farklı yönetim usullerini kapsar ve piyasa, firma ve işlemleri kolaylaştırmak üzere ekonomik aktörlerin geliştirdikleri çeşitli birleşimler ile organize işlemler için bir çerçeve sağlayan sözleşmeli anlaşmaların yanı sıra seçilen düzenlemelerin altında yatan davranışsal özellikleri içerirler (Menard ve Shirley, 2005: 1; North, 2010(1990): 9-13).

Kurallar, kurumlar ve organizasyonlar üzerine işlem maliyetleri, sınırlı rasyonalite, mülkiyet hakları, eksik sözleşmeler gibi daha gerçekçi bakış açısıyla bakan Yeni Kurumsal İktisat okulu, neoklasik iktisadın rasyonalite ve tam bilgi gibi

varsayımlarını gerçek dışı bularak reddetmekle beraber, teorisini sunmada kısıtlılık, rekabet gibi kavramları da kullanarak, orijinal kurumsalcılardan farklı olarak, ortodoks iktisatla temas halinde varlığını sürdürmektedir (Çetin, 2012, 43-44). Yine öncü kurumsal iktisattan farklı olarak bütüncül bir yaklaşımdansa metodolojik bireyciliği dikkate alır. Yöntem olarak neoklasik iktisat ve öncü kurumsal iktisat arasında yer alan ekol, kurumlara önem verirken bunu bireysel kararlar bağlamında incelemektedir.

Neoklasik iktisadın ekonomik aktörü seçimini, rasyonalite ve tam enformasyon altında, fayda ve maliyetlerini en iyi şekilde değerlendirerek, maksimizasyon koşuluna uygun gerçekleştirmektedir. Bireylerin davranışlarını ve seçimlerini etkileyecek olan kurumsal yapıyı göz ardı edip, tercihlerini sadece bütçe kısıtı altında yaptığını öngören neoklasik iktisadın aksine yeni kurumsal iktisat, bireylerin davranış ve seçimlerine etki eden kurallar kümesi olarak kurumları analize dâhil etmektedir.

Geleneksel olarak, bireylerin tam rasyonel bir şekilde faydalarını maksimize edecekleri varsayılmaktadır. Dünyanın her olası durumunu öngörebilecek, böylece aralarından seçim yapacağı seçenekleri bilebileceklerdir. Ayrıca olası tüm sonuçları anında ve maliyetsiz değerlendirme yetisindedirler. Böyle bir durumda ne kurallara ne de kurumlara ihtiyaç olacaktır, zira bireyler karşılaşacakları her durumu maliyetsiz bir şekilde öngörebilmektedirler (Voight ve Engerer, 2001: 130). Ancak bu varsayımlar gerçeği pek yansıtmamaktadırlar. Ne bireylerin içinde bulunduğu dünya bu kadar belirli ne de bireyler bu kadar rasyoneldir.

Ekonomik ajanlar zaman içinde gerçekleşecek kâr fırsatlarına yanıt olarak fırsata yönelik tepkiler ortaya koyarlar. Dolayısıyla gelecekteki durumlar ihtimal olarak bile kati surette bilinmemektedir. Yalnızca dünyanın gelecekteki halini bilmemek değil, aynı zamanda hangi durumların makul veya mümkün olduğu da bilinmemektedir (Heijdra, Lowenberg ve Mallick, 1988: 298). Bu şekilde var olan belirsizlik durumunu, hesaplanabilir nitelikteki beklenen değerler durumunu ifade eden riskten ayıran Knight, iktisat literatürüne bu anlamda belirsizlik kavramını sokmuştur. Gerçek dünyada belirsizlik ve risk durumları söz konusuysen, rasyonel birey varsayımına dayanarak hareket etmenin kuramsal sorunları da beraberinde getireceğini düşünen Herbert Simon

(1957) ise, sınırlı akılcılık kavramını iktisat literatürüne sokan isim olmuştur. Belirsizliğin söz konusu olduğu durumlarda akılcılığın sınırlarının insan davranışlarını açıklamaktaki önemini vurgulayan Simon, insanın herhangi bir deneyiminin olmadığı belirsiz bir ortamda karar verme durumuyla karşılaştığında tutarsız davranmasının bekleneceğini öngörmüştür. Bunun yanında Simon, kâr maksimizasyonu veya ençoklamak bakışı yerine doyum (satisfaction) kavramını benimsemiş, bireyleri de doyum güdüsüyle karar ve seçimler ortaya koyan kimseler olarak kavramlaştırmıştır (Şenalp, 2007: 62-63, Güvel, 1998: 168). Bireylerin sınırlı rasyonel olduklarının kabulü yanında neoklasik iktisattan ayrılan diğer bir nokta, bireylerin, en azından çoğunun, kişisel çıkar arayışından öte, oportünist-fırsatçı doğaya sahip olmalarıdır. Bu iki davranışsal varsayım işlem maliyetleri analizinin de dayanağını oluşturmaktadır (Williamson, 1981: 553).

1.5.2.1. İşlem Maliyetleri

İktisatta “işlem” kavramı aslında ilk defa Commons tarafından kullanılmıştır. Commons 1931 tarihli Institutional Economics adlı çalışmasında, kurumsal iktisatta en küçük birim olarak işlemin alınması gerektiğini ifade etmiş ve bunu da ürünlerin değişimi olarak değil de, mülkiyet hakkının ve toplumun sağladığı özgürlüğün devredilmesi ve kazanılması olarak ele almıştır. Bu işlemleri de, daha önce daha ayrıntılı değindiğimiz, pazarlık işlemleri, yönetsel işlemler ve tayinleme işlemleri olarak ele almıştır (Commons, 1931: 652). Buna rağmen yeni kurumsal iktisat literatüründe işlem maliyetleri kavramı, Coase'nin 1937 tarihli “The Nature of the Firm” (Firmanın Doğası) adlı çalışmasına dayandırılmaktadır. Bu çalışmada Coase, işleyen bir piyasada fiyat mekanizması çalışırken “firmaya neden ihtiyaç vardı” sorusunu sormakta ve firmanın varoluş nedenlerini açıklamaya çalışmaktadır (Coase, 1937: 388). Ona göre firma ölçeğinde örgütlenmelerin ortaya çıkması, işlem maliyetlerinin düşürülmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Bu işlem maliyetleri de araştırma ve bilgi masrafları, pazarlık ve karar masrafları, denetim ve yaptırım masrafları gibi ekonominin tüm işleyişiyle ilgili

olan faaliyetlerden doğan maliyetlerdir. Ayrıca sadece tüketim mallarının alışverişinde değil, yatırım kararlarında da geçerli olan işlem maliyeti analizinin bir ekonominin gelişmesi için ne denli önemli olduğu da ortaya çıkmaktadır (Voight ve Engerer, 2001: 131).

Coase firmanın ortaya çıkışını ve sınırlarını, üretimin doğrudan piyasa veya firmalar vasıtasıyla gerçekleştirilmesinde ortaya çıkan işlem maliyetleri arasındaki farka dayanarak açıklamıştır. İnsanlar, piyasa işlemlerinde işlem maliyetleri çıktıktan sonraki kazançları, firmayı kullanmaları durumundaki organizasyon maliyetleri çıktıktan sonraki kazançlarından fazlaysa piyasayı kullanırlar. Ters durumda ise firma ortaya çıkacaktır. Firmanın büyümesi ise organizasyon maliyetleri daha küçük bir firmanın gerçekleştirdiği organizasyon maliyetlerini aştığı noktaya kadar devam edecektir. Bu temel anlayış daha sonra piyasa ve üretim organizasyon modeli olarak yönetsel hiyerarşiler arasındaki ilişkiyi inceleyen Oliver Williamson ve diğer kurumsal ekonomistler tarafından genişletilmiş ve geliştirilmiştir (Benkler, 2002: 372).

Coase'nin yeterli ilgiyi görmeyen çalışmasından çok sonra Williamson tarafından tekrar gündeme getirilen işlem maliyetleri düşüncesi genel anlamda sözleşme ilişkilerinin yönetimi ile ilgilidir. Neoklasik iktisadın *homo economicus*'u Yeni Kurumsal İktisatta yerini farklı davranışsal varsayımlar içeren, sınırlı akılcılığa sahip fırsatçı insana (contractual man) bırakmıştır. Bir şekilde ilişki içeren sözleşmelerin yer aldığı organizasyonlar muhakkak ki çevreden bağımsız değildirler. Kurumsal çevre ve sözleşmeye dâhil olan aktörler söz konusu yönetişimin etkinliğini farklılaştıracaktır. Mülkiyet hakları, sözleşme hukuku, sosyal normlar gibi kurumlardaki değişiklikler ve fırsatçı insanın davranışsal varsayımları, beraberlerinde getirecekleri aksaklıklar ile eksik sözleşmeye neden olacak ve bu da işlem maliyetleri konusunu gündeme getirecektir. Dolayısıyla Yeni Kurumsal İktisadın işlem maliyeti analizi, eksik sözleşmeler gereği hukuku da içerecek şekilde iktisadi faaliyetin organizasyonunu gerekli kılmaktadır (Matur, 2007: 291-293, Çetin, 2012: 59-60).

Görüldüğü gibi Yeni Kurumsal İktisatta işlem maliyetleri analizi, sözleşmelerin eksik olduğunun ve sözleşme öncesi ve sonrasında asimetrik bilgi nedeniyle de

fırsatçılığa konu olmasının kabulüne dayanmaktadır. Dolayısıyla sözleşme ekonomisi Yeni Kurumsal İktisatın analizinde önem verdiği bir inceleme alanıdır.

1.5.2.2. Sözleşme Ekonomisi

Bireyler arasında gerçekleşen sözleşmeler eşanlı olmadığı, mübadeleler gelecek dönemlere ertelendiği takdirde güven sorunu ortaya çıkmakta ve sözleşmelerin niteliği önem kazanmaktadır. Piyasaların sıgıktan kurtulması, derinleşmesi etkin bir sözleşme sistemine gerek duymaktadır. Ekonomide sözleşme sistemi yoksa veya iyi işlemiyorsa optimal kaynak dağılımı ve etkinlik sorununun çözümünde piyasa işleyişi başarısız kalacaktır. Böyle bir durumda mülkiyet haklarının tahsisi, sözleşmeye dayalı ekonomik sistemin inşası ve işlem maliyetlerinin fiyatlandırılmasına ihtiyaç duyulacaktır. Neoklasik fiyat teorisi zımni olarak fiyat mekanizması yoluyla bireyler arası iktisadi ilişkilere ait tüm maliyetlerin çözülebileceğini varsayar. Oysa Yeni Kurumsal İktisat çerçevesinde, sözleşme ekonomisine göre piyasa ekonomisinde mülkiyet haklarının belirlenmesi, iktisadi ilişkilerde tarafların hak ve yükümlülüklerinin sözleşmelerle sınırlandırılması, yönetim ve denetim işlemlerinden doğan tüm maliyetlerin söz konusu edilmesi piyasa başarısızlığının önüne geçecektir (Orhan, 2011: 76-77). Ekonomik etkinliğin sağlanmasında, işlem maliyetleri çerçevesinde incelen bir diğer konu da mülkiyet hakları konusudur. Mülkiyet haklarının tanımlanması, tahsisi ve korunması bu anlamda YKİ'nin ilgilendiği başlıca konular arasına girmiştir. İktisadi aktörlere güvenilir bir ortam sağlanması için mülkiyet haklarının mümkün olduğunca tanımlanması ve tesisi gerekmektedir.

1.5.2.3. Mülkiyet Hakları

Klasik iktisatta sahiplik konusu veri kabul edilmiştir, analize konu edilmemiştir. Genel denge teorisinin sıfır maliyetli ekonomisinde üretim faktörlerinin sahibi tarafından veya kiralanarak kullanılıyor olması önemli değildir, sahiplik meselesinin etkileri bu

modellerde yer bulmamıştır zira alışveriş anlıktır. Oysa pozitif işlem maliyetlerinin olduğu gerçek dünyada durum değişmekte ve belirsizlik (kısıtlı öngörü) ve asimetrik bilgiye ek olarak kaynakların sahipliği konusu da özel mülkiyetin teşvik edici etkisinden dolayı ekonomik sonuçlara etki etmektedir (Furubotn and Richter, 2014: 80-81).

Kaynakları kullanmak ve aktarmak için resmi ve gayriresmi haklardan oluşan mülkiyet hakları, bu kaynakların kullanımı için sahibine teşvik sağlamaktadır. Mülkiyet hakları kavramı açık erişimden, çerçevesi tamamen belirlenmiş bir dizi özel haktan oluşan bir yelpazede tanım aralığı bulabilmektedir. Açık erişim, herhangi birinin bir varlığı, başkalarının kullanımını nasıl etkilediğine bakmaksızın kullanılmasını ifade ederken, özel haklarla belirlenmiş mülkiyet hakkı;

- (1) başkasının mülkiyet hakkına müdahale etmeden kendi varlığını istediği şekilde kullanma hakkı,
- (2) başkalarını aynı varlığı kullanımından dışlama hakkı,
- (3) varlıktan gelir elde etme hakkı,
- (4) varlığı satma hakkı ve
- (5) varlığı seçeceği birine miras bırakma hakkından oluşmaktadır. Devletin bir görevi de söz konusu aralıkta mülkiyet haklarını tanımlamak, yorumlamak ve uygulamaktır (Alston and Mueller, 2005: 573).

Bununla beraber bu hakların tanımlanması ve korunmasında toplumsal değerler, gelenek ve görenekler ile alışkanlıklar gibi kurumların da etkili olduğu unutulmamalıdır. Dolayısıyla mülkiyet haklarının tesisi ve uygulanması düşük işlem maliyetleri gerektirirken, mülkiyet haklarının mümkün olduğunca açık bir şekilde tanımlanması ve uygulanması da işlem maliyetlerini düşürecek ve ekonomik etkinliğe hizmet edecektir.

1.5.2.4. North ve Tarihsel Yaklaşımı

Ekonomik performansın kurumlarla, iyi işleyen kurumlarla, ilişkisini inceleyen bir başka önemli isim de yakın tarihin iktisatçılarından Douglass C. North olmuştur. North özellikle Amerikan ekonomisine istatistiksel ve tarihsel araçlar uygulayarak farklı yorumlar getirilebileceğini göstermiştir. North'a göre, neoklasik modelde mülkiyet haklarının belirlenmesi gibi bir problem yoktur ve uygulaması da masraf gerektirmez ancak tarihsel olarak bakıldığında büyüme, gerileme ve durgunluğun yanında yalnızca bir istisnadır ve bu da etkin bir mülkiyet hakları sisteminin istisna olmasından dolayıdır. North kurumlar kuramını insan davranışları teoremi ve işlem maliyeti teorisiyle birleştirerek oluşturmuş ve kurumların neden var olduğunu ve toplumların işleyişinde ne gibi bir rol oynadıklarını anlamaya çalışmıştır. Bilginin ne kadar pahalı olduğu işlem maliyetlerinin anahtarını oluşturur. Buna göre işlem maliyeti, mübadele edilen unsurun değerli özelliklerini ölçmenin bedeli ile hakları korumanın ve anlaşmaları yürürlüğe sokma ve denetlemenin bedelidir. Bu ise, toplumsal, siyasal ve ekonomik kurumların kaynağıdır. Bu şekilde yeni kurumsal iktisada tarihsel yeni bir bakış kazandıran North, kurumlar, değişim ve ekonomik performansta kurumların etkisini gösteren bir teori sunmuştur (Parada, 2006: 14, North, 1981'den aktaran Parada, 2006: 14, North, 2010: 39).

Kurumlar analizine insan davranışı ve işlem maliyeti ile başlayan North'a göre, bireylerin sahip oldukları zihinsel modeller kısmen kültürel, kısmen tecrübe yoluyla türetilmiş, kısmen de ne kültürel ne de yöresel olarak öğrenilmiştir. Kültür nesiller arası bilgi, değerler ve normların aktarımından oluşur ve farklı etnik gruplar ile toplumlar arasında önemli farklılıklar gösterir. Deneyim veya tecrübe belirli çevreye özgüdür ve dolayısıyla farklı ortamlara göre önemli değişiklik gösterir. Sonuç olarak, zihinsel modellerde ve dolayısıyla dünya ve dünyanın çalışma algısında muazzam farklılıklar söz konusudur. İnsanın sınırlı zihinsel kapasitesi ve tam olmayan bilgisi mükemmel olmayan piyasalarda tercihler ve işlem maliyeti konusunda büyük rol oynayacaktır (North, 1991: 3,4). Analizlerinde tarihin de önemini vurgulayan North, bunu yalnızca ondan birşeyler

öğreniyor olmamıza değil, bugün ve geleceğin toplumunun kurumların sürekliliği yüzünden geçmişe bağlı olmasına bağlamaktadır. Dün, bugünün ve yarının tercihlerini biçimlendirmektedir. Geçmiş sadece kurumsal evrim öyküsü olarak anlaşılır hale getirilebilir. Dolayısıyla kurumları ekonomi kuramına ve iktisat tarihine dâhil etmek bir zorunluluk haline gelmektedir (North, 2010: 3). Kurumlar ve kuruluşlar-organizasyonlar arasında açık bir ayrıma giden North kurumları, bir toplumdaki oyunun kuralları olarak tanımlar ve insanlar tarafından ortaya atılan politik, ekonomik ve sosyal etkileşimi biçimlendiren sınırlamalar olarak ifade eder. Kurumlar tarih boyunca insanlar tarafından düzen sağlamak ve mübadeledeki belirsizliği azaltmak üzere tasarlanmıştır (North, 1991: 97). Bu kurumlar; kanunlar, genel hukuk, yönetmelikler gibi formel kurallardan, adetler, davranış normları, kendine özgü davranış kuralları gibi informel kısıtlardan ve bu ikisinin uygulamadaki farklı niteliklerinden oluşur. Kuruluşlar veya organizasyonlar ise oyuncularlardır. Hedeflere ulaşmak için ortak amaçlarla birbirine bağlı bireylerin oluşturduğu gruplardır. Bunlar arasında, siyasi partiler, senato, şehir konseyi, düzenleyici kuruluş gibi siyasi organlar, firmalar, sendikalar, kooperatifler gibi ekonomik kurumlar, ibadethaneler, klüpler, dernekler gibi sosyal birlikler ile okullar, kolejler, mesleki eğitim merkezleri gibi eğitim organları sayılabilir (North, 1992: 4). Kurumlar ve kuruluşlar arasındaki etkileşimi vurgulayan North, kurumsal çerçevenin hangi kuruluşun ortaya çıkacağını ve nasıl gelişeceğini etkileyeceğini, bununla beraber kurumsal değişimin araçları olarak ele alınan kuruluşların da kurumsal çerçevenin nasıl evrimleşeceğini etkileyeceğini belirtmektedir (North, 2010: 12). Görüldüğü gibi kuruluşların da etkisi altında olan kurumsal değişim konusu North'un tarihsel teorisinin yapıtaşını oluşturmaktadır. Kuruluşlar kurumsal değişimin ana kaynağıdır. İlk, kuruluşlar arasındaki daha büyük rekabet, kuruluşun ayakta kalabilmesi için bilgi ve yeteneğe daha fazla yatırım yapmasına ve bu da nispeten daha büyük bir kurumsal değişime neden olacaktır. Ayrıca, kuruluşlar bir ekonomide değişimin araçları olduklarından, amaçlarını gerçekleştirmedeki göreceli başarılarındaki değişiklikler sonucu pazarlık güçlerinin değişmesi kurumsal çerçevede de değişikliğe yol açacaktır. Bu konuda North'un çıkarımlarını şu şekilde özetlemek mümkündür;

- (1) Bir ekonominin başarılı bir şekilde yeniden yapılandırılması, doğru teşvikler sağlanması için mülkiyet haklarının ve oyuncuların da bu tür teşviklere uyumlu tercihler geliştirecek zihinsel modellerin yeniden yapılandırılmasını gerektirmektedir.
- (2) Mülkiyet haklarını yeniden yapılandırmak sadece formel kuralları oluşturmak değil, aynı zamanda bu kuralları tarafsız bir şekilde uygulayacak bir yargı sistemini oluşturmak ve uygulamak demektir.
- (3) Davranış normları geliştirmek formel kurallar oluşturmaktan daha uzun süreceğinden, bu normların mevcut olmadığı ekonomilerde yeniden yapılandırma süreci mecburen uzun zaman alacak ve sonuç ta çok da belirli olmayacaktır.
- (4) Yeniden yapılandırmanın amacı zaman içinde organizasyonel yenilikler için geniş çaplı alternatif tercihler sunan ve başarısızlıkların üstesinden gelen kurumsal bir çerçeve sağlayan uyarlanabilir etkin bir ekonomi olmalıdır.
- (5) Başarının anahtarı bu tür kurumsal kısıtları destekleyecek ve yürürlüğe sokacak geçerli bir siyasi sistemin tesisidir (North, 1993: 21).

1.5.3. Öncü ve Yeni Kurumsal İktisat Ayrımı

Öncü ve yeni kurumsalcılık her ikisi de, geleneksel neoklasik iktisatta ihmal edilip neredeyse hiç yer verilmeyen kurumlara olan ilgiden kaynaklı ortaya çıkmıştır. Zamanla değişebilen ve ekonomik faktörlerden etkilenen kurumlar, ekonomik davranışı ve ekonomik performansı şekillendirmede önemlidirler ve hem öncü hem de yeni kurumsalcılığın temel ilkesidirler. Bununla beraber kurumları ekonomi içine dâhil etmekle ilgili bu ortak endişe, ne var ki, soruna farklı yaklaşımlarla yansıtılmaktadır. Öncü kurumsalcılara göre rasyonel ekonomik aktöre vurgu yapan neoklasik yaklaşım, kültürel bağlamda ekonomik davranışlar sergilenebilmesi gerçeğine binaen tamamen terk edilmelidir. Buna karşın yeni kurumsalcılara göre ya da en azından büyük

çoğunluğuna göre, rasyonel seçim modeline dayanan standart neoklasik yaklaşım genişletilebilir, değiştirilebilir ama terk edilmemelidir (Rutherford, 1995: 443).

Tipik yeni kurumsalcılık, rasyonel bireysel davranış modeline atıfta bulunarak, insan etkileşimleri açısından istenmeyen, amaçlanmamış sonuçların planını çizerek, firma ya da devlet gibi kurumların ortaya çıkışını açıklama çalışmasıdır. Başlangıcında kurumların olmadığı doğa durumu “state of nature” varsayımından, açıklayıcı hareket olarak, bireyi veri alarak bireylerden kurumlara doğru bir gidişat sunar. Bu yaklaşım da metodjik bireycilik olarak tanımlanmaktadır. Buna karşın, öncü kurumsal literatürde ortak yaklaşım bireyin veri alınamayacağıdır. Bireyler kurumları oluşturmak üzere etkileşime girerler lakin bireysel amaçlar ve tercihler de sosyo-ekonomik koşullarca şekillendirilir. Bu durumda birey bir yandan üreticiyken diğer yandan da maruz kaldığı koşulların bir ürünüdür. Bu noktada, yeni kurumsalcılıkta alışkanlık veya huy kavramı kurum tanımında yer almazken, öncü kurumsalcılıkta önemli yer tutmaktadır (Hodgson 1998:176-179). Yeni kurumsal iktisatın bireyciliğine karşın öncü kurumsal iktisat bütünlüktür ve vurguyu bireyle arasındaki etkileşim ve geri bildirim sürecinin önemine dayanarak toplum üzerine yapar. Bu anlamda kurumların bireyleri, bireylerin de kurumları etkileyebildiği birikimli nedensellik süreci bağlamında evrimsel bir metodoloji benimsenmiştir.

Bütüncül yaklaşımına uygun olarak ekonomiyi toptan kurumsal bir yapı olarak ele alan öncü kurumsal iktisatın teorileri genellikle tarih ve sosyoloji temellidir ve çoğunlukla toplulukların kurumsal yapıları analiz edilir. Tümdengelimci bu metodolojik yöntemi dolayısıyla analize model oluşturarak başlamak yerine tarihsel ve sosyolojik olguları ele alır ve nedensellik mekanizmasına ilişkin varsayımları inceler (Yıldırım, 2009: 80). Ancak bu durum öncü kurumsal iktisatın, belirli bir biçimsellik barındırmaması, soyut matematik ve simge dili kullanmaması, kuramsal bir çerçeveye sahip olmayıp, teorisiz veri ve betimlemelerden oluşması gibi eleştiriler almasına temel olmuş ve yeni kurumsal iktisatın neden varlığını daha güçlü sürdürdüğünün işareti olarak sunulmuştur. Ancak bu, öncü kurumsal iktisatın güçlü bir sözel akıl yürütmeye sahip olduğu gerçeğini de ortadan kaldırmayacaktır.

Çeşitli zaman ve yerlerde sosyal bilimler ve ekonomi disiplini içinde pek çok farklı kurumsalcılık düşüncesi gelişmiştir. Zaman içinde kurumlara ilgi farklı kaynaklardan, farklı hatta kimi zaman zıt motivasyonlardan kaynaklı olarak gelişmiştir. Buna rağmen kurumsal analiz, kontrolsüz piyasaların başarısızlığını ile daha büyük ölçüde devlet müdahalesi gereksiniminin açıklanmasında ve devlet müdahalelerinin başarısızlığı ile daha büyük ölçüde piyasa serbetliği gereksiniminin açıklanmasında kullanılmıştır. Ortak tema ise, kurumlar önemli bir konudur ve iktisatçılar ekonomik, siyasi ve ideolojik faktörler tarafından şekillenen kurumların ekonomik davranış ve sonuçları nasıl etkileyebildiği üzerine daha fazla düşünmelidir. Bu elbette ki basit bir iş değildir. Öncü kurumsalcıların tam anlamıyla fark ettiği gibi kurumlar bahsi, standart neoklasik araçlar ile ele alınması zor bir mecraya doğru yönelme eğilimindedir (Rutherford, 2001: 190).

İKİNCİ BÖLÜM

TEKNOLOJİ, SOSYAL DÖNÜŞÜM VE YENİ EKONOMİK ANLAYIŞ

Şüphesiz ekonomilerin en büyük hedefi uzun dönemli, sürdürülebilir ve dengeli bir büyüme yakalamaktır. Yüzyıllardır sosyal düşünürlerin çözüm arayışında olduğu bu konu halen kesin bir formülasyona sahip değildir. Ancak anlaşılmıştır ki bu sadece sermaye ve emek ile gerçekleştirilebilecek bir durum değildir. Ülkelerin yakalamış oldukları ekonomik büyümeleri sadece sermaye ve emeğin nicel toplamına bağlamak kavranılamaz sonuçlara götürebileceği gibi açıklayıcılıktan da uzak kalacaktır. Sosyal, kurumsal ve teknolojik faktörler bir şekilde analize dâhil edilmeden sağlıklı değerlendirmelerin yapılamayacağı, özellikle son dönemde, birçok iktisatçının genel kabulü olmuştur.

Yeni süreç, yeni ürünlerin yeni pazarlar yaratması ve artan çıktıya da alan sağlaması dolayısıyla, birim girdi başına çıktıda artışa imkân vermektedir. Aslında klasik, neoklasik, Keynesyen ve Schumpeteryen ekonomistler teknik değişimin ekonomik büyümeyi teşvik etmede oynadığı rolün önemini kabul ederler. Teknik değişim ile büyüme arasındaki nedensel bağlantıya rağmen ekonomik büyümede teknolojik yeniliğin etkisini ortaya koymada birbiriyle çekişme içinde olan birçok teorik ve ampirik yöntemler kullanılmıştır. 1950'lerin sonunda ABD ekonomisine dair ufuk açıcı çalışmalarında Abramovitz (1956) ve Solow (1957), büyümenin sadece emek ve sermaye gibi üretken girdilerin artmasıyla gerçekleşmeyeceğini göstermeye çalıştılar. Büyümenin daha büyük bir kısmını teknik değişimi ifade etmek üzere "kalıntıya" dayandırdılar (Archibugil and Michie, 1998: 5). Abramovitz bu konudaki gerçeği,

“Verimlilik artışının nedenleri hakkında çok az şey bildiğimizden bu unsurun işaret ettiği önemi, ABD’deki ekonomik büyümenin nedenleri hakkındaki bilgisizliğimizin ve dikkatimizi nereye yoğunlaştırmamız gerektiğinin bir nevi ölçüsü olarak ele alabiliriz” şeklinde ifade etmiştir (Abramovitz, 1956: 11).

Açıkça son iki yüzyıldaki uzun vadeli ekonomik büyümenin bir özelliği olan büyüme oranlarındaki büyük farklılık, inovasyon sistemleri gibi yüksek oranlı teknik değişimi kolaylaştırıp uyaran kurumsal değişim için sosyal kabiliyetin olup olmamasıyla yakından bağlantılıdır. Sözü edilen sosyal kabiliyet, büyüme oranında fark yaratacak kurumsal değişimi sağlama kapasitesi olarak ifade edilebilir. Birçok tarihçi ve iktisatçı teknik ve kurumsal değişimin önemini devamlı vurgulamışlardır. Ekonomik teorinin erken gelişme dönemlerinde List (1841) dahi, bilim ve teknolojinin önemini fark etse de hak ettiği değeri vermeyen Smith’i ve teknoloji ve beceriler konusunu ihmal ettikleri için diğer klasik iktisatçıları eleştirmiştir (Freeman, 2002: 192). Teknolojiyi kaynağı bilinmeyen basit bir verimlilik artışı, dışsal bir bilgi stoku veya genel geçer durağan üretim fonksiyonları içinde kurumsal yönleri göz ardı edilmiş teknik ilişkiler bütünü olarak görmesinden dolayı yerleşik iktisadın, teknolojik gelişim sürecini ve bu sürecin içindeki yenilikçi firma davranışlarını ele alış biçimi yetersizdir. Yerleşik iktisadın bu yetersiz çözümlenmesine karşılık özellikle son 30-40 yıldır iktisatta önem kazanmaya başlayan evrimsel ve kurumsal bakış, büyüme analizlerine teknolojik süreci de dâhil etmiştir (Gürkan, 2007: 237-238).

Basitçe, insan araç ve becerilerinin toplamı olarak tanımlanabilecek olan teknoloji, sadece insan davranış fonksiyonunu ifade etmez. Aynı zamanda araç fonksiyonudur ve araçların kendileri de ekonomik gelişmede önemli rol oynar zira araçlar yeni araçlar geliştirmek için tekrar ve tekrar birleştirilebilir. Dolayısıyla buluşlar ve keşifler insan marifetine bağlı olduğu kadar önceden var olan araç ve gereçlere de bağlıdır. Bu nedenle teknoloji dinamik bir güç olarak düşünölmelidir. Tabiki teknolojinin bu vasfı yanında ekonomik gelişmişliğin, değişkenlerin ve kurumların da bir fonksiyonu olduğu gözardı edilmemelidir. Bununla beraber özellikle öncü kurumsal

iktisatçılardan Ayres'in kurumlara atfettiği "gelişmişliğin önündeki bariyer" olma durumu dolayısıyla teknolojik ilerleme kaçınılmaz surette hüküm sürmeyecektir, "törenselleşen" kurumların müsaade ettiği veya kurumsal değişimin eşlik ettiği ölçüde ekonomik gelişmişliğe katkı sağlayacaktır (Liebhafsky, 1960: 147).

Teknoloji çok yönlü bir insan faaliyetidir ve bu özelliği gereği makro iktisadi modellemelerde olduğu gibi genel fikir ve ölçümler elde etmek zor olmaktadır. Kurumsal teori teknolojik yeniliğin karmaşık sürecinin altında yatan temel hususları belirlemek üzere çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Genel olarak teknolojinin doğasına dair şu dört noktaya dikkat etmek gerekir: İlki; teknoloji doğası itibarıyla özel mülktür. Ana akım iktisat teknolojiyi bir kamu malı, tüm ekonomik birimlere ücretsiz olarak sağlanan bir mal olarak görme eğilimindedir. Kurumsal yaklaşım bu varsayımı reddeder ve yeni bilginin üreticilerinin, yeniliklerinin getirisini korumak için çeşitli yasal ve iktisadi yöntemlere sahip olduğunu ileri sürer. İkincisi; kurumsal teori, bilginin yalnızca bir kısmının kitap, proje, bilimsel makale gibi kodlanabilir kaynaklarda olduğunu, önemli bir kısmının ise yalnızca uzun öğrenme süreçleriyle elde edilebilir şekilde örtük olduğunu işaret eder. Bu çerçevede bilgi, bireyler, firmalar, sanayiler ve ülkeler gibi iktisadi birimlere özeldir. Bazı know-how kısımları üreticiden kullanıcıya aktarılabilir de bu varsayım tamamına genellenebilir değildir. Üçüncüsü; farklı teknolojik alanlar arasında temel varyasyonlar mevcuttur. Bazı alanlardaki teknolojik yenilik birçok birim için kolay ulaşılabilirken, diğer alanlarda teknolojik yeniliğe ulaşmak için gereken uzmanlık, kısıtlı sayıda uzmanlar topluluğuyla sınırlı olacaktır. Teknolojik sistemler, sanayi ve ülkeler kendilerine özgü daha kolay ulaşılabilir veya daha özel teknoloji tahsisat rejimine sahiptir. Dördüncüsü; bilginin evrimi yol-bağımlıdır yani zaten geçmişte iktisadi birimlerin biriktirmiş olduğu bilgiden etkilenir (Archibugil and Michie, 1998: 4). Bu şekilde bir teknoloji anlayışı, teknik değişim ve büyüme arasındaki bağlantıları anlamada önemli çıkarımlar sunmaktadır.

Özellikle sanayi devrimi sonrası kitlesel bir dönüşüme yol açan bir olgu olarak karşımıza çıkan teknolojinin tarihi, kavramsallaşması, bilgiyle bütünleşmesi ve iktisadi

sürece sistematik bir şekilde dâhil olması, ihmal edilmiş açılardan incelemeyi gerekli kılmaktadır.

2.1. Teknoloji - Ekonomi İlişkisi

Sanayi devrimine kadar gerçek manada bir bilimsel ilgiye mazhar olamayan teknoloji, özellikle iktisat disiplini için keşfedilmemiş bir kıta olarak varlığını sürdürmüştür. Bu bölümde genel olarak teknolojinin tarihi ve kavramsallaşmasına değinildikten sonra teknolojinin iktisat disiplini içine nasıl dâhil olduğu ve disiplin içinde edindiği yer incelenecektir.

2.1.1. Teknolojinin Tarihi ve Kavramsallaşması

Yunanca *technē* ve *logos* kelimelerinin birleşmesinde anlam bulan teknoloji terimi özellikle güzel sanatlar olmak üzere sanat, zanaat üzerine söylemleri ifade etmek için kullanılıyordu. 17. yüzyılda İngilizcede kullanılmaya başlanmasıyla mekanik zanaatla ilgili bir tür öğrenme, araştırma veya ilmi anlamı ifade ediyordu. Başlarda daha çok bir çeşit kitap olarak ifadesini bulan kavram, ancak 20. yüzyıldan itibaren Veblen gibi sofistike yazarlarca mekanik-endüstriyel zanaatlar anlamında kullanılmaya başlandı. Bununla beraber I. Dünya savaşı sonrasına kadar kelimenin genel bir geçerlilik kazandığı söylenemez (Marx, 1997: 966). Sanatın anlam olarak ifadesi ayrışım yaşamaktaydı. Bir yanda yaratıcı, soyut, hayali olarak ifade edilen güzel sanatlar, diğer yanda pratik, endüstriyel, kullanışlı olarak mekanik zanaat.

Çağdaş toplumsal ve tarihsel analizin diğer pek çok alanında olduğu gibi, teknolojik yenilik konusunun belirgin şekilde kuramsallaşması sanayileşmenin bir ürünüdür. Ancak teknoloji tarihi ile ilgili kaynaklar incelendiğinde bu dönemden çok daha öncesine, en azından Polydore Vergil'in 1499 tarihli *De rerem inventoribus* adlı çalışmasına kadar gittiği görülmektedir. Bir bilim tarihi kitabı olarak nitelenemese de burada dikkat çeken “inventor” kelimesi latince kökenli olup mucit ve kâşif anlamına

gelmekte ve bilim ve teknolojik anlam taşımaktaydı. Erken dönem teknik çalışmalar içeren örneklere 16. yüzyılın Biringuccio (*Pyrotechnia*, 1540), Agricola (*De Re Metallica*, 1556), Ramelli (*Le Diverse et Artificiose Machine*, 1588) eserleri de eklenebilir. Bu eserlerde teknik detayların ve mevcut ve hayal edilen makineleşmenin etkileyici resimli sunumlarının yanı sıra, teknik yeniliğe dair bazı ilk kavramlar yer almaktaydı (Bülbül, 2008: 52, Jamison, 1989: 507).

Bu dönemde inovasyon süreci belki odağın merkezi değildi ancak teknik araştırma ve geliştirme konusunda az da olsa sistematik ilgiyi göstermekteydi. Sosyal ve iktisadi analizlerden çok teknik el kitapları niteliğinde olan bu çalışmalar, Avrupa toplumunun geç dönem Rönesans'ta teknik şeylere nasıl ilgi duymaya başladığını gösteriyordu. Belki de en önemli nokta, teknik çalışmaya önceden verilmemiş, en azından Gotik katedral usta inşaatçıların Batı Avrupa'da imtiyazlı bir konumda olduğu 12. ve 13. yüzyıllardan beri verilmeyen toplumsal önemin verilmesi, statüsünün yeniden yükseltilmesiydi (Jamison, 1989: 507). Avrupa'da makinelere ve mekanik çözümlere yönelen ilgi bir yandan üretim sektöründe verim artışları sağlarken diğer yandan ortaya çıkan yeni makinelerle mekaniğe olan ilgiyi de perçinliyordu. 16 ve 17. yüzyıllarda mekanikle ilgili kitapların yaygınlaştığı, bu mekanik bakış açısının sanat ve felsefe gibi alanlara dahi yansıdığı görülmektedir. Bu değişimler söz konusu dönemde zihniyetin yeniden şekillendiğini, maddi dünyaya karşı yeni bir tavrın geliştiğini göstermektedir. Artık insan doğanın güçlerine karşı yenik olmayacaktı, matematik yasaların hâkim olduğu doğa anlaşılmalı ve onun güçlerinden yararlanılmalıydı (Güran, 2015: 50).

Sanayileşmenin erken safhasında mekanik zanaatlardaki yenilikler büküm makinesi, elektrikli tezgâh, buhar makinesi, lokomotif, dinamo gibi genellikle tek, bağımsız, az ya da çok müstakil mekanik cihazlarla ya da kısaca makinelerle temsil ediliyordu. Bununla birlikte Senatör Webster zamanında (19. yüzyılın ikinci çeyreği), yeni gücün tipik bir simgesi olan ayrı makine sosyoteknolojik sistem ile değiştiriliyordu. Demiryolu, modern çağın büyük ölçekli ve karmaşık sistemlerinin en dikkat çekici ve öncül uygulamasıydı. Kritik öneme sahip demiryolu beraberinde bazı gereklilikler de getirmişti: (1) İstasyonlar, köprüler, tüneller, viyadükler, sinyal sistemleri, çok geniş bir

ray şebekesi gibi yardımcı donanımlar, (2) Büyük bir sermaye yatırımı olan tüzel bir iş organizasyonu, (3) Demiryolu mühendisliği, telgraf gibi teknik bilginin özelleşmiş biçimleri, (4) Sistemin hertürlü hava şartlarında, 365 gün, gece gündüz çalışmasını sağlayacak sivil ve lokomotif mühendisleri, itfaiyeciler, telgrafçılar, frenciler, kondüktörler gibi özel olarak eğitilmiş ve demiryolu için uzmanlaşmış işgücü, (5) Standartlaştırılmış rota ayarı, standartlaştırılmış ulusal zaman dilimi sistemi gibi çeşitli kolaylaştırıcı kurumsal değişiklikler. Tüm bu sosyoteknik sistemler aile şirketleri yerine bilimsel, profesyonel Amerikan iş organizasyonlarını da gerekli kılmıştır. Bu denli karmaşık ve büyük ölçekli sistemlerin gelişimi bilimin artan şekilde mekanik zanaatın geliştirilmesine uygulanmasıyla mümkün olmuştur. Bilimsel bilgi ile mekanik zanaat yoğun biçimde işbirliğine girişmiştir. Artık aydınlanma çağından ilerleme çağına geçiş ifadeleri kullanılmaya başlanmış, bu yeni teknolojik sistemlerle ilerlemeye olan inancın nüfusun her kesimine yayılması sağlanmıştır (Marx, 1997: 972-974).

Teknolojinin öncülük ettiği yeni bir dönemi işaret ederek “makine çağı” ifadesini kullanan Thomas Carlyle ve kısa zaman sonra daha birçoğları için makine, materyal (maddi) ve ideal (zihinsel) anlamlar barındırmaktaydı. Ayrıca “mekanikliğin” gücünü ifade eden (1) Descartes ve Locke ile ilişkili ampirik zihniyet ve başta Newtoncu fizik olmak üzere yarattığı yeni bilim anlayışı, (2) yeni pratik veya endüstriyel zanaatlar (özellikle mekanik hareket gücü içeren), (3) üretken makinelerin çarkı olarak sistematik iş bölümü ve (4) gayrişahsi, hiyerarşik veya bürokratik yeni tip bir organizasyon gibi referanslara sahipti. Daha sonra elektrik ve kimyasal enerjinin de kullanılmaya başlanmasıyla mekanik zanaatlar adı altında ifade edilen ürünleri karşılamak üzere teknoloji terimi kavramsallaşmış oluyordu. (Marx, 1994: 15-16).

Bilimin sanayi ile olan işbirliği, gerçekleştiği ülkelerde diğerlerine nazaran farklı etkiler ortaya koymaya başlamıştı. 19. yüzyıl öncesinde ülkeler arasında yaşam standardı açısından aşırı bir farklılıktan söz edilemezken, sanayi devriminden sonra dünya genelinde ekonomik anlamda uzun vadeli iyileşme ve halklara sağlanan refah anlamında önemli farklılıklar söz konusu olmaya başlamıştı.

2.1.2. İktisat Disiplininde Teknolojinin Yeri

Üretkenlik anlamında etkinlikteki değişim, teknolojik değişimle yakından alakalıdır ve ekonomik büyümenin önemli bir kısmının açıklayıcısı da üretkenlik artışıdır. Smith, Marx, Marshall, Schumpeter gibi ilk dönem iktisatçılardan beri teknolojinin ve teknolojik değişimin iktisatta önemli bir rol oynadığı kabul edilmektedir. Smith'in teknoloji yaklaşımı, teknik değişimin piyasa büyümesiyle uyarılan ve piyasa büyümesine de yol açan firma içi ve firmalar arası, endüstri içi ve endüstriler arası işbölümünü ifade ettiği ekonomik kalkınmaya dair dinamik teorisiyle yakından alakalıdır. İşbölümü, genel olarak yeni makine ve yeni bilginin keşfini uyaran dinamik bir ilkedir (Metcalf, 2010: 153,155). İktisadi büyümenin ana sebepleri olarak sermaye birikimini, işbölümünü, teknik gelişmeyi sıralayan Smith, belli bir işi yapmak için daha az sayıda işgücünü gerekli kılacak makineleşmenin önemini vurgulamıştır (Bülbül, 2008: 97).

Klasik büyüme modeline fikirleriyle katkı sağlamış olan David Ricardo, teknik yeniliklerin sanayi sektöründe verimi yükselttiğine ve üretim artışına yol açtığına sanayi devriminin ilk aşamalarında İngiltere'de şahit olmuştur. Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlıdır, bu sektörde işgücü için artan verim söz konusudur. Ancak tarım kesiminde teknik ilerleme çok çok yavaştır ve azalan verimler kanunu geçerlidir. Modelin dayanağını oluşturan Malthus'un nüfus kanunu gereği Ricardo'ya göre, zaman içinde teknolojik gelişmeyle birlikte üretim fonksiyonu artsa da, sanayi kesimindeki teknik ilerleme ve artan verim, tarım kesimindeki azalan verimi yenemeyecek ve ekonomi yeniden durgunluk noktasına gelecektir (Taban, 2016: 64-69). Ricardo teknolojik yenilikler sayesinde sanayide artan verimleri görse de, bunun etkisini küçümsemişti.

19. yüzyıl yazarları arasında endüstriyel teknolojinin sosyal ve tarihsel önemini kavramak hususunda belki en heveslileri Karl Marx ve Friedrich Engels idi. Marx ve Engels, 19. Yüzyılda gerçekleşen teknolojik yenilikçiliğe, yani ilk bilimsel devrimin zanaatkâr modundan bilimsel temelli teknik üretim moduna geçiş üzerine odaklandılar.

Marx ve Engels, gerçekleşen dönüşümü bilimsel ve teknolojik boyutları açısından kavramaya çalışanların öncüleriydiler. (Jamison, 1989: 514-515). Marx teknolojiye biraz da ihtilafli bir yaklaşımla emek süreci ile ilişkili olarak odaklanmıştır. Makine teknolojisinin nispi artı değer üretimi sürecinde emekçiler üzerine olan etkisini incelemiştir. Marx, kapitalist sınıfın maddi amaçlarına hizmet eden kapitalist makine teknolojisi kullanımı üzerinde durdu. Bu nedenle makine teknolojisini artı değer üretmenin bir aracı olarak görüyordu. Bu noktada Marx'ın teknoloji tanımının Veblen'inkine yakın olduğunu da ifade etmek gerekir. Veblen'e benzer şekilde Marx, teknolojiyi topluma geçim kaynağı sağlama aracı ve toplumun akıl yürütme biçimini şekillendiren toplumsal organizasyonun bir parçası olarak görüyordu. "Teknoloji, insanın doğayla başa çıkma yöntemini, hayatla ilişkili olduğu üretim sürecini ortaya koyar ve dolayısıyla sosyal ilişkilerinin oluşum biçimini ve onlardan akan zihinsel kavramları açığa vurur" (Marx, 2001(1887): 532,533, Gürkan, 2004: 3).

Marx'ın teorisi, tamamlanmamış olmasının yanı sıra kendi içinde çelişkiler de barındırmaktaydı. Marx bir yandan, kapitalist kalkınma yasalarını ortaya çıkarmaya ve böylece teknoloji tarihini doğal sürecin mantıksal bir gelişimi olarak göstermeye çalışırken, diğer yandan, teknolojik gelişmenin kapitalizmin himayesi altında gerçekleşme şeklini ve ticarileşmesini eleştirmekteydi. Makineye dayalı üretimin gerçek gelişimini eleştirirken, potansiyeline saygı duymaktaydı. Dolayısıyla Marxist çerçevede teknolojik yenilik konusunda bir belirsizlik söz konusuydu. Bununla birlikte Marxist görüş, II. Dünya savaşının öncesinde ve sonrasında yenilik teorisine önemli katkılar sağlamıştır (Jamison, 1989: 514-515). Teknoloji bundan sonra yeni teorilerin gelişmesi için sosyal bir zemin sağlayan 1930'ların Büyük Bunalımına değin, modellerde dışsal kalmış, çoğunlukla ihmal edilmiştir.

Teknik değişime dair çalışmalarda önemli öncüllerden olan sosyal teorist ve kurumsal iktisatçı Thorstein Veblen, 1920'lerde bir dizi kitapta mühendislik ve teknik gelişmeye odaklanmıştır. Veblen, öncelikle, teknolojinin gelişimindeki değişiklikler ile kültürel veya örgütsel modellerdeki değişimler arasındaki gerilimler açısından toplumsal değişime baktı. Kültürel değerlerin ve ön koşulların, teknolojinin gelişme biçimini nasıl

etkilediğini göstermeye çalışarak, bir çeşit antropolojik teknoloji perspektifi geliştirdi. 1920 ile 1930'larda teknolojik yeniliğe ekonomik yaklaşım ve kültürel yaklaşım olmak üzere bir bölünme dikkat çekiyordu. Bu dönemde teknolojik gelişmenin kültürel yönlerini anlamak üzere Stuart Chase, Oswald Spengler, Jose Ortega y Gasset, Martin Heidegger ve özellikle Lewis Mumford'un yazıları ön plana çıkmıştı. Buna karşılık ekonomik tarihçiler de bazı filozofların ve kültürel tarihçilerin kültürel eğilimlerine karşı çıkmışlardı. Kısmen disiplinlerini iktisatla ilişkilendirme kısmen de belli yaklaşımlarını tarihle ayırıştırma yolu olarak, teknik yenilikle ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye odaklanan iki ana yaklaşım ortaya çıktı. Bunlardan ilki, endüstriyel toplumun çeşitli makinelerinin ve mekanik prosedürlerinin teknik tarihini tasarlayan ve yeniliğin “teknik tarihi”ni yeni disiplin söyleminin merkezine yerleştirmeye çalışan Amerikan iktisat tarihçisi Abbott Payson Usher’ın *History of Mechanical Inventions (Mekanik Buluşlar Tarihi)* (1929)’da örneklenebilir. Diğeri ise, teknolojinin gelişimini etkileyen daha uzun vadeli süreçleri aydınlatmayı amaçlayan Joseph Schumpeter’in yazılarıyla örneklenebilir. Ekonomik kalkınma Schumpeter için, bir sistemin veya teknoloji dizisinin bir diğerinin yerini aldığı “yaratıcı yıkım” süreciydi. Böylece Usher ve Schumpeter ekonomik tarihin yeni disiplini içinde teknik değişim tarihine mikro ve makro yaklaşımlar sunmuş oldular (Jamison, 1989: 518-519).

Kurumsal iktisatçılar (ki bu konu önceki bölümde ele alınmıştır ve Veblen ve Schumpeter’in teknoloji ve yenilik üzerine bakışları sonraki konuda işlenecektir) teknolojinin kurumsal organizasyon için sonuçlarını farklı şekillerde ele alırken, onun kurumsal düzenleme gerektiren koşullar yarattığı görüşünü ileri sürdüler. Kurumalcılara göre ekonominin organizasyonunda, işleyişinde ve performansında teknoloji anahtar bir unsur olarak yer alır (Bülbül, 2008: 104).

Post Keynezyen iktisatçılardan Joan Robinson, Nicholas Kaldor ve Michal Kalecki’nin de teorilerinde yenilik, teknik değişim ve teknolojiye yer verdikleri görülmektedir. Post Keynezyen teori ekonomik birimlerin belirsizlik altında etkinlikte bulunduğunu ifade eder. Belirsizliğin varlığı, neoklasik teoride baskın olan mantıksal zaman yerine tarihsel zaman kavramıyla çalışmayı gerektirir. Bu da, ekonomik sürecin

yapısal kırılmalara maruz kalmış bir evrimsel süreç olarak düşünüleceği anlamına gelir. Ekonomik dinamikler üzerine etkili olabilecek pek çok değişken arasında teknik değişiklik en önemlilerindendir. Teknik değişimin işgücünün verimliliği üzerinde ve tabiatıyla kazançlar, yatırım ve ekonomik büyüme üzerine etkileri söz konusudur. Teknik değişimi yatırımın teşviki olarak gören Joan Robinson, Post Keynezyen büyüme teorisinde teknik değişikliğin kavramsallaşmasının temellerini atmıştır. Teknik değişim dışsal bir değişken olarak düşünülür. Bununla birlikte, yatırımla ilişkilendirilerek, şirketlerin daha ucuz ve daha verimli üretim araçları için yaptıkları araştırmanın bir sonucu olarak “içsel” bir boyutu vardır. Nicholas Kaldor, teknik ilerlemenin geldiği süreci açıklamakla ilgilenmese de, teknik ilerlemenin ekonomik büyümenin nedeni ve sonucu olduğunu kabul eder. Analizi, daha yüksek büyüme oranının daha yüksek bir teknik ilerleme oranına neden olduğu ve dolayısıyla büyüme oranını etkileyen dairesel nedensellik kavramına dayanmaktadır. Michal Kalecki de yatırım, ekonomik döngü ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Kalecki'nin modeli de Robinson ve Kaldor'unkiler gibi yeniliğin mikro iktisadi boyutuyla ilgili değildir. Bir yenilik, inovasyon gerçekleştiğinde bunun yatırım ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerine olumlu etkisi olduğunu düşünmektedir. Karlardaki artış ekonomik büyümeyi uyaracak olan etkin talepte bir artış yaratacaktır. Ayrıca Kaldor'un yatırım oranının yenilik oranını belirlediğini ifade ettiği nedensellik ilişkisini de kabul etmektedir (Altuzarra, 2012: 524,525).

Uzun dönemde denge durumunda olan bir ekonomiyi açıklama amacı gütmeyen, teknolojik değişimin dışsal olarak sağlanması durumunda zaten büyümekte olan bir ekonominin aşamalarını açıklamaya çalışan Neoklasik büyüme modeline göre, dışarıdan bir teknolojik gelişim öngörülmediği sürece ekonomi kendisini uzun dönemde dengeye ayarlamaktadır ve sonra da orada değişmeden kalır. Teknoloji modele dâhil edildiğinde ise, ekonomik büyümeyi artırıcı sonuçlarının ortaya çıktığı görülebilir (Taban, 2016: 109,131). Artan getiri veya ölçeğe göre artan getiri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ve sonrasında teknik değişim konusu Neoklasik modellerde sonradan işlenmeye başlamıştır. Solow, Neoklasik modelin kararlı durum davranışında göze çarpan bir

eksiklik olduğunu, modelin dışında kalan birşeyler olduğunu farketmişti. İstihdamın sermayeye oranı sabitse, sermaye stoğu emek arzı artışıyla aynı oranda olmalı. Ancak, gerçekler, çıktı ve sermaye stoğunun istihdamdan daha hızlı büyümesini gerektirir. Modern sanayi ekonomileri giderek daha sermaye yoğun hale gelmektedir ve verimlilik te artmaya devam etmektedir. Solow'a göre sürekli yenilik, aksi takdirde süreci durduracak olan, azalan getirilerin etkisini durdurabilir. Ekonomik ölçeğin istikrarlı bir şekilde genişlemesi, ölçeğe göre artan getiri doğrultusunda, yine azalan getirileri telafi edebilir ve sermaye ve çıktıda sürekli bir artışı mümkün kılabilir. Dolayısıyla dışsal teknolojik ilerlemeyi ve artan getiriler hususunu modelin araçları arasına eklemek gerekmektedir (Pomini, 2006: 137).

Solow'un modelinde dışsal teknolojik yeniliklerin nasıl gerçekleştiği konusu ele alınmıyordu. Ancak, Solow'dan sonra, teknolojik yeniliklerin rolü, Neoklasik modelin bile göz ardı edemeyeceği konuma gelmişti. Gerçekleşen büyümenin tasarruf oranının belirlediği yatırımlardan ziyade, teknolojik yeniliklerden kaynaklandığı görüşü, iktisatçılar tarafından daha çok kullanılmaya başladı. Bununla beraber, değişimin kaynağından ziyade sonuçlarıyla ilgilenen Neoklasik doktrinde, teknolojik yenilikler dışsal bir etken olmaktan öte yer edinemedi (Bülbul, 2008: 111). 1980'lere kadar teknolojik değişim konusu pek fazla ele alınmadı. Neoklasik modelin öngörülerinin somut gerçeklerle örtüşmemesi ve ortaya çıkan büyüme farklılıklarının daha ayrıntılı inceleme gerektirmesi büyüme iktisadının yeniden ele alınmasını sağladı ve teknolojik değişim odak noktası oldu.

Ekonomik büyümenin nasıl meydana geldiğini açıklamayan Neoklasik teorinin bir takım eksikliklerini gidermek adına İçsel Büyüme modelleri ortaya çıkmıştır. İçsel büyüme modeline göre makro iktisadi politikalar yoluyla büyüme oranının artırılması mümkün olabilmektedir. Teknolojik gelişme, bilgi ve beşeri sermaye içsel büyüme modellerinin temel kaynaklarıdır. (Taban, 2016: 140,141). 1983 yılında Romer'in doktora tezinde ve 1985 yılında Lucas'ın derslerinde taslağı oluşturulan içsel büyüme teorisi, Romer'in(1986)¹ ve Lucas'ın(1988)² ilk genel çalışmalarının yayınlanmasıyla

---

¹ Romer, P. M. 1986. Increasing returns and long-run growth. Journal of Political Economy 94: 1002–37.

oluşturuldu. Sonrasında Rebelo, Sala-i Martin, Barro gibi isimler modelin yayılmasına katkıda bulundular. Ar-Ge, eğitim ve beşeri sermaye, altyapı, teknolojik yenilik, uluslararası ticaret, demografi, kalkınma ve finansal piyasalar modelin kapsadığı alanları işaret ederken, Romer, Lucas, Barro, Grossman ve Helpman, Krugman, Becker, Murphy ve Tamura, Azariadis ve Drazen, Pagano bu alanlardaki çalışmalarlarıyla modelin gelişmesini sağladılar (Herrera, 2006: 244).

2.2. Veblen ve Schumpeter’de Kurumsal Değişim ve Teknolojik Yenilik

1980’lerden sonra iktisatta etkin olmaya başlayan modern evrimsel kuram, teknolojiye de davranışsal yorumlara dayanan gerçekçi bir yaklaşım geliştirme amacıyla olmuştur. Günümüz teknoloji yazınında giderek ağırlık kazanan bu yeni evrimsel kuram ise büyük ölçüde Joseph Schumpeter’in geliştirdiği kuramın yenilik, girişimci, icat, iş çevrimleri gibi kavramlarına dayandığı kabul edilmektedir. Teknolojiye dayalı yeni iktisadi bakışta Veblen’in etkisi göz ardı edilmiş gibi gözükse de Schumpeter’in kuramının kökleri bir yandan Veblen’in toplumsal değişim kuramına ve teknolojiye yaklaşımına dayanmaktadır (Gürkan, 2007: 239-240). Dolayısıyla teknolojik olguları ve süreçleri kurumsal iktisadi bir bakış açısıyla görme imkânı sunması açısından Veblen’in toplumsal değişim kuramında teknolojinin rolü ve Schumpeter’in kuramında teknoloji ve yenilik konuları inceleme gerektirmektedir.

2.2.1. Veblen’in Sosyal Değişim ve Teknoloji Yaklaşımı

Veblen teorilerini geliştirirken muhtemelen, küresel ekonomi boyunca büyük bir yenilik dalgası yaratan ekonominin aşırı finansallaştığı dönemin entelektüel ortamından etkilenmiştir. 20. yüzyılın ilk yıllarında, Amerikan iş dünyası boyut, teknoloji ve

---

² Lucas, R. 1988. On the mechanisms of economic growth. *Journal of Monetary Economics* 22: 3–42.

örgütsel karmaşıklık açısından bir dönüşüm geçirmiştir. Ekonominin nasıl organize edilmesi gerektiği konusunda yıllardır mühendislerle de paralel düşünceler üretmiş olan Veblen, Darwinci toplumsal gelişme kuramından dolayı, başlangıç noktası olarak iş dünyasının yağmacı değerlerinin kurumsal gücü tarafından temsil edilen istikrarlı çevreyi seçti. Bununla beraber Veblen, analize başka bir sosyo-ekonomik unsur ekledi. Uzun süredir toplumsal hareketlerin motivasyonu ile ilgileniyordu. ABD toplumu ekonomik yapıyı geliştirecek bir sisteme nasıl motive olabilirdi? Veblen, sosyal davranışla ilgili kuramsal düşüncelerini ifade etmek üzere evrimsel değişim teorisine başvurdu. Kökleri sosyal Darwinizme dayanan Veblen'in teorisine göre sosyal davranış, içgüdülerin, kurumların ve teknolojinin çoklu etkileşimiyle belirlenmektedir (Stabile, 1987: 35). Bununla beraber kuramının temel noktası içgüdülere dayanmaktadır.

2.2.1.1. Veblen'in İçgüdüler Analizi

Veblen, aynı zamanda bilinçli akıl yürütmeyi-muhakemeyi- de şekillendiren, bazıları belli amaçlara yönelik eğilimler, bazıları öğrenme ve temsil alışkanlıkları olan bilişsel-kültürel yapıyla çeşitli seviyelerde ilişkili olan bir sosyo-ekonomik psikoloji geliştirmiştir. Veblen'in Jacques Loeb, William James, William McDougall ve C. Lloyd Morgan'dan etkilenen ancak kendi orijinal tarzında biçimlendirdiği içgüdülerin, sosyal alışkanlıkların ve bilinçli muhakeme analizinin psikolojideki modern araştırmalarla tutarlı olduğu savunulabilmektedir. Birkaç yıl öncesine kadar kurumsalcılar, Veblen'in içgüdü analizini güncelliğini yitirmiş ve spekülatif olduğunu düşündüklerinden görmezden gelme eğilimindeydiler. Kurumlar incelemelere konu olurken, belirli bir süre genel olarak alışkanlıkların kapsamlı bir analizi yapılmamış, Veblen'in çalışmasındaki bireysel maksatlı eylem kavramının bahsi bile geçmemiştir. Veblen, biyolojik, psikolojik ve kültürel faktörlerin etkileşiminin ürünü olan içgüdüleri inceleme konusu yapmıştır. Kültürel çevre, bazı içgüdülerin toplumsal düzeyde gerçekleştirilmesini sağlayan kritik bir faktör iken, biyolojik ve psikolojik temeller içgüdüsel potansiyel sağlamaktadır. “The Theory of the Leisure Class” (1899) ve “The Instinct of Workmanship” (1914)

Veblen'in içgüdüleri kapsamlı olarak ele aldığı ana metinlerdir. Bu çalışmalarında Veblen, içgüdüler üzerine çalışılmış çeşitli biyolojik, fizyolojik ve psikolojik araştırmalardan yararlanmışır. Biyoloji ve fizyoloji konusunda, Veblen'in bilime, topluma dair yaklaşımlarını etkileyen ve yönelim, refleksler ve içgüdüler üzerine çalışmaları olan arkadaşı ve meslektaşı Jacques Loeb'den (1859-1924) etkilenmiştir. Psikolojide Veblen özellikle William James (1842-1910), William McDougall (1871-1938) ve C. Lloyd Morgan'dan (1852-1936) etkilenmiştir. James (1890)³, özenme, para hırsı, yapıcılık ('işçilik'), merak ve ebeveyn sevgisi gibi alışkanlıkları ve içgüdüleri tartışır. James'i takip eden McDougall (1908)⁴, bu ve diğer içgüdüleri ve alışkanlıkları tevsî etmiştir. C. Lloyd Morgan (1896⁵, 1906⁶) da alışkanlıklar, içgüdüler ve sosyal çevre analizleriyle Veblen'i etkilemiştir. Nihayetinde Veblen içgüdüler, alışkanlıklar ve bilinçli muhakeme arasındaki ilişkileri içeren kendi görüşünü sentezleyebilmiştir (O'Hara, 2002: 80,81).

Veblen'in formülasyonu evrimcidir ve toplumun zamanda uygun bir sıfır noktasından birikimli gelişimini göstermede araç rolü oynar. Tarihin bu sıfır noktasından yeniden inşası Veblen için insanın "vahşi" halinin karakteristiklerini tartışabilmesi anlamında önemliydi. Bu "vahşi" durum Veblen'in toplumsal eylem ve toplumla alakalı temel metodolojik varsayımlarını içeren bir model rolü sunmuştur. Bu döneme ilişkin Veblen, kendi zamanında bilinen ilkel yaşama dair bazı gerçeklere uyan ve aynı zamanda insanın temel psikolojisine ilişkin anlayışlar içeren açıklamalar sunmuştur. Veblen'in amacı insanın "vahşi" durumunu açıklamak değildi, amacı modern insanı incelemektir. Analizinde şimdiye yaklaştıkça gelişmekte olan aşamaların karşılaştırmalı bir açıklamasıyla, modern toplumun şimdiki karakteristik haline nasıl geldiğini göstermeye çalışmaktadır (Weed, 1981: 67). Tüm ekonomik muhakemenin başlangıç noktası insan davranışının anlaşılmasıdır. Veblen'in görüşüne göre insan doğası, doğuştan gelen indirgenemez içgüdüler ile öğrenilen alışkanlıkları içermektedir. Veblen,

---

³ James, William (1890) *Principles of Psychology* (New York: Dover Publications, 1950).

⁴ McDougall, W. (1908) *An Introduction to Social Psychology* (London: Methuen, 1960).

⁵ Morgan, C. L. (1896) *Habit and Instinct* (London: Macmillan).

⁶ Morgan, C. Lloyd. (1906) *An Introduction to Comparative Psychology* (London: Macmillan), second ed.

bireyi hem biyolojik hem de sosyo-ekonomik terimler çerçevesinde tasavvur etmektedir. İnsan davranışı, birimlerin ve sosyal çevrenin etkileşimde bulunduğu bir davranış olarak tanımlanır (Cordes, 2005: 2).

2.2.1.2. Veblen ve Birikimli Değişim

Veblen'in teorisi ekonomik çıkarlar tarafından belirlenen kültürel büyüme sürecinin bir teorisidir.

“...Birey ve çevresi önceki sürecin bir ürünüdür ve bireyin ekonomik yaşam öyküsü, süreç devam ederken birikimli değişime bağlı olarak, hamlelerinin zamana göre uyumlanmasının birikimli süreci ile örtüşür... Bireyin bugünkü yaşam tarzı ona, dünden taşıdığı yaşam alışkanlıkları ve geçmişin mekanik kalıntıları tarafından dayatılmaktadır... Bu bakımdan, birey için geçerli olan içinde yaşadığı grup için de geçerlidir. Tüm ekonomik değişim, ekonomik toplumdaki değişimdir, topluluğun maddi şeyleri kullanma biçimindeki değişiktir. Değişim her zaman son kertede düşünce alışkanlıklarındaki değişimdir” (Veblen, 1898a: 391).

İnsan yaşamının alışlagelmiş öğeleri aralıksız ve birikimli olarak değişir ve kurumların da devamlı ve hızlı gelişimine neden olur. Değişen kültürel koşullar altında başkalaşmış yaşam düzenine karşılık olarak kurumsal yapıda sürekli bir değişim söz konusudur (Veblen, 1918 (1914): 18). İnsan doğası değişmeden kalırken, değişimi sağlayan bir bütün olarak toplumun teknik eylemidir.

Bir bütün olarak toplumun teknik eylemi toplumsal yapıları, toplumun kurallarını, geleneklerini ve kültürünü yani toplumun kurumlarını belirler, hatta düşünce yapısını şekillendirir. Mutat olan davranış ve düşünme şekilleri zamanla sürekli hale gelir ve düşünce alışkanlıklarını oluşturur. Bu şekilde maddi çevre şartlarına bağlı olarak oluşan düşünce alışkanlıkları zaman içinde kurumsallaşırlar. Yani endüstriyel sanatlardaki bir değişiklik ile meydana gelen toplumsal tabandaki maddi bir değişiklik yeni düşünce alışkanlıkları oluşturmakta, bu da zaman içinde kurumsal bir karakter

kazanmaktadır. Modern medeniyette, insanın yaratıcılığının ürünleri olan endüstri, endüstriyel süreçler ve endüstriyel ürünler, nihayetinde kültürel düzende egemen bir konum alana değin, insanlığın kazanımları olagelmıştır. Bunlar insanın günlük hayatını şekillendiren başlıca etmenlerdir. Dolayısıyla insan teknolojik süreçlerin hareketi doğrultusunda düşünmeyi öğrenmiştir (Veblen, 1906: 598). Kurumlar yaşam alışkanlıklarını değiştirirler ve teknolojik değişimin hızını ve yönünü belirleyerek, kurumları etkileyen teknolojiyi ve teknolojiyi etkileyen kurumları içeren bir değişim dizisi kurma işlevi görürler. Bu anlamda Veblen'in tasarımında teknoloji, yönler arasında nedensel bağ kuran içsel bir faktördür (Cordes, 2005: 4).

Görüldüğü üzere Veblen'in analizinin merkezinde teknolojik değişim süreci yer almaktadır. Bununla beraber teknolojiyi toplumun sahip olduğu ortak bir bilgi stoku olarak değerlendirir. Teknoloji, kişisel bir girişim veya yenilikten ziyade önceki kuşaklardan miras kalan ve süregiden bir bilgi birikimidir (Veblen, 1918 (1914): 103), toplumsal eyleme dayanmaktadır.

Ekonomik kalkınma teorisi insanın doğasından neşet eden Veblen'e göre, teknolojik gelişmenin, modern endüstrinin başlangıcının ve sosyal değişimin ve daha genel olarak evrim sürecinin ardındaki sır, insanın eğilimlerinde yatmaktadır. Dahası, insanın eğilimlerinden kaynaklanan teknolojik ilerleme süreci de, kurumsal değişimin ve düşünce alışkanlıklarındaki değişimin arkasında yatmaktadır. (Milonakis ve Fine, 2009: 165). Toplumsal eylemin tüm süreci insanın içgüdüleri biçimindeki doğal eğilimleri ile bu eğilimlerin ifadesini temsil eden veya onları engelleyen alışkanlıklar biçimindeki kurumların etkileşimi olarak görülmektedir. İçgüdülerin ilişkilendirildiği temel anlayış, insanın "amaçlı hareket etme eğilimi" dir. Bu içgüdülerin ifadesi akılcı düşünce ve zekâ ile şekillenir. Bu yolla insan tamamen kültür ürünü değildir, çevrenin güçlerini de hesaba katma yetisindedir. İnsanın içgüdüleri sürekli rasyonelleşerek yeni kurumlar halini alır. Böylece toplumun kurumları insanın içgüdüleri etrafında kümeleşir ancak bu, içgüdülerin kurumların karakterini belirlediği anlamına gelmez. Dolayısıyla içgüdü kavramı onun teleolojik eylem ve birikimli nedensellik teorilerinin yapı taşını oluşturur (Weed, 1981: 69,72).

Teknoloji ve kurumlar meselesi kurumsal iktisatta belli bir maziye sahiptir ancak konuyla ilgili bazı görüş ayrılıkları da bulunmaktadır. Veblen'in kendi bakış açısı biraz karışıktı. Veblen'in kurumları bağlamına göre farklı şekillerde incelediği görülmektedir. Yerleşik bir sosyal uygulama, düşünce alışkanlığı veya bir örgüt biçimi olarak yorumladığı durumlar mevcuttur. Veblen'in ifadesi ile

“kurumlar yalnızca yaygın veya baskın manevi tutum ve eğilimleri şekillendiren seçkin ve uyarlamalı sürecin sonucu değildir; aynı zamanda yaşam ve insan ilişkilerinin özel usulleridirler ve dolayısıyla seçilimin etkin faktörleridirler” (Veblen, 1899b: 87).

Veblen burada kurumların değişimden etkilendiği ve değişime tesir ettiğini ve aynı zamanda kurumların belirli tutumları, eğilim ve yetenekleri, insan ilişkileri ve yaşama dair usulleri içerdiğini ifade etmektedir. Bununla beraber ekonomik yapıyla alakalı olarak kurumları, iki farklı amaca yönelik iki sınıflamaya ayırdığını görüyoruz. Bunlar; kazanca - üretime yönelik veya parasal – endüstriyel veya haklı – haksız çıkar (invidious- non-invidious) şeklindedir. İlk gruptakiler iş dünyasını ifade ederken ikinci gruptakiler endüstriyi ifade etmektedir (O'Hara, 2002: 83,84). Ekonomik yapıya ilişkin kurumların bu şekilde farklı durumları ifadesi, toplumsal değişim kuramı açısından daha net ortaya konması gereken bir ihtilaf durumu ortaya çıkarmaktaydı.

2.2.1.3. Veblen Dikotomisi

Endüstri ve iş dünyası arasındaki ayrımı tespit için gerekli olan teknolojik, araçsal ve törensel fonksiyonlar üzerine Veblen ve sonrasında gelen düşünürlerin farklı yorumları olmuştur. Veblen genellikle teknolojiyi kurumsal yönler de içerdiği şekilde değerlendirmiş ve bazen de kurumları ahmakça ve törensel olarak değerlendirmiştir. Bununla beraber, Veblen'in ikilemini paylaşan takipçilerinin ve özellikle Ayres'in bakış açısı ise genel olarak, teknolojiyi ilerlemeci, kurumları ise geriye dönük ve verimsiz görmesi şeklinde indirgemeciydi (O'Hara, 2002: 96). Kültürün dinamik olmayan ve

alışkanlığa dayalı belirli bir yönünü ayırt etmek ve vurgulamak niyetinde olan Ayres, daha önce “kurum” kavramıyla ifade edilen söz konusu yönü “törenselleşme” terimi ile tanımlamaya gitmiştir. Neticede, Veblen geleneğindeki pek çok kurumsalcı bu yakıştırmayı takip etti ve Veblen ikilemi “törenselleşme-teknolojik” ayırım halini almış oldu. Ayres’e göre “kurum” kavramının bu şekilde “törenselleşme” ile ikamesi, kurum terimiyle alakalı bazı belirsizlikleri de ortadan kaldırmış oluyordu (Waller, 1982: 763).

Netice itibariyle birikimli nedenselliğe dayanan Veblen’in toplumsal değişim kuramında, birbiri ile ilişki ve hatta karşıtlık halinde olan iki tür davranış kalıbı, kurum söz konusudur. Bu ikilik Veblen ikilemi, karşıtlığı (dichotomy) oluştururlar ve bu kurumlar araçsal-teknolojik (instrumental-technological) ve statik-törenselleşme (static-ceremonial) kurumlardır. Araçsal-teknolojik davranış kalıbı, genelde yapıcı içgüdülerin yansıması sonucu ortaya çıkar, aktif bir nitelik arz eder ve insan ihtiyaçlarının karşılanması bağlamında ele alınır. Törenselleşme kalıbı ise daha çok iş âlemine aittir, parasal kazanç elde etmek temel amaçtır, sömürü ve yağma içgüdülerinden kaynaklanır ve yapıcı içgüdülerin yansıması olan teknolojik süreci yavaşlatması söz konusudur (Özçelik, 2007: 214, Kızılkaya, 2001: 60). Yapıcı veya barışçı olarak ifade edilen birinci gruptaki içgüdüler bireyin toplumsal ve iktisadi süreç içerisinde gerçekleştirdiği, toplumun maddi yaşamının koşullarını iyileştirmeye yönelik tekniğe yatkın davranışsal eğilimlerine işaret ederken, yani, değişimin birincil unsuru olan dinamik, teknik kurumların kaynağı iken, ikinci gruptaki yağmacı içgüdüler, toplumun teknik eylemi sonucunda gerçekleşecek maddi refahın artmasını engelleyen, kurumsallaşma sürecine direnen ve yerleşik hale gelen düşünce alışkanlıklarını ve statükoyu korumaya yönelik bireyin diğer doğal davranışsal eğilimlerini simgeleyen geleneksel kurumların kökenidir (Gürkan, 2007: 244). Bu durumda bir ihtilaf ortaya çıkmaktadır. Bir yanda, bilgi ve üretimi kapsayarak “hayatın tekâmülünü” amaçlayan araçsal eylemler; diğer yanda ise, mevcut vaziyeti izam ederek muhafaza etmeye çalışan törenselleşme uygulamaları (Khalil, 1995: 558).

Törenselleşme kurumlarının doğasından kaynaklanan direnç gereği, kurumsallaşma sürecindeki değişim teknolojiye nazaran daha yavaş gerçekleşmekte, bu da Veblen’in “kültürel

gecikme” yorumuna neden olmaktadır. Kurumsal ve teknolojik değişim arasındaki bu gecikme ise toplumsal düzen üzerinde sürekli etkiler meydana getirecektir. Daha önce de ifade edildiği gibi teknoloji geniş anlamıyla, sadece maddesel olanı kapsamaz bunun yanında maddi olmayan kültürle, toplumsal sanatlarla, uyarlanabilir kültürle de örtüşür, dolayısıyla birikimseldir, büyür, gelişir. Diğer taraftan törensencilik statü, töreler, alışkanlıklar, gelenekler, kutsal inançlar, saplantılar, güç, baskı, mitoloji, batıl inanç gibi kişisel, animistik bakış açısı üzerine kuruludur ve bu açıdan analiz edilmelidir. Açık ki, geriye dönüktürler, otoritelerini ve yaptırım güçlerini geçmişten alırlar dolayısıyla teknolojiye benzer bir gelişme gösteremezler (Glade, 1952: 433). Veblen “kültürel gecikme” kavramını sınıf organizasyonu konseptini ortaya koyarken geliştirmiştir. Buna göre, kurumları ve insan davranışını değiştiren en önemli faktör daha önce de ifade edildiği gibi teknolojik değişimdir. Ancak tüm insanlar ve sınıflar değişen teknolojik koşullara eşit derecede maruz kalmazlar. Toplumun teknolojik değişimin etkisine daha az maruz kalmış kesimi, daha direkt maruz kalan kesimine göre dünya görüşü ve yaşam düzenini değişen teknolojik şartlara daha yavaş adapte edebilmektedir. Böylece yeni ekonomik koşullara farklı seviyelerde zihinsel uyum ortaya çıkmakta, bunun sonucunda da kültürel gecikmeler ortaya çıkmaktadır (Gruchy, 1947: 78). Bu, aynı teknolojinin farklı sosyal koşullar altında, farklı toplumlarda farklı gelişim yolu sergileyeceğini de ifade etmektedir.

Ekonomik yapıda endüstri ve iş âlemine dair farklı sonuçlar üreten söz konusu farklı davranış kalıpları esas itibarıyla Veblen’in içgüdü teorisine dayanmaktadır. Neticede insanın teknik eyleminin kökeninde içgüdüler yatmaktadır.

2.2.1.4. Çalışma İçgüdü ve Kültürel Gelişim

Veblen, insan davranışlarını yöneten özellikle üç içgüdüye yoğunlaşır (Veblen, 1898b, 1973 (1899), 1918 (1914)). Düşünce alışkanlıklarıyla yakından bağlantılı olan, eşyayı beşeri kullanıma sunmak için çalışma dürtüsü olarak ifade edilebilecek ustalık-çalışma içgüdü (instinct of workmanship), tasavvur etme yoluyla dış dünyayı anlama

ve açıklama eğilimini ifade eden boş merak içgüdü (idle curiosity) ve başkalarının refahına karşı insanın beslediği ilgiyi ifade eden ebeveynlik içgüdü (parental bent) (Papageorgiou, Katselidis, ve Michaelides, 2013: 1244). Boş merak içgüdü, insanın, normal kazanımları ilgisini veya dikkatini cezbetmediği durumlarda, pragmatik anlamda bir fayda sağlamasa da bilmeye olan merak güdüsü olarak ifade edilmişken, ebeveynlik içgüdü, sadece çocuk doğurmaya yönelik bir güdüyü değil, insan ırkının genel refahı ve kamu yararı anlamında bir dayanışmayı ifade eder. Toplumsal anlamda refahı artıran, besleyen güdüler olarak bakılan bu yapıcı güdüler arasında Veblen için temel öneme sahip olanı ustalık-çalışma içgüdü olmuştur. Veblen, insanlık âleminin tarih boyunca ve hemen her yerde, günlük yaşantılarında eşyayı beşeri kullanıma dönüştürmek için çalıştıklarını ve meydana gelen tüm endüstriyel ilerlemenin temel amacının da çalışma faaliyetini daha iyi gerçekleştirmek olduğunu belirtmektedir (Veblen, 1898b: 191, Veblen, 1918 (1914): 26, 85).

İfade edildiği gibi farklı içgüdülere sahip olmasına rağmen; yabaniyet, barbarlık ve el sanatları döneminden sanayi ve finansal kapitalizmin parasal çağına kadar farklı aşamalardan geçen insanoğlunun tüm güdüleri çalışma içgüdü etrafında döner. Bazı dönemlerde çalışma içgüdü manevi anlamda özsaygı güdüsü şeklinde belirse de, sonunda, gerçekçi problemlerini çözmede insanlığın imkânlarının belirleyicisi olarak ortaya çıkmaktadır (Parada, 2006: 31). Veblen'in vurguladığı şekliyle

“...beşeriyeti vahşetten çıkarıp şuanki insanlık düzlemine ulaştıran çalışma içgüdüdür ve kültürün gelişiminde insan eserinin yayılmasında asla geri durmamıştır” (Veblen, 1918 (1914): 37).

Veblen'in düşüncesinde, yapıcı güdüler yanında yağmacı-yıkıcı eğilimlerden kaynaklanan toplumsal kalıp ve kurumların mevcudiyeti de kendisini gösterir.

2.2.1.5. Veblen'e Göre Toplumsal Evrim Süreci

Veblen için kültürel evrimin tarihsel değişimi birikimlidir ve düşünce alışkanlıklarının evrim yolunu izler. Bazı kurumsal ortamlar, örneğin "çalışma içgüdü"nden kaynaklanan düşünce ve eylemlerin ifadesine diğerlerinden daha uygundur. Veblen, teknolojinin, içgüdülerin, alışkanlıkların ve kurumların etkileşime girdiği evrimsel aşamaları; barışçıl çağ, yıkıcı-barbar dönem, elişçiliği devresi ve makine çağı olarak dört aşamada inceler. Neolitik çağın vahşi ancak barışçıl döneminde, mekanik alet geliştirme, kültürel düzende egemen faktördü, başka bir deyişle "işçilik-çalışma", grup dayanışması da yaratarak grubun hayatta kalmasını sağladı ve kurumlar ve kültürü şekillendiren en büyük güç oldu. Barışçıl dönem, "çalışma içgüdü"nü ifade bulmasında ve dolayısıyla teknik ilerleme ve maddi koşulların iyileştirilmesi açısından özellikle elverişli idi. Böyle bir durumda, örneğin Veblen tarafından tanımlanan diğer içgüdüsel eğilimlerden "boş merak içgüdü" dönemlerinde kazanılan bilgiler işçiliğin bitmesine hizmet etmeye başlar (Cordes, 2005: 4-5). Yani, vahşi dönem, küçük barışçıl toplulukların bir arada yaşadığı, özel mülkiyetin olmadığı ve güçlü bir ebeveynlik güdüsünün hâkim olduğu şekilde karakterize edilir. Bu durum, özellikle işçilik içgüdüsünün ifade bulmasında, dolayısıyla teknik ilerleme ve maddi koşulların iyileştirilmesinde elverişli olmuştur. Ardından üretilen zenginliğin bu belirgin büyümesi, Veblen'in işçilik içgüdüsünün dejenere bir ifadesi olarak tanımladığı özel mülklerin ve yıkıcı içgüdünün eş zamanlı ortaya çıkmasına neden olmuştur (Brette, 2003: 469). Vahşi barışçıl dönemde yaygın olan teknoloji, toplumda refah artışı sağlarken mülkiyet kavramını da beraberinde getirir. Mülkiyetin ortaya çıkışı işçilik ve maddi, parasal kültür arasında değişim ilişkisini gündeme getirmiş, bu da yıkıcı, barbar dönemin kapısını açmıştır.

Veblen, ilk "sahiplenme"nin gerçekleşmesinin barbarlığın erken dönemlerinde olmuş gibi görüldüğünü ve mülkiyet kurumunun ortaya çıkmasının da yaşam biçiminin barışçıldan yağmacıya dönüşmesine denk geldiğini belirtmekte, barbar kültürde görülen sınıfın belirleyici özelliğinin çabalamaktan ziyade istismara dayalı olduğunu ifade

etmektedir (Veblen, 1898c: 362). İnsanlar çalışma içgüdüleriyle üretimde yerlerini alırken, buna bağlı olarak yüceltilmekte, saygınlık kazanmaktaydılar. Üretimdeki yetkinlikleri onların çalışma içgüdüleri sayesindeydi ve bu onlara saygınlık kazandırıyordu. Fakat ortada maddi bir zenginlik oluşmaya başlayınca ve saygınlığın da ancak bu zenginliğe sahip olmayla edinileceği düşüncesi hâkim oldukça saygınlığın kendisinin kurumsallaşarak mülkiyetle ilişkilmesi söz konusu olmuştur (Kızılkaya, 2001: 74). Bu saatten sonra, barışçıl evrede görülen ve rekabetçi karşılaştırmaya dayalı çalışma güdüsüyle kazanılan saygınlık, yerini sömürü, baskı ve el koyma gibi unsurlara (Veblen, 1898c: 362) bırakmış, çalışarak, üretime katkı sağlayarak ve bunun sonucunda saygı görerek gelir elde etme olgusu, Veblen'in aylak sınıf olarak ifade ettiği, üretmeden gelir elde eden bir sınıf ve aylak sınıftan olmasa da, diğerlerinde kıskançlık duygusu uyandırmak üzere yapılan gösterişçi tüketim olgusunu doğurmuştur. Genel refaha ve kamu yararına hizmet etmeyen bu unsurların yapıcı güduları baskılamaları ve yağmacı-yıkıcı eğilimler olarak kurumsallaşmaları söz konusu olmuştur. Veblen'in ifadesi ile

“endüstriyel işçilikte yeterli ilerlemeye bağlı olarak endüstriyel verimliliğin artması, mülk sahipliğine ve insanın ve şeylerin, mesleklerin ve ürünlerin, alışkanlıkların, adet ve geleneklerin, usul ve adabın, hizmet ve ürünlerin parasal anlamda değerlenmesine neden olur. Aynı zamanda yıkıcılık ve askeri sömürü, tarihi boyunca mülkiyet gerçeğiyle yakından ilgili olduğundan, ekonomik açıdan önemli bir sonuç doğuracak olan, insanın ideal ve isteklerinin ortak menfaatin yerini alması şeklinde benlik duygusunun ön plana çıkmasına yol açmıştır” (Veblen, 1918 (1914): 160).

Veblen'in bu ifadelerinden anlaşılmaktadır ki; teknolojinin artı değer yaratmaya başlaması ile birlikte, toplumda bencillik, kabalık ortaya çıkmaya başlamış, çalışmaya dayalı vahşi kültür yerini barbarlığın parasal kültürüne bırakmıştır.

Daha sonra, elişçiliği sisteminin tarihsel aşamasında, çalışma içgüdüsünün etkisiyle, esnafın bireysel yetkinliği ve yaratıcı işçiliği yeniden önemli duruma geldi. 18. yüzyılın sonlarına değin sürecek olan bu dönem Veblen için erken moderniteyi işaret eder ve elişçiliği dönemi olarak nitelendirilir. Modern teknoloji ile birlikte, endüstriyel

organizasyonlar ve ekonomik verimlilik ve yararlılığın parasal kavramları bu elişçiliği üzerine binaen mevcut hallerine gelmişlerdir (Veblen, 1918 (1914): 209). Yıkıcı, barbar dönemden elişçiliği dönemine geçiş, elişçiliğinin, seyyar ticaretin ve endüstriyel yerleşimlerin gelişmesi ile birlikte olmuştur, güçlü bir teknolojik karakter sergileyerek feodal sistemi de yerinden etmiştir. Bu dönem teknolojik açıdan işçiliğin sürekli geliştiği bir dönem olmuştur. Bu gelişmenin sonucu olarak, sanayinin gelişmesi ve yaygınlaşması, örgütlenme ölçeğinin ve mesleki uzmanlaşmanın artması söz konusu olmuş, makine endüstrisi teknolojisi elişçiliğinin kısıtlarını aşabilmiştir (Veblen, 1918 (1914): 232). Bununla beraber bu gelişmeler söz konusu dönemde işbölümünü de artırmış, bu da duruma farklı bir boyut eklemiştir. Çalışarak üretim ve artan satış imkânları, bir yandan bireysel özgürlük duygusu yaratırken, diğer yandan da mülkiyet duygusunu pekiştirmiş, parasal davranışlar ön plana çıkmaya başlamıştır. Piyasa mekanizması, özel mülkiyeti işçiliği gölgeleyecek şekilde vurgulayarak, “satıcılık” özellikli bireyi ön plana çıkarmıştır.

“... küçük ölçekli ticareti ile elişçiliği sistemi kendi kendini aştı ve parasal kültürün yeni bir aşamasına doğru bozuldu. İşçilik ve satıcılık arasındaki ayrım, endüstri ve iş dünyası, endüstriyel ve parasal meslekler arasındaki büyük farklılığa dönüştü... bu işbölümü veya bu işlev farklılığı ile birlikte toplumun bir kısmı mülkiyet ve parasal işlemlerde uzmanlaşmaya başladı. Parasal meselelerle uğraşan, kendi ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar geliştirip, endüstriyel sistemi dolaylı olarak daha da geliştirmekle meşgul bir iş dünyası oluşmaya başladı.” (Veblen, 1918 (1914): 213).

Bu gelişmeler modern çağ veya Veblen’in ifadesi ile “makine süreci”ne geçildiğinin göstergesi olmuştur. Etkinliğin ölçütü olarak vurgulanan parasal ilkelerin hâkimiyeti, elişçiliği dönemi ile bu dönemin ayırt edici özelliği olmuştur. Modern çağda kurumsal yapıyı, barışçı eğilimlerden kaynaklanan makine teknolojisine dayalı endüstriyel sistem ile yıkıcı içgüdülere dayanan ticari girişim unsurları şekillendirmektedir.

Bu dönemde makine endüstri süreci, mekanik meslekler ortaya çıkarmanın ötesinde toplum üyelerinin alışkanlıklarının şekillenmesinde büyük rol oynayarak, düşünce alışkanlıklarına maddesel bir karakter kazandırmıştır. Makine sürecinin hâkim olduğu modern çağdan önce, yaratıcı işçilik, bilimsel araştırmanın bir aracıydı. Ancak modern çağda bilimsellik hiç olmadığı kadar yakın ilişki kuran teknolojik yenilik, iş dünyasında iş adamlarının parasal motivasyonlarının aracı haline gelmiştir. Veblen, teknolojik sürecin dolayısıyla ekonomik sistemin uzun vadeli gelişimindeki seyri tanımlarken, teknolojik yaratıcılığı uyaran “çalışma içgüdüsü”nün kısmen sonucu olan teknolojik ilerlemeler neticesinde işbölümünde bir artışın ve toplumsal alışkanlıklarda bir değişimin gerçekleştiğini ifade etmiştir. Ona göre toplumsal düzeydeki işbölümü aletlerin kullanımındaki artan etkinlikten kaynaklanmaktadır. Üretim, işbirliği sayesinde kolaylaşan ve ifadesi herhangi bir tarihsel dönemde hâkim olan ekonomik ve kültürel koşullara göre çeşitlenen işçilik sayesinde, “çalışma içgüdüsü” ile harekete geçen toplumsal bir etkinliktir. Dolayısıyla, bu içgüdü kültürel evrimde intizamın oluşmasına katkıda bulunabilir (Cordes, 2005: 6). Bu anlamda Veblen pozitif içgüdülere her zaman güvenmektedir. Veblen’in belirttiği gibi,

“Çalışma içgüdüsünde olduğu gibi boş merak içgüdüsü de anlık olarak daha acil çıkarlar dolayısıyla kenara itilebilir, ancak uzun dönemde insanlık kültüründe etkileri oldukça fazladır.” (Veblen, 1918 (1914): 87).

Modern çağda iş adamlarının ticari gerekleri kurumsal düzenin geleneksel yanını ifade ederken, makine teknolojisine dayalı sanayi sistemi ve sistemin içindeki egemen yapı ve barışçıl içgüdüleriyle bireyler değişimin dinamik itici gücünü oluşturmaktadır. Veblen’e göre uzun dönemde bu karşıtlık, dinamik teknik kurumların zaferiyle sonuçlanacak ve bir sonraki aşamada toplum düzeni, maddi yaşamın parasal işlerden ve amaçlardan kurtulduğu, geniş katılımlı, eşitlikçi ve demokratik bir kurumsal yapı halini alacaktır (Gürkan, 2007: 249,250).

Burada teknolojik yeniliğin ve endüstrileşmenin mevcut kurumsal yapıyı ne ölçüde veya ne sürede değiştirdiğiyle alakalı önemli bir nokta söz konusudur. Veblen'e göre, yeni teknolojik gelişmeler bir toplumda egemen kurumsal yapıda önemli bir değişim yaratmaksızın kaynaşabilir. Veblen bu durumu Almanya⁷ ve Japonya⁸ örneklerinde incelemiştir. Benzer tarihsel koşullara sahip Almanya ve Japonya sanayileşme süreçlerini, İngiliz sanayi devriminde ortaya çıkan teknolojik yenilikleri transfer ederek fakat kendi geleneksel kurumsal yapılarında bozulma yaşamadan gerçekleştirmişlerdir. Söz konusu teknik yenilikler İngiltere'nin demokratik kurumsal yapısını oluşturmada önemli bir paya sahipken, Almanya ve Japonya bu teknolojik yeniliklerin yarattığı demokratik sanayi toplumunun kurumlarını, kültürünü ve bilimsel anlayışını kendi hanedanlık yapılarında sindirmişlerdir. Ancak teknoloji ve kurum arasında gerçekleşen sürtüşme uzun dönemde etkisini yitirmektedir. Zira bugün Almanya ve Japonya'nın kurumsal yapılarının Batı'nınki ile birçok yönden özdeş olduğu görülmektedir (Gürkan, 2007: 243). Geleneksel kurumsal yapının derinliği ve dolayısıyla direnci toplumlar arasında farklılık gösterebilir. Ancak dinamik teknik kurumlar, zaman içinde düşünce alışkanlıklarında meydana getirdikleri değişikliklerle toplumlara, sonu olmayan bu kurumsal evrim sürecinde yeni aşamalara taşımaktadırlar.

2.2.2. Schumpeter'in Gelişme Kuramında Teknoloji ve Yenilik

“Sabit düşünce alışkanlıklarının doğası ve enerji tasarruf eden işlevi, bilinçaltına dönüştükleri, kendi sonuçlarını otomatik olarak verdiği, eleştirilere ve hatta bireysel olguların çelişmesine karşı dirençli oldukları gerçeğine dayanır. Ancak tam ta bu nedenle yararlılıklarını kaybettiklerinde prangaya dönüşürler. İktisadi dünyada da aynen bu şekildedir. Yeni şeyler yapmak isteyenlerin karşısında alışkanlıkların güçleri yükselir...Dolayısıyla elde etmek için yeni ve farklı çeşit bir iradeye ihtiyaç vardır...Bu zihinsel özgürlük, gündelik gereksinimlerin

⁷ Imperial Germany and the Industrial Revolution (1915)

⁸ The Opportunity of Japan (1915)

ötesinde fazladan büyük bir güç gerektirir, kendine hastır ve doğası gereği nadir bir şeydir” (Schumpeter, 1961:86).

Schumpeter genel olarak tüm zamanların en etkili evrimsel iktisatçısı olarak tanınmaktadır. Teknoloji, organizasyonlar ve kurumların ortak evrimine odaklanarak geniş bir evrimsel bakış açısı yaratmıştır. Teorik çalışmanın tarihsel analizle bütünleşmesi gerekliliğinin önemini vurgulamıştır. Büyük katkısı, sosyal bir olgu olarak açıklanan inovasyonun ekonomik evrimi nasıl şekillendirdiğine ilişkin bir anlayış geliştirmek olmuştur (Fagerberg, 2003: 135). Schumpeter, günümüz evrimsel iktisatçılarının kullandığı pek çok temel analitik kavramı, kendi gelişme teorisini inşa ederken kullanmıştır. Marx’ın teorisindeki dinamik yapıdan oldukça etkilenen Schumpeter, neoklasik iktisatın statik temelini sorgulamış ve alternatif bir yaklaşım getirmiştir (Takay, 2011: 14). Statik ve dinamik analiz kavramları Schumpeter’in çalışmalarında çokça değindiği, önem verdiği kavramlardır. Neoklasik iktisat teorisi, ekonomide meydana gelen hareketlerin tersine dönebildiği ve başlangıç durumundaki dengenin tekrar sağlanabildiği statik analiz denge teorisi üzerine kuruludur. Schumpeter, büyük bir hayranı olsa da, değişimi dışarıda bıraktığı ve böylece zevk ve tercihler, teknoloji gibi iktisadi değişmeye neden olacak unsurları dışsal kabul ettiği için Walras’ın statik analizini eksik bulmuş, kendi iktisadi gelişme teorisini Walras’ın statik teorisi üzerine inşa etmeye çalışmıştır. Schumpeter’in değişim anlayışı içsel, kendiliğinden ve süresizdir. Bir değişim dengeyi bozduğunda yeniden eski dengeye gelmek mümkün değildir (Aydın, 2008: 107-110). Değişim sadece dışsal unsurlara bağlı olarak tanımlanamaz. Sistemde değişime yol açan unsurlar Schumpeter’e göre içseldir.

Schumpeter’in iktisadi gelişme teorisinde içsel değişim dinamiklerini ortaya koyan üç anahtar kavram söz konusudur. Bunlar yenilik (neden), girişimci (özne) ve banka kredisidir (araçlar). Bu yeni kombinasyonların uygulaması ilerledikçe, ekonomik süreçte, iş çevrimlerinde olanlar da dâhil olmak üzere, bir dizi değişiklik meydana gelecektir ki bu dönüşüme bütün olarak ekonomik gelişme denmektedir (Shionoya, 1997: 163).

Teorilerini oluşturmada statik ve dinamik analiz ayırımına odaklanan Schumpeter'in ilgilendiği sistem, basitlik ve mekaniklikten uzak, karmaşık ve dinamik bir sistemdir. Bu durum da, analize konu olan bireyin eylem ve motivasyonları ile alakalıdır. Ana akım iktisadinkinden farklı olarak, iktisadi birey veya karar birimleri ile davranış biçimleri konusunda, örneğin davranışçı okulda olduğu gibi farklı görüşler söz konusu olabilmektedir. Davranışçı okul, rutin davranış ve bunun karşısında rutin davranışı kıran yaratıcı davranış olmak üzere iki tip davranıştan bahseder (Aydın, 2008: 111). Schumpeter de bir ekonominin veya ekonomide bir sektörün her daim kendisini verilerdeki değişikliklere geleneksel teorinin tanımladığı şekilde uyumlandırmasının yanlış olacağını, nadir vakalarda koşulların belli sonuçlar doğuracağını ifade ederek, nedensel faktörlere ve koşullara bağlı olarak "yaratıcı yanıt"ın verilmesi gerekliliğini belirtir ve kapitalist dünyada yaratıcı yanıtı da girişimcilikle ilişkilendirir.

"Kapitalist toplumda ekonomik değişimin mekanizmaları, girişimci faaliyetin ekseninde dönmektedir" (Schumpeter, 1947: 150).

Schumpeter'in teorisi ana akım iktisada karşı heterodoks unsurlar ekleyerek bir meydan okuma ortaya koymaktadır. Schumpeter'in evrensel sosyal biliminin çerçevesinin altında ilgilendiği fikirler; sosyal bilimlerde dinamik insan tipi, toplumsal alanlar arasındaki etkileşimler yoluyla toplumun evrimsel gelişimi ile teori ve tarihin sentezi olarak kurum kavramı olmuştur ki bu düşünceleri Neoklasikçilik, Marksizm ve Tarihselcilik'in tartışmalı konularına verdiği yanıtları da temsil etmektedir. Schumpeter'in statik-dinamik dikotomisi, hedonizm ve romantizmi iktisadın temellerine entegre etmek için kullandığı bir araç olmuştur. Evrimin anahtar kavramı olan dinamik insan, etkin bir karakter sergiler (energetic behavior) ve motivasyonları rasyonel olmak zorunda değildir. Davranışla ilgili olarak, bu tür bir kişi belirsizlik ve direnişle karşı karşıya kaldığında, zorlukların üstesinden gelmek ve yenilikler getirmek üzere öngörü ve yaratıcılık için yeterli enerjiye ve iradeye sahiptir (Shionoya, 2009: 5-13).

“...Kendine özgü motivasyonlarla alakalı olarak dinamik insan, rasyonel ekonomik insandan farklı ilkelere sahiptir. Öncelikle, hükmünü sürebileceği kendine özel bir alan bulma rüyası ve isteği, sonrasında, savaşma dürtüsü, üstün olduğunu gösterme çabası, başarmak için başarma çabası gibi elde etme arzusu ve nihayetinde enerji ve marifetiyle kazandıklarına dair yaratma coşkusu...” (Schumpeter, 1961: 93).

Schumpeter bu şekilde, veri koşullara uyum sağlayan ve ekonomik düzenin yapılanmasıyla ilgilenen geleneksel ekonomik insandan farklı olarak yaşama dair yaratıcı gücün taşıyıcısı olarak dinamik insan kavramına dayanan ekonomik dinamikler inşa etmeyi önermiştir. Schumpeter’in hedonistik statik insan ve enerjik dinamik insan ayrımı, gelişmenin bir sebebi olarak ekonomideki içsel değişimleri açıklamak üzere dayandığı insan davranışı tipleridir. Ona göre sermayede, emekte, isteklerde, ekonomik organizasyonda meydana gelecek değişiklikler sadece ekonomik ajanların çoğunluğunu içine alan uyarlanabilir yanıtlara neden olacak ve statik ekonomik teorinin konusunu oluşturmaya devam edecektir. Evrim ve gelişmenin özü, teknik değişikliklerle değil, yenilik yapan enerjik insan faaliyetlerinde yatmaktadır. Schumpeter bu söz konusu enerjik insan tipini ise lider, girişimci olarak adlandırmaktadır. (Shionoya, 2009: 3). Dolayısıyla ekonomide gelişmenin ve süreksiz değişimin kaynağı girişimci tarafından gerçekleştirilen yeniliklerdir.

2.2.2.1. Schumpeter’de İnovasyon/Yenilik

Schumpeter, Marx’ın çalışmalarında bulduğu dinamik vizyondan oldukça etkilenmişti. Ancak Marx’tan ödünç aldığı tek unsur bu değildi. Kapitalist evrimin firmalar arası teknolojik rekabete dayalı olduğu fikrini de Marx’tan almıştır. Marx, kapitalist firmaların rekabeti koruyabilmelerinin yolunun yeni ve daha etkin araçlarla üretimi artırmak olduğunu savunmuştu. Marx, yeni ve daha verimli teknolojiyi uygulayan firmaların ortalama karın üstüne çıkarak rekabetçi konumlarını iyileştirirken, bunu başaramayanların karlarının düşeceğini ve piyasadan çekileceklerini ifade etmişti.

Bu durum ekonominin bütünü için, sermaye birikimi ve artan üretkenliğin bir arada gittiğini işaret eder. Bu argüman Schumpeter tarafından benimsenmiş ve evrim dinamiklerini açıklamada en önemli unsur olmuştur. Ona göre geleneksel olarak kabul edilen “fiyat rekabeti”nin aksine bu tür teknolojik rekabet, kapitalist rekabetin gerçek doğasıdır. Schumpeter, Marx’ın argümanını daha geniş bir inovasyon kavramı ile genişletti. Marx analizlerini mekanizasyona yani süreç yeniliğine sınırlarken, Schumpeter ayrıca yeni ürünlerin geliştirilmesi ya da yenilenmeleri, hammadde veya ara ürünlerin yeni türlerinin veya niteliklerinin sunulması, yeni pazarların, iş örgütlenmeleri için yeni yolların kullanılması gibi daha geniş kapsamlı yenilik fikrini benimsemiştir (Fagerberg, 2003: 130).

Schumpeter’e göre kapitalizm doğası gereği ekonomik bir değişim metodu ya da tipidir ve durgun bir karakter gösteremez. Zira kapitalizmin bu gelişimci niteliği, yalnızca ekonomik hayatın daima değişen bir ekonomik ve sosyal ortam içinde akmasından ve değişmelerinden değil, ekonomik aksiyonun verilerini de değiştirmesinden ileri gelmektedir. Savaşlar ve devrimler gibi mutasyonlar endüstriyel değişimlere sebep olsalar bile, harekete geçirici bir motor niteliği taşımazlar. Rejimin geliştirici karakteri, sermayenin ve nüfusun otomatik olarak artmasına ya da para sistemlerinin “kapislerine” bağlı değildir. Kapitalist mekanizmayı çalıştıran ve çalışmasını devam ettiren kapitalist inisiyatif tarafından yaratılan yeniliklerdir. Yenilikler, kapitalist sistemi durmadan, yorulmadan iç dinamiklerinden kaynaklanan bir devrim ve yenilenme havasında tutmakta, tüm bu elemanlar yine sürekli olarak eski faktörleri yok etmekte, yenilerini yaratmaktadır. Bu “yaratıcı yıkım” kapitalizmin gelişiminin esas temelidir ve ister istemez her kapitalist girişimci er ya da geç bu gelişime adapte olmak zorundadır (Schumpeter, 2012(1942): 102-3).

2.2.2.2. Yeniliklerin Dönüştürücü Niteliği

Schumpeter, ekonomik gelişmenin ve yaratıcı yıkımın kaynağı olarak gördüğü yenilik durumunu beş başlık altında toplar. Birincisi, tüketicilerin daha evvel bilmediği bir ürünün üretilmesi veya var olan bir malın niteliğinin geliştirilmesidir. İkincisi, daha önce denenmemiş veya ticari bir malın yeni bir sunumuna yol açabilecek yeni bir üretim tekniği geliştirmektir. Üçüncüsü, yeni bir piyasa açılmasıdır. Daha önce bir piyasa var ise de ülkenin belli ürünlerinin bu piyasaya önceden girmemiş olması gerekir. Yani ürün için yeni piyasa. Dördüncüsü, yine daha önceden olsa veya yeni yaratılsa bile, hammadde veya yarı mamul mal sağlanması için yeni kaynak tahsisi. Beşincisi ise, bir sanayinin yeni örgütsel düzenidir (Schumpeter, 1961: 66). Buradan Schumpeter'in yenilik kavramının sadece teknolojik yenilik süreci ile alakalı olmadığı, örgütsel, kurumsal ve teknolojik etkenlerin bir bütünü olduğunu çıkarmak mümkündür. Ancak bu bütün yeniliklerin de aynı ölçüde dönüştürücü olacağı anlamına gelmemektedir.

Yeniliklerin dönüştürücü niteliğine, özellikle devresel dalgalanmalar açısından bakıldığında yeniliklerin, belirli bir ürünün yalnızca biçiminde kısmi değişikliklerin yapıldığı “derece yeniliği” türünden, yeni bir ürün, yöntem ya da sürecin keşfedildiği “radikal yeniliklere”, hatta bütün bir sektörde geçerli olan üretim yöntemlerinin değişikliği anlamındaki “teknoloji sistemlerindeki değişmelere” ve nihayet bütün bir ekonomik, teknolojik ve toplumsal yapıdaki dönüşüme işaret eden “tekno-ekonomik paradigma” değişikliklerine kadar uzanabilmesi mümkündür (Dosi vd. 1988'den aktaran Özel, 2011: 157).

Görüldüğü gibi Schumpeter'e göre iktisadi gelişme yeni bileşimlerin ortaya çıkması ile mümkündür. Yenilik sürecinde hem gelişimin hem de süreksiz değişimin kaynağı girişimciliktir. Girişimci, yenilik ve gelişme süreci arasındaki ilişkinin baş aktörü, öznesidir.

2.2.2.3. Schumpeter'in Girişimcisi

Schumpeter ve Veblen'in teknolojiye yaklaşımlarında paylaştıkları önemli bir çıkış noktası söz konusudur. Schumpeter, Veblen gibi, kurumsal değişim sürecinin oluşumunu maddi yaşamın gereklerinin yerine getirilmesi sürecinde ortaya çıkan ekonomik ve toplumsal yapının üzerinde yükselen belli bir akılcılığa bağlar. Bu akılcılık her ikisi açısından kurumsal değişim sürecinin birincil devinim ögesi olan teknolojik gelişim ve yenilik sürecini yaratan bilinçtir. Veblen söz konusu akılcılığı "ustalık içgüdü"nde yansımaları bulan sürekli bir toplumsal eylem içinde tanımlarken, Schumpeter bunu toplumsal ortaklaşa eylemin ötesinde "özel bir tip" (Schumpeter, 1961: 81) olarak nitelediği girişimcide bulmuştur (Gürkan, 2007: 256). Eski yapının yıkılarak yeniliğe bağlı yeni yapının kurulması Schumpeter'de yaratıcı yıkım olarak tanımlanmaktaydı. Hem iktisadi hem de toplumsal sistemin durağanlaşmasını engelleyen, insanoğlunun ilerlemesine katkıda bulunan bu yaratıcı yıkım ise girişimcinin hayata geçirdiği yenilikler vasıtasıyla meydana gelmektedir.

Bu noktada Schumpeter'e göre icat (invention) ve yenilik (innovation) ayrımına da dikkat etmek gerekir. Schumpeter'in bu farklılığı vurgulamasının nedeni girişimcinin fonksiyonlarını tanımlamak adınadır ve buna bağlı olarak yenilik, ekonomik alanda ve ticari amaçla gerçekleştirilen spesifik bir sosyal etkinlik olarak ifade edilirken icatlar, her yerde, üniversitelerde bile, yapılabilen ticarileşme niyeti olmayan etkinliklerdir. Bu bağlamda girişimcilik işlevi, risk taşıyıcılık girişimci işlevinin parçası olmadığından, kapitalist/finansçı gibi firmadaki diğer aktörlerin rollerinden ya da nispeten basit günlük işleri yürütmeye eğilimli olan yöneticilikten ayrılmalıdır (Fagerberg, 2003: 131).

"...Mucit fikir üretir, girişimci ise "iş"i oldurur". Bir fikir veya bilimsel bir ilke tek başına ekonomik bir anlam ifade etmez. Belki Yunan bilimi buhar makinesine dair herşeyi biliyordu ancak bu, Yunanlıların veya Romalıların buhar makinesini yapmalarına yetmedi" (Schumpeter, 1947: 152).

Girişimci ile kapitalist sıkı bir karşılıklı ilişki içinde olmalarına rağmen aslında yenilik süreci içinde farklı fonksiyonlar yerine getirirler. Schumpeter'e göre kapitalist, girişimcilere yenilik yaratmaları için kredi sağlayan bir çeşit bankerdir ve asıl işlevi budur, bunun karşılığında faiz geliri elde ederken, girişimci kâr amaçlı yenilik yaratma amacı güden kişidir. Pek tabi, girişimci kendi kendini finanse edebilecek kaynaklara sahip bir kapitalist de olabilir ancak kavramsal olarak kendilerine has işlevleri açısından farklı tanımlanırlar. Zira daha evvel değinildiği gibi, başarısızlık durumunda risk krediyi sağlayan kapitalistlere aittir (Gürkan, 2007: 257). Girişimci asla risk taşıyıcı değildir. Girişimci kendi kendini finanse etmiş olsa veya kendi “statik” işine ait üretim araçlarını değerlendirse bile risk ona girişimciliği dolayısıyla değil, kapitalist sıfatı veya mal sahibi sıfatı dolayısıyla düşer (Schumpeter, 1961: 137). Schumpeter, daha sonra zaman içinde görüşleri biraz değişecek olsa da, *The Theory of Economic Development* (1934) kitabında girişimcinin işlevini şu şekilde tanımlar:

“İlkel bir kabile veya kominist bir toplumda dahi örneklerini bulabileceğimiz diğer iktisadi liderlik türlerinden farklı olarak, liderliğin girişimci türü, tabi ki kendine özgü koşulların etkisi altındadır. Diğer liderlik türlerini karakterize eden türden bir cazibeye sahip değildir. Yalnızca nadir durumlarda kamuoyunun hayal gücüne hitap eden çok özel bir görevi yerine getirmek üzere vardır. Başarısı için, güç ve gayreti aniden karşısına çıkan bir fırsatı yakalamaktan daha önemli değildir. O, üretim araçlarını yeni kanallara yöneltir. Ama bu yaptığı, planlarını gerçekleştirme cazibesinin insanları etkilemesi ile veya politik liderlik yolunda liderliği için güven yaratma yoluyla değil -tek ikna etmesi veya etkilemesi gereken kendisine finansman sağlayacak olan bankerdir- onları veya servislerini satın alması ve sonra uygun gördüğü şekilde kullanması sayesinde olur” (Schumpeter, 1961: 89).

Burada girişimci, liderlik cazibesi olan, kandırması gereken topluluklar olan özel bir kişiden ziyade, iş üstlenebilen, toplumun herhangi bir üyesi olarak idealize edilmiştir. Schumpeter'e göre girişimci için para kendi başına itici bir güç değildir ancak, yenilik sürecinde oluşan bir gelir olarak kar, yenilik yapma amelinin harekete geçirip rekabet yaratan bir güdü olarak işlev görmektedir.

Yenilikler vasıtasıyla değişim hareketini başlatacak olan ve iktisadi gelişme kuramında araç vazifesi görerek anahtar bir rol oynayan diğer unsur, girişimcinin kapitalist/bankerlerden edindiği banka kredileridir.

2.2.2.4. Schumpeter'in Değişim Dinamiğinde Araç: Banka Kredisi

Walrasgil genel denge kuramı üzerine kurulu durağan ekonomi modelinde, modelin varsayımları gereği planlanan bir birikim veya birikmiş bir sermaye yoktur. Ekonominin dinamik bir yapı olduğunu ifade eden Schumpeter'e göre ise ekonomide dinamizmi sağlayan, devinimi başlatacak olan araç, temel kapitalist olgu olan yalnızca kapitalistin sağlayabileceği banka kredisidir (Gürkan, 2007: 259). Schumpeter, satın alma gücü gereksiniminden dolayı kapitalist toplumun tipik borçlusunun girişimci olduğunu ifade eder. Ona göre kredi, endüstriyel gelişmeye hizmet etmektedir ve krediye ihtiyaç duyan, yeni bileşimlerini oluşturmak üzere kendisine satın alma gücü sağlayacak olan girişimcidir. Girişimci, sadece öncelikle bir borçlu olarak girişimcidir (Schumpeter, 1961: 102). Böylece banka kredisi ile sahip olunan satın alma gücü girişimciye üretim araçlarına sahip olma olanağı sağlayacak, elde edilen parasal gelir ile parasal maliyetler arasındaki pozitif fark da girişimciye kâr olarak kalacaktır. Daha önce ifade edildiği gibi risk ile ilişkilendirilmeyen ve zaten var olan malları daha etkin kullanmak, yeni bileşimler ortaya çıkarmaktan başka bir şey yapmayan girişimcinin kazanımı, ödülü girişimcilik kazancıdır (Schumpeter, 1961: 133).

Daha sonra farklı bir kurumsal dünyaya şahit olan Schumpeter'in girişimci nitelemesi biraz değişikliğe uğramıştır. Modern kapitalizmde girişimci, mevcut rutinleri değiştirebilme işlevini kaybetmiş, bu da öneminin azalmasına yol açmıştır. Ekonomik gelişmenin giderek gayrişahsileşmesi ve bir anlamda otomatikleşmesiyle yenilik, rutine indirgenmiştir. Teknik ilerlemeler giderek sipariş usulü çalışan uzmanlar eliyle sağlanmakta ve bunların araştırmalarının pratik sonuçları kolayca görülebilir hale gelmektedir. Eski girişimcilerin romantik ticari maceraları, yerini ince hesaplara

2.2.2.5. Teknolojik Yenilik ve Uzun Dönem Dalgalanmalar

1970'lerde Batı dünyasındaki iktisadi faaliyetteki beklenmeyen büyük düşüşle birlikte, büyüme dönemlerinin ve krizlerin/durgunluğun açıklanmasına odaklanan teorilere olan ilginin yoğun bir şekilde arttığı ve birçok yazarın bu perspektiflere dayanan uzun vadeli büyümeye ilişkin yeni yorumlar sunduğu görülmüştür. Schumpeter'in çalışmalarının evrimsel bir eğilim yarattığı göz önüne alındığında, bu durumun Schumpeter'in, kapitalist evrimin endüstri devriminin ardıllığını temsil ettiğine ve bu süreçte teknoloji ile kurumsal değişim arasındaki etkileşimin oynadığı role olan ısrarı ile olduğunu söylemek mümkündür. Schumpeter önemli yeniliklerin rasgele ortaya çıkmadığı, ancak ekonominin belirli zaman dilimlerinde ve sektörlerinde kümelenme eğiliminde olduğu ve bunun "uzun dönem dalgalanmalar" olarak bilinen kesintisiz bir büyüme modeline yol açacağı görüşündeydi. Bu iddiası akademik çevrede uzun süre kuşkuyla karşılanırsa da 1970'lerden sonra aniden rağbet görmeye başlamıştır (Fagerberg, 2003: 138).

Schumpeter'e göre, ekonominin iç işleyişinin ürünü olan teknolojik değişmeye bağlı olarak uzun dönem dalgalanmalar ortaya çıkar. Bu uzun dönem dalgalanmaların esas unsuru ise belli dönemlerde ortaya çıkan lider yeniliklerdir. Ortaya çıkan bir yenilik endüstri içinde de endüstriler arasında da düzenli bir dağılım göstermez. Zira yeniliği gerçekleştiren lider konumda iken ve dinamizm yaratırken, söz konusu yeniliği taklit edenler liderin peşinden giden takipçi konumundadır. Lider firmanın yeniliği, taklitçi firmalarca ekonominin geneline yayıldığında yeniliğin neden olduğu dinamizm yerini rutinleşmeye bırakır. Yani dinamizm yaratan yenilik dönemleri genişleme, yeniliğin taklit edildiği ve yayıldığı dönemler gerileme dönemleri olarak bir dalgalanma çizerler. Uzun dönem dalgalanmalara neden olan teknolojik değişimler, sistemin dinamik ve dengesiz olmasına yol açarlar. Bu yönüyle bakıldığında Schumpeterci yaklaşımda teknolojik yenilik, uzun dönem dalgalanmalarla birlikte, iktisadi ve toplumsal dönüşümün esas unsuru olarak karşımıza çıkmaktadır (Aydın, 2011: 121).

Uzun dönem dalgalanmalarda ekonomi ve toplumsal-kurumsal yapıda önemli ve derin değişimler gerçekleşebilir. Tekno-ekonomik alt sistemle eski toplumsal-kurumsal yapı arasındaki uyumsuzluk, uzun bunalımlar da yaratabilecektir. Teknik değişme yalnızca ekonominin değil, toplumsal ve kurumsal yapının dönüşümü için de gereklidir. Bu bakımdan, teknolojik değişmelerin bütün kurumsal matris içerisinde dinamik etkileşimler ve uyumlamalar yaratacağı gözden kaçırılmamalıdır (Dosi vd. 1988'den aktaran Özel 2011: 158-160). Bu açılardan bakıldığında Schumpeter'in, Avusturya iktisadı, kurumsal iktisat, Marxist iktisat ve hatta toplumsal kurumların evrim sürecini vurgulayan evrimsel iktisadın kesişim noktasında durduğu söylenebilir (Özel:2011: 161).

2.3. Kurumsal Kalite, Etkin Teknoloji ve Toplumsal Dönüşüm

Yaşadığımız ekonomik büyümenin, giderek daha yüksek seviyedeki işçi üretkenliği ve yeni veya geliştirilmiş mal ve hizmetler üretme yeteneği ile ilişkili olan yeni teknolojilerin tedrici sunumu olarak anlaşılması gerekmektedir. Ayrıca giderek daha fazla sermaye kullanımı söz konusu olmuştur. Artan insan sermayesi yoğunluğu, hem teknolojik ilerleme yaratan değişen girdilerle hem de yeni teknolojilerin değişen beceri gereksinimleriyle ilişkili olarak, o sürecin en önemli unsurlarından biri olmuştur. Bu formülasyonla beraber, yeni "kurumlar" ve sosyal teknoloji, ekonomik kullanıma sokulan yeni teknolojiler olarak nitelenebilecek etkileşim biçimindeki değişiklikler -yeni düzenleme biçimleri, yeni pazar türleri, yeni yasalar, yeni toplu eylem biçimleri- olarak ortaya çıkmıştır. Buna göre, herhangi bir andaki kurumsal yapı kullanımdaki teknolojiyi derinden etkilemekte ve onu yansıtmaktadır (Nelson, 2005: 163).

İktisatçılar arasında, sanayide teknik ilerlemeye neden olacak araştırmalar yapan ve öğretme programları ile bilim adamı ve mühendis sayısını doğrudan etkileyebilecek üniversitelerin, belirli Ar-Ge faaliyetlerini finanse eden ve standartlar düzenleyen devlet kurumlarının, emek arz ve talebini etkileyen çeşitli örgüt ve yasalar gibi durumların gerekliliğine dair artan bir kabul söz konusudur. Patent, mevzuat, yükümlülük yasaları

ve dolayısıyla belirli durumlar için yapılması beklenenler ve yapılacaklar hakkında genel beklentileri etkileyen yaygın bir şekilde paylaşılan çeşitli inançlar, değerler ve gelenekler de bunlara dâhil edilebilir. Toplu halde son derece karmaşık görünen bu unsurların hepsini birden pek çok bilim adamı “kurum” olarak ifade etmektedir (Nelson, 2005: 32-33).

Birçok iktisatçı, kurumların ekonomik büyümeye neden olan önemli bir faktör olduğu konusunda hemfikirdir. Bununla beraber analizler arasında tam bir tutarlılık olmasa da, iki konuda bir uyuşmanın olduğu görülmektedir. İlki; büyümenin ardındaki en anlamlı faktörleri açıklamak üzere analizi derinleştirmek için kurumların kullanılması gerektiğidir. Böylelikle, büyüme teorisi için belirlenen bu strateji, teknolojik ilerlemeyi, fiziksel sermayenin oluşumunu, eğitimi, ekonominin verimliliği ve kaynak tahsisi sürecini açıklamayı destekleyen kurumların yansımalarını içerecektir. Genel kabul gören ikinci anlayış ise, kurumların insan etkileşiminin söz konusu olduğu durumlarda ekonomik aktörlerin faaliyetlerini etkilemesi veya tanımlaması konusudur. Bunu, belirli işlem türlerini cazip hale getirip kolaylaştırarak veya bir kısmı ise zorlaştırıp masraflı hale getirmek suretiyle yaparlar. Mülkiyetin güvenliği ve sözleşmelerin şeffaflığı ve uygulanabilirliği, ekonomik büyümeyi destekleyen önemli faktörler arasındadır. Birçok iktisatçı için toplu eylemin işleyişi önemli bir konudur. Bunların hepsi veya onları şekillendiren şeyler "kurumlar" olarak adlandırılmaktadır (Nelson, 2005: 152).

Kurumsalcılığın önemli bir yönü, insanların merkezi rolü üzerine vurgu yapmasından kaynaklanır. İnsanlar sadece bilgi ve teknolojinin kaynağı, yaratıcısı değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma için teknoloji uygulamalarını kolaylaştıran veya sınırlayan kurumların da yaratıcılarıdır. Herhangi bir toplumda kurumlar ve teknoloji arasında sürekli bir geribildirim ve etkileşim vardır; bu da, kaynakları nasıl kullanacağımıza dair birikimli bilgi ve alışkanlıkların oluşmasına neden olur. Sahip olduğumuz, teknolojinin değişim yaratma gücünü tanıyan dinamik bir evrim sistemidir, ancak bunun sınırlamalarını da bilmemiz gerekir (Greenwood and Holt, 2008: 447).

Kurumsal iktisat, diğer şeylerin yanı sıra, "gelişme" sürecini yöneten faktörler ve güçlerle ilgilidir ve bundan dolayı zorlukları hem teknolojik hem de sosyal-kurumsal

düzeydedir. Sosyoekonomik gerçeklik içerisinde yenilikçi ve direnişli kuvvetler arasındaki gerilimler söz konusudur. Örneğin, teknolojinin transferini, alımını yöneten değişkenler ve piyasalaşma gücü yenilikçi taraf iken, yerli kültürel sistem ve kurumsallaşmış ilişkiler direnç gösteren taraftır (Samuels, 1977: 881).

Teknoloji dar anlamda araç-gereç, daha geniş anlamda maddesel ustalık, daha da geniş anlamda ise, özellikle istenilen amaçlara uygun neden-sonuç ilişkileri ile karakterize edilen etkinlik açısından, işlerin nasıl yapılacağı hakkında bilgi olarak tanımlanabilir. Bu anlamda teknoloji, birikimli alet/makine süreci ve organizasyon teknikleri vasıtası ile kültürü ve değerleri müthiş ve derin bir şekilde etkiler ve dönüştürür. Son yüzyıllarda sanayileşmenin süreci ve mantığı biçimini almıştır. Teknoloji insanın doğayla ve insanla olan ilişkisini etkilemektedir (Samuels, 1977: 872-884).

Teknolojinin evrimi ile biyolojideki evrim arasındaki önemli bir fark, teknolojik ilerlemenin süreçlerinin doğal olarak "kültürel" olmasıdır. Teknolojiyi geliştirmeye çalışan kişiler hemen hemen her zaman büyük bir topluluk arasında önemli ölçüde "ortak mülkiyet" olan teknik ve bilgileri kullanırlar. Topluluk üyeleri, er ya da geç, birbirlerinin başarılarından ve başarısızlıklarından, tıpkı öncekilerin başarılarından ve başarısızlıklarından öğrendikleri gibi öğrenirler. Bu nedenle, belli ilerlemeler belirli insanların veya grupların başarılı çabaları ile ilişkilendirilebilirken, kazanımların çoğunluğu kısa zamanda topluluk malı haline gelir. Bu, bir alanda çalışan profesyonellerin ortak bir eğitim alanına sahip olması, ortak bir dil paylaşması ve belirli yeni teknolojik gelişmeler bağlamında benzer bir bilgi tabanına sahip olması nedeniyle gerçekleşir. Yeni gelişmelerin bilgisi hızla yayılır. Farklı insanlar tarafından aynı soruna aynı anda birkaç benzer çözüm getirilmesini ifade eden "çoklu buluş" olgusu, teknolojik bilginin paylaşılan yönlerini açıkça göstermektedir. Bununla birlikte, problemlere çözüm arayan birçok kişi de diğerlerinden daha iyi olmak adına farklı çözüm yollarından ilerleyecektir. Teknolojik evrimin bu kültürel-toplumsal yönünün, teknolojik ilerleme için gerekli olduğu tecrübe edilmiştir. Sürekli gelişen teknolojik ilerleme hemen hemen hiç bir zaman yalnızca birinin veya az sayıda kişinin çalışmasının sonucu değil, daha

ziyade güçlü teknolojiler çoğu zaman uzun bir süre boyunca yapılan birçok katılımcının kümülatif çabalarının bir sonucudur (Nelson, 2005: 133).

Teknoloji, doğal kaynakların (fiziksel dünya) kontrolü ve kullanılmasına olanak tanır ve böylece etkinlik düzeyini de yönetir. Teknoloji, girdi-çıktı ilişkilerini yönetir, toplum tarafından elde edilen gerçek kişi başı gelirin olası ve fiili seviyelerini etkiler ve aslında Batı'da ve başka yerlerde kişi başı gerçek geliri artıran en büyük güç olmuştur. Kurumlar teknolojinin, teknoloji kurumların bir fonksiyonudur. Teknolojik değişme yeni mülkiyet hakları ve diğer haklar için fırsat ve ihtiyaçlar yaratır. Kurumsal değişim teknolojik değişime eşlik eder ve onu kolaylaştırır. Teknoloji, iktidar yapısı da dâhil olmak üzere kültürü, toplumu ve kurumları etkileyen kilit bir güçtür. Teknoloji hem bağımlı hem de bağımsız bir değişkendir. Bireysel yaratıcılık, teknolojinin kaynağıdır, ancak kurumlar ve iktidar yapısı ile genel kültür tarafından yönlendirilir (Samuels, 1977: 884).

Kurumlar, bireyin kontrolü ve özgürleşmesinde toplu eylem olarak veya düşünce, eylem ve ilişkilerin örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir. Rasyonellikten (neden-sonuç uyumu) ziyade, duygusallık içeren törensel bir kalıbı vardır. Yaygın olarak alışılmış düşünce alışkanlıkları, hissediş, alışlagelmiş veya geleneksel olarak karakterize olan inanış ve uygulamalar içerirler (Samuels, 1977: 872).

Kurumlar;

- üretim ve faaliyeti düzenlerler,
- teşvik ve ödül sistemini yapılandırır,
- kişisel kimlik ve davranış üzerine etkindirler, tercihleri ve kişisel refah anlayışını etkilerler,
- değerler yapısını temsil ederler, çatışma üretip çözerler,
- insanın doğadaki konumundan, seçim sürecinin doğasından ve teknolojik değişimden kaynaklanan radikal belirsizliklerin üstesinden gelmek üzere güvenlik teşkil eder ve dağıtımını sağlarlar,
- toplumsal düzen sağlarlar, yetkiyi biçimlendirip fırsat dağıtımını sağlarlar,

-bireysel değerleme ve karar verme sürecini yönlendirirler.

Kurumlar, içinde bireysel tercihlerin şekillendiği, dağıtım kararlarının alındığı ve kamusal amaçların tanımlandığı bir çerçeve olarak işlev görürler. Kurumlar ekonomik kalkınma modelini ve derecesini yönlendirirler. Kurumlar teknolojiyi yönlendirirler: Teknolojik değişmeyi pozitif etki ile ileriye de sevk edebilirler, direnç gösteren negatif etki ile frenleyebilirler de,

-teknolojik alternatifler arasında seçim yapmaya yardımcı olurlar,

-bilgi akışlarını ve dolayısıyla teknolojinin ve tüm diğer değişkenlerin değerlendirilmesini yönetirler, aslında bilgi sistemidirler,

-kısmen teknoloji üzerindeki yasal-ekonomik güç oyunu ve mevcut kurumlarda teknolojik değişimin emilimi yoluyla makine süreci disiplinini kontrol eder ve teknoloji transferi ile bağlantılı "fazla/artık" dağılımını yönetirler. Kurumlar dışsallıkları içselleştirir ve toplu eylem için örgütlenme kapasitelerini yönlendirirler (Samuels, 1977: 884-885).

Ekonomik kalkınma ile ilgilenen iktisatçılar, teknolojik değişimin yönü ve gidişatının, ekonomik büyüme oranını, verimlilik eğilimlerini, ekonomik sektörler arasındaki etkileşimi, uluslararası ticaret modellerini, gelir dağılımını, istihdam düzeylerini ve işgücünün beceri profillerini etkilediğinin oldukça farkındadırlar. Bununla birlikte, neoklasik eğilimleri olan iktisatçılar, doğrudan teknolojiyi etkilemek için tasarlanan politika tedbirleri için çok sınırlı bir rol öngörürler. Birçoğu, dışsallıklar, riskten kaçınma, fiyat katılıkları, bilgi asimetleri, bölünemezlikler ve kamu malları gibi teknolojinin optimal olmayan kullanımına neden olan piyasa başarısızlıklarının varlığını kabul ederken, öncelikli olarak pazar mekanizmasını mükemmelleştirmeye odaklanırlar. Ayrıca, dikkatler ekonomik genişleme motorları olarak tasarruf ve yatırım üzerinde yoğunlaşırken teknoloji çoğunlukla ihmal edilmektedir. Buna karşın, teknolojik ilerlemenin kökenlerini açıklamak ve sosyoekonomik sonuçlarını belirlemek adına kurumsal iktisatçılardan daha fazla mesai harcayan sosyal bilimci bir grup herhalde

yoktur. Onlara göre, teknolojik dinamiklerin yansımaları, yukarıda bahsedilen tamamen ekonomik olanın ötesine geçmektedir; teknoloji sosyoekonomik kalıpları, siyasal iktidarın dağılımını ve kültürel değerleri değiştirir (James, 2005: 315).

Kurumsalcılar, teknolojiyi sosyoekonomik kalkınma sürecinde önemli bir unsur hatta merkezi unsur olarak görmektedirler ve teknolojiye verilen önem nedeniyle, teknolojik değişim, analitik çerçevelerde düzenli olarak içsel bir değişken olarak dâhil edilmektedir. Denge ya da teleolojik olarak belirlenmiş hedeflere yoğunlaşmak yerine sosyal ve teknik sistemlerin sürekli etkileşimi ve akışına odaklanırlar. Sorun çözmeye multidisipliner, bütüncül bir yaklaşım, kurumsalcıların normudur ve sorunların teknolojik bir boyutla çözülmesinin bilinçli değer yargılarını gerektirdiğine inanırlar, sürekli olarak piyasa işleyişini güçlendiren ya da yeniden şekillendiren politika önlemlerini önermektedirler (James, 2005: 315).

Ekonomik gelişmişlik üzerine kafa yoran herhangi bir kişinin aklına gelebilecek ayırt edici bir unsur da “bilgi” olacaktır. Bir ülkenin sahip olduğu bilgi stoku, insanların bilgiye ulaşma merakı, bilgiye ulaşmanın maliyeti, bilgiyi kullanımın teşviği, yeni bilginin topluma yansıma derecesi ülkenin gelişmişliğinde son derece etkin olan unsurlardır.

Bilgiyi elde etmek için teşvikleri etkileyen unsurlardan biri, parasal ödül ve cezaların yapısı, diğeri ise birçok yaratıcı insanın yaşamlarının da gösterdiği gibi, en basitinden Galileo, toplumun bilginin geliştirilmesine ne kadar hoş görüyle yaklaştığıdır. Bilimin kökeni ve evrimi konusuna eğilen birçok çalışma mevcuttur ancak, kurumsal yapılarla saf bilgi edinmeye getirilen teşvikler arasındaki bağlantılar da incelenmesi gereken konulardır. North, saf bilginin uygulamalı bilgiye dönüşümünü ele alan Schumpeter ve Schmookler’den David ve Rosenberg’e kadar teknolojik değişimi işleyen literatürden yola çıkarak birkaç konuyu vurgulamıştır. Bunlardan ikisi;

“- Mülkiyet haklarına ilişkin teşvik unsurlarının olmadığı durumlarda, teknolojik değişim ve yaratıcı yeniliklerin oranını belirleyen en önemli unsur piyasa büyüklüğüdür.

- Patent, ticari sır yasaları ve diğer yasalar aracılığıyla belli bir teşvik yapısının gelişmesi, yaratıcı yeniliklerin getirisini artırmış, bu durum keşif endüstrisinin gelişmesine ve bu endüstrinin, modern Batı dünyasında ekonomilerin evrimine ve bütünleşmesine yol açmıştır ki bu da İkinci Ekonomik Devrimin temelini oluşturmuştur” (North, 2010: 99,100).

Bilginin hangi yollarla arttığına etraftaki dünyaya ilişkin algıyı şekillendirdiği ve buna karşılık algıların da bilgi arayışını biçimlendirdiği vurgulanması gereken bir konudur. Ortaçağda Batı dünyasında entelektüel yaşama, özellikle öğrenme konusunda kilise hükmetmekteydi. Dünyanın birçok yerinde bugün bile, değişik derecelerde de olsa, saf bilginin gelişime karşı bir hoşgörüsüzlük yok değildir. Sistemin kurallar yapısı ne kadar adil ise bilgi edinim maliyetleri o kadar düşecektir. Bilginin dağıtımı, genellikle beşeri sermaye tartışmalarına ilişkin literatürde ele alınmıştır. Beşeri sermaye ise büyük ölçüde, okulların ve iş başında eğitimin gelişiminin bir fonksiyonudur. Eğitsel gelişim de, en azından büyük ölçüde bir toplumun kurumsal özelliklerinin bir fonksiyonudur (North, 2010: 101).

Yaratıcılığı veya buluşu teşvik etmek için doğru ön motivasyonları yaratan kurumlar tasarlamak kolay bir iş değildir. Onyedinci yüzyılda İngiltere’de ortaya çıktığı gibi nispeten güvenli bir mülkiyet hakkı sistemi yaygın şekilde bir ön şart olarak kabul edilmektedir. Güvenli bir mülkiyet hakkı sistemi olmadan, yararlı bilgiler genişlese bile, yeni bilginin geniş ölçekte uygulanması için gerekli olan yatırım ve girişimcilik ortaya çıkmayacaktı. Daha spesifik olarak, fikri mülkiyet haklarının rolü ve ekonomik büyümenin sağlanmasında yararlı bilgi stoğuna katkı sağlayanların ödüllendirilmesi önemli meselelerdir. Teknolojik değişimin ekonomik tarihinde yapılan en yeni çalışmalardan bazıları mucitlerin mülkiyet haklarını korumanın bir yolu olarak patent sisteminin çalışmasına odaklanmaktadır (Mokyr, 2005: 1165). Dolayısıyla, iktisadi ajanların harekete geçerken ekonomik teşviklerden etkilendiğini söylemek herhalde abes olmayacaktır.

Batının ekonomik olarak büyümesinde, bilgi birikimi ile kurumsal değişim arasındaki temel tamamlayıcılık etkin olmuştur. Bilginin çoğalması ve yayılması adeta,

ekonomik teşvikler ve işlevsel pazarların yarattığı verimli topraklarda filizlenen tohumlar üretmiştir. Bu tohumlar olmaksızın inovasyona yönelik gelişmiş teşvikler işe yaramayacaktı. Bazı ticari, girişimci ve hatta sofistike kapitalist toplumlar var ki eser miktar önemli teknik gelişme kaydetmiştir çünkü bunların kullandıkları teknik, dar bir epistemik/bilgisel temele dayanıyordu ve bu temellerin çizildiği önermesel bilgi (propositional knowledge) genişlemiyordu (Mokyr, 2005: 1166).

Netice itibariyle denilebilir ki, kurumsal bakışta iktisadi gelişim için bir ekonominin temel dinamik gücü teknolojidir. Kendi iç dinamiklerine sahip olan teknik bilgi birikim süreci etkisini topluluklarda farklı göstermektedir. Topluluklar yeni teknik bilgiyi mevcut kurumları doğrultusunda yavaş yavaş da olsa özümserler ve kendi davranış normlarını bu yeni bilgiyi kullanmak adına ayarlarlar, uyumlaştırırlar. Kaynaklar, kurumlar ve teknolojinin gelişmekte olan ilişkisinin anahtarı insanlardır. Bununla beraber bireyin yapabileceklerinin sınırını da teknoloji, kaynaklar ve kurumlar belirlemektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KURUMSAL BAKIŞTA İLİŞKİSEL BİR ANALİZ

“Kurumlar, bir toplumda oynanan oyunun kurallarıdır veya daha formel bir şekilde, insanların etkileşimlerini biçimlendiren insanlar tarafından getirilen kısıtlamalardır.”

Douglass C. North

Yaklaşık son otuz yıldır kurumların ülkelerin ekonomik performansı üzerindeki etkileri oldukça ilgi gören ve üzerine birçok çalışmanın yapıldığı bir konu haline gelmiştir. Fakat kurumların ekonomik performans üzerindeki etkileri, iktisatçılar açısından yeni bir konu değildir. Adam Smith (1776), ekonomik refaha giden yolun sınırlı devlet müdahalesinden yani özgürlükten geçtiğini söyleyerek kurumların ekonomik sonuçları belirlemedeki önemli rolüne işaret etmiştir. Milton Friedman (1962, 1981), ekonomi, politik ve devletin rolü üzerine yazmıştır veya Douglas North (1990), kurumlar ve ekonomik performans arasındaki ilişkiyi açıklamıştır (Dawson,1998:603, 2003: 480). Sonuç olarak kurumlar ve ekonomik performans ve hangi kurumların (kamu ve özel) ekonomik büyümeye katkı sağladığı, kurumların yatırım, büyüme ve ülkelerin gelir farklılıkları üzerindeki etkileri fark edilmeye başlamış ve oldukça ilgi gören konular haline gelmişlerdir. Sayısız çalışmada ülkeler arasında var olan politik ve ekonomik alışkanlıklar ve uygulamalar gibi kurumsal faktörlerin ekonomik performansa yansıyan etkileri ortaya koyulmuştur.

Kurumlar, politik, ekonomik ve sosyal etkileşimleri biçimlendiren insanlar tarafından tasarlanmış kısıtlamalardır. Yaptırım, tabu, gelenek, görenek ve davranış

kodları gibi informel ve anayasa, kanun ve mülkiyet hakları gibi formel kısıtlamalardan oluşmaktadır. Kurumlar, birey tercihlerini tanımlar ve sınırlandırır. Tarih boyunca insanlar tarafından düzen yaratmak ve gündelik yaşama belirli bir standart sağlayarak belirsizliği azaltmak için geliştirilmişlerdir. İnsan etkileşimlerini içeren gündelik yaşamın ifa edilmesi kurumlara tabidir. Kurumlar, bir ekonomideki teşvik yapısını sağlar ve bu yapı geliştikçe ekonomik değişimi büyüme, durgunluk veya gerileme yönünde şekillendirir (North, 1991: 97).

Kurumlar, birey tercihlerini tanımlar ve sınırlandırır. Kurum kavramının birçok farklı anlamı olmakla birlikte temel olarak şu iki anlam etrafında birleştiğini söylemek yanlış olamayacaktır (Lipsey, 2009: 261);

(1) kurumlar ve kuruluşlar (societies, organizations);

- i. hasta veya engellilerin bakımı gibi belirli amaçlar için kurulmuş olan
- ii. merkez bankası ve parlamento gibi ülkede önemli rol oynayan resmi amaçlar için kurulanlar,
- iii. şirketler ve sigorta firmaları gibi ticari ve finansal iş yapan kuruluşlar

(2) Kanun, uygulama veya gelenek

Ekonomik kurumlar, toplumdaki ekonomik teşviklerin yapısını etkilemeleri nedeniyle oldukça önemlidirler. Toplumdaki kilit ekonomik aktörlerin güdülerini şekillendirdikleri ve özellikle teknoloji, fiziki ve beşeri sermayeye yatırımları ve üretim organizasyonlarını etkilemesi nedeniyle de ekonomik büyüme için önem taşımaktadırlar. Piyasa ekonomisinde özel mülkiyet ve servet birikim yeteneği merkezi bir itici güçtür. Bunun en somut örneği mülkiyet haklarıdır. Özel mülkiyet haklarının tanınması ve onların korunması için etkin bir hukuk sistemi, iyi işleyen bir piyasa ekonomisinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Mülkiyet haklarının varlığı vatandaşların girişimci faaliyetlerini üstlenmeleri için güven vermektedir ve dolayısıyla üretim ve yatırım için sermaye birikiminde mülkiyet hakları birincil öneme sahiptir (Çevrimiçi

grupların karşıt tercihlerine karşın ekonomik kurumların belirlenmesinde grupların "politik güçleri" önem kazanacaktır.

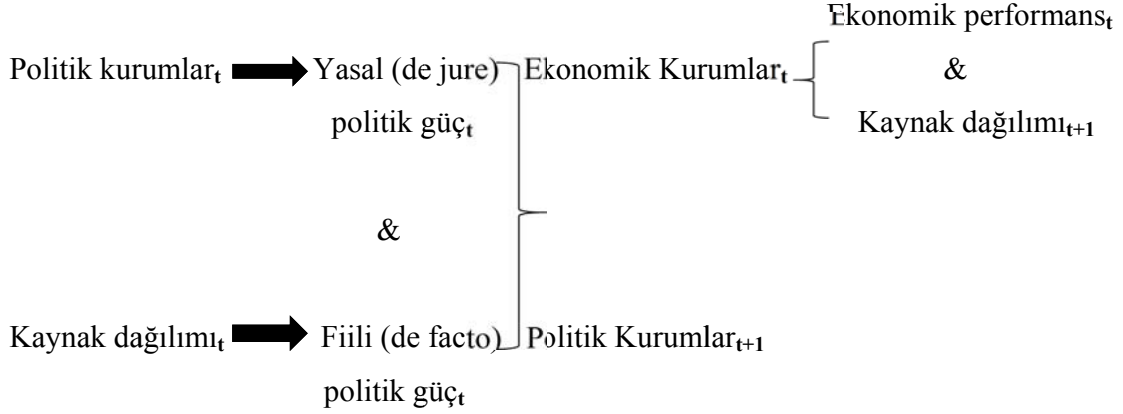
Politik güç_t Ekonomik kurumlar_t

Politik gücün ise temelde iki bileşeni vardır. Birincisi yasal veya kurumsal (de jure) politik güç; ikincisi ise fiili (de facto) politik güçtür. Yasal politik güç "politik kurumların gücünden" kaynaklanan gücü ifade etmektedir. Toplumdaki grupların fiili politik gücü ise ekonomik kaynaklarına bağlıdır. Politik kurumlar da ekonomik kurumlarla benzer şekilde ancak bu kez siyasi alandaki anahtar faktörlerin kısıtlamalarını veya teşviklerini belirlemektedir.

Politik kurumlar_t Yasal (de jure) politik güç_t

Kaynak dağılımı_t Fiili (de facto) politik güç_t

Politik kurumlar ve kaynak dağılımı bu dinamik sistemdeki durum değişkenleridir (state variable). Çünkü nispeten yavaş yavaş değişirler ve daha önemlisi "ekonomik kurumları ve ekonomik performansı" hem doğrudan hem de dolaylı olarak etkilemektedirler. Doğrudan etki şu şekilde oluşur; eğer politik kurumlar, tüm politik gücü tek bir kişi veya grubun elinde tutarsa toplumun geri kalanı için mülkiyet hakları ve fırsat eşitliğinin korunmasını sağlayan ekonomik kurumların sürdürülmesi zorlaşacaktır. Politik kurumların ekonomik kurumların seçimini etkileyen yasal politik gücün dağılımını belirlemesi ile de dolaylı etki oluşmaktadır. Politik kurumların ekonomik kurumları etkileyen ve sonrasında ise ekonomik sonuçları belirleyen kurumlar hiyerarşisi işte bu ilişki ile ortaya koyulmaktadır;

Politik kurumlar, toplumdaki yasal politik gücün dağılımını belirlerken, kaynak dağılımı ise fiili politik gücün dağılımını etkilemektedir. Bu iki politik güç ise sırasıyla ekonomik kurumların seçimini ve gelecekteki politik kurumların gelişimini etkilemektedir. Ekonomik kurumlar ise ekonomik sonuçları (ekonomik büyüme ve kaynak dağılımı_{t+1}) belirlemektedir. Ancak her ne kadar ekonomik sonuçların şekillenmesinde ekonomik kurumlar temel faktör olsa da bunlar aynı zamanda içseldir ve toplumdaki kaynak dağılımından ve politik kurumlar tarafından belirlenmektedirler.

Kurumlar, mübadele ve üretim maliyetini etkileyerek sonuçta ekonomik performansı etkilemektedirler. Teknoloji ile birlikte işlem ve üretim maliyetini belirleyerek toplam maliyeti oluştururlar (North,1991: 97). Yeni ürünlerin, süreçlerin ve organizasyon biçimlerinin oluşmasını sağlayan icat, buluş ve verimli sermaye yatırımları ekonomik büyüme için gerekli bir koşuldur. Bu faktörlerin arkasındaki etken ise "kurumlar"dır (Lipsey, 2009: 264). Kurumlar üretken davranışı teşvik ederken bir ulusun kurumlarının kalitesi de kaynakların verimliliğini ve elverişliliğini artırmaktadır (Gwartney, 2009: 940). İyi kurumların ekonomik büyüme veya kalkınma için önemli bir unsur veya bir ön koşul olduğuyla ilgili yaygın bir uzlaşma bulunmaktadır (Dawson, 1998:603). Kurumların ekonomik büyümeye neden olan önemli bir faktör olduğu hususundaki uzlaşma, büyümenin ardındaki en anlamlı faktörleri açıklamak üzere analizi derinleştirmek için kurumların kullanılması gerektiğini ifade etmektedir. Böylelikle, büyüme teorisi için belirlenen bu strateji, teknolojik ilerlemeyi, fiziksel sermayenin

oluşumunu, eğitimi, ekonominin verimliliği ve kaynak tahsisi sürecini açıklamayı destekleyen kurumların yansımalarını içerecektir (Nelson,2005: 152). Bu tez çalışmasında ise kurumların ekonomik büyümeye neden olan önemli bir faktör olduğu hususundaki uzlaşmadan hareketle öncelikle (1) kurumlar, teknoloji ve beşeri sermaye kullanılarak büyümenin ardındaki faktörlerin açıklanması amaçlanmıştır.

Greenwood and Holt (2008), kurumlar ve teknoloji arasında sürekli bir geribildirim ve etkileşim olduğunu, Samuels (1977) ise kurumların teknolojinin, teknolojinin de kurumların bir fonksiyonu olduğunu ve kurumsal değişimin teknolojik değişime eşlik ettiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca Samuels (1977), teknolojiyi hem bağımlı hem de bağımsız bir değişken olarak görmüştür. Bu noktadan hareketle analizde ekonomik performansı açıklayan ilk modelden sonra (2) kurumlar ve teknoloji ve bir ekonomik kurum olarak (3) mülkiyet hakları ve teknoloji arasındaki ilişki açığa kavuşturulmak istenmiştir. Analizde kullanılan bu üç model ise panel veri tekniği kullanılarak değerlendirilmiştir.

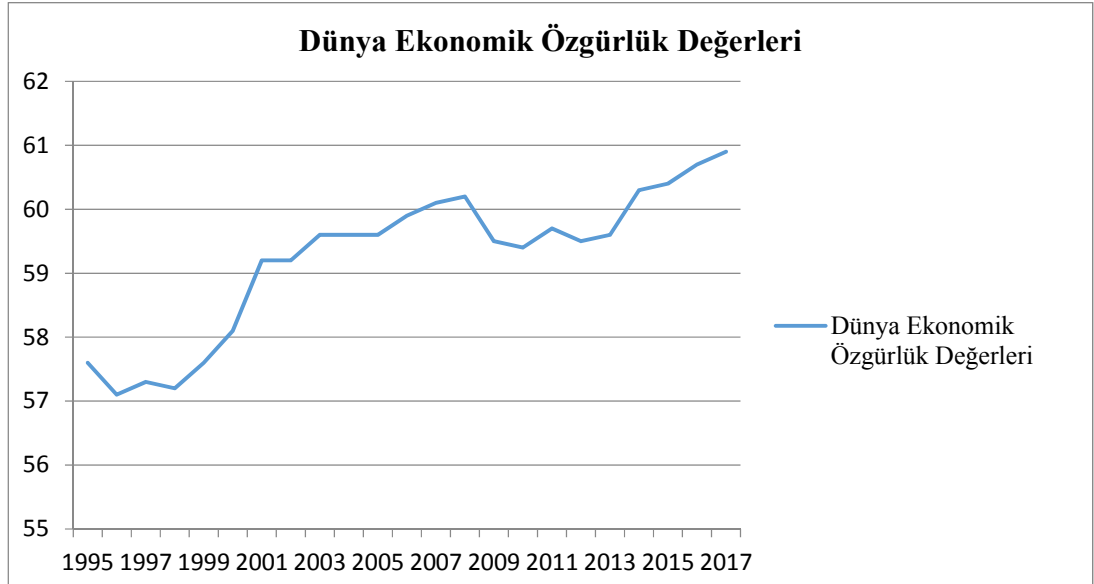
3.1. Kurumsal Kalitenin Göstergesi Olarak Ekonomik Özgürlükler

Ekonomik özgürlük endeksi, kurumsal kalite, büyüme ve gelir ile ilişkili bir ölçek olarak kullanılmaktadır (Gwartney, 2009: 942). Politik ve sivil özgürlüklerle birlikte genel olarak ekonomik özgürlükler bir ülkenin kurumsal yapısının ana hatlarından birisidir ve buradan yola çıkarak ülkeler arasındaki yaşam standartlarının açıklanmasında "kurumların" önemli bir faktör olduğu rahatlıkla söylenebilir (Doucouliagos ve Ulubasoglu 2006: 61).

Ekonomik özgürlük, her insanın kendi emek ve mülkünü kontrol etmesi açısından temel bir haktır. Ekonomik özgürlük, hiçbir şekilde devlet müdahalesinin olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine, özgürlükçü bir toplumda bile minimal bir devletin varlığı toplumdaki bireyler için özgürlüğün korunmasını sağlamaktadır (Carlsson, Lundström, 2002: 336). Ekonomik özgürlüğün olduğu bir ülkede insanlar

çalışmak, üretmek, tüketmek ve yatırım yapmak konusunda özgürdür. Dolayısıyla ekonomik özgürlük beraberinde daha fazla refahı da getirecektir (Çevrimiçi <http://www.heritage.org/index/about>). Daha yüksek seviyelerde ekonomik özgürlüklere sahip uluslar, toplumdaki tüm bireylerin bilgi ve yeteneklerinden daha fazla istifade edilebildikleri için gelişebilmektedirler. Böyle bir toplum etkin kaynak tahsisi sayesinde dinamik bir ekonomik büyüme meydana getirebilmekte ve inovasyonu destekleyebilmektedir. Ekonomik özgürlük endeksi yaşamın ekonomik alanındaki özgürlük derecesiyle ilişkili olmasının yanı sıra sivil ve politik özgürlük ile de ilişkilidir. Özgür bir ekonomi, demokrasinin desteklenmesi için daha verimli bir alan yaratmaktadır (Miller, Kim, 2017: 1-2).

2017 yılında Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük endeksinde dünya için genel görünüm aşağıdaki şekildedir. Endeks, dünya genelinde 180 ülkeyi kapsamaktadır. Özgürlük değerlerinin en yüksek olduğu ülkeler puanlamada 80-100 civarında seyretmekte, ekonomik özgürlük açısından en fazla baskı altında olan ülkelerde ise puanlama 40-49.9 civarında yer almaktadırlar.

Şekil 3.1. Dünya Ekonomik Özgürlükler

Kaynak: The Heritage Foundation, (Çevrimiçi) <http://www.heritage.org/index/ranking>, 03.11.2017.

Tablo 3.1., ekonomik özgürlükler sıralamasında en yüksek değerlere sahip ülkeleri, çoğu bakımdan özgür çeşitli ülkeleri ve makul derecede özgür çeşitli ülkeleri göstermektedir. Hong Kong, Singapur ve Yeni Zelanda bu sıralamada en önde gelen ülkelerdendir. Kanada ve İngiltere ise ikinci üst kategoride yer almaktadır. Türkiye ise makul derecede özgür ülkeler kategorisinde yer almakta ve değerlendirmeye alınan 180 ülke arasında 2017 yılı için 60. sırayı aldığı görülmektedir. Makul derecede özgür ülkeler kapsamında Türkiye ile birlikte değerlendirilen diğer bazı ülkeler ise Japonya, İspanya, Fransa ve Suudi Arabistan'dır. Yukarıdaki grafik dikkate alındığında (2017 yılında dünya ekonomik özgürlük değeri %60,9) dünya ortalamasının makul derecede ekonomik özgürlüğün alt sınırına (%69.9-%60) yakın olduğu görülmektedir. Diğer taraftan Türkiye Heritage ekonomik endeksine göre %65,2 ile dünya ortalamasının (%60,9) üzerinde seyretmektedir.

Tablo 3.1. Özgür Kategorideki Ülkeler

Sıralama	Ülke	Değer	Değişim	Sıralama	Ülke	Değer	Değişim
Özgür Ülkeler (100-80)							
1	Hong Kong	89.8	+1.2	4	İsviçre	81.5	+0.5
2	Singapur	88.6	+0.8	5	Avustralya	81.0	+0.7
3	Yeni Zelanda	83.7	+2.1				
Çoğu Bakımdan Özgür Ülkeler (79.9-70)							
7	Kanada	78.5	+0.5	23	Güney Kore	74.3	+2.6
12	İngiltere	76.4	0.0	25	Norveç	74.0	+3.2
15	Hollanda	75.8	+1.2	26	Almanya	73.8	-0.6
18	Danimarka	75.1	-0.2	29	Katar	73.1	+2.4
19	İsveç	74.9	+2.9	30	Makedonya	70.7	+3.2
Makul Derecede Özgür Ülkeler (69.9-60)							
40	Japonya	69.6	-3.5	69	İspanya	63.6	-4.9
45	Polonya	68.3	-1.0	72	Fransa	63.3	+1.0
49	Belçika	67.8	-0.6	77	Portekiz	62.6	-2.5
60	Türkiye	65.2	+3.1	79	İtalya	62.5	+1.3
64	Suudi Arabistan	64.4	+2.3	84	Endonezya	61.9	+2.5

Kaynak: The Heritage Foundation, (Çevrimiçi) <http://www.heritage.org/index/ranking>, 03.11.2017.

Tablo 3.2., ekonomik açıdan özgür olarak değerlendirilmeyen ülkeleri göstermektedir. Rusya, Yunanistan, Çin, İran çoğu bakımdan özgür değerlendirilmezken

Kuzey Kore baskı altındaki ülkeler içerisinde değerlendirilerek bu listenin en sonunda yer almaktadır.

Tablo 3.2. Özgür Kategoride Yer Almayan Ülkeler

Sıralama	Ülke	Değer	Değişim	Sıralama	Ülke	Değer	Değişim
Çoğu Bakımdan Özgür Olmayan Ülkeler(59.9-50)							
97	Slovenya	59.2	-1.4	140	Brezilya	52.9	-3.6
111	Çin	57.4	+5.4	141	Pakistan	52.8	-3.1
114	Rusya	57.1	+6.5	144	Mısır	52.6	-3.4
127	Yunanistan	55.0	+1.8	147	Vietnam	52.4	-1.6
137	Lübnan	64.4	+2.3	155	Iran	50.5	+7.0
Baskı Altındaki Ülkeler(49.9-40)							
163	Afganistan	48.9	-	178	Küba	33.9	+4.1
166	Ukrayna	48.1	+1.3	180	Kuzey Kore	4.9	+2.6

Kaynak: The Heritage Foundation, (Çevrimiçi) <http://www.heritage.org/index/ranking>, 03.11.2017.

Tablo 3.3. ise Heritage Foundation tarafından hazırlanan ekonomik özgürlük endeksinde yer alan alt bileşenlerden mülkiyet haklarına ait değerleri göstermektedir. Ekonomik özgürlükler endeksinde en üst kategoride yer alan özgür ülkelerin (100-80) mülkiyet hakları açısından da en üst seviyede yer aldığı görülmektedir (Singapur, Hong Kong, Yeni Zelanda). Mülkiyet hakları açısından öncelik gelişmiş ekonomilere sahip batılı ekonomilerin olmak üzere Akdeniz ülkelerinin ise kendi içlerinde yakın değerlere sahip oldukları (yaklaşık 70-75) görülmektedir.

Tablo 3.3. Mülkiyet Hakları

Ülke	Değer	Ülke	Değer
Singapur	97.1	Almanya	82.9
Yeni Zelanda	96.1	Amerika	81.3
İngiltere	93.8	Güney Kore	77.8
Hong Kong	93.7	İtalya	74.6
Finlandiya	90.6	Portekiz	73.3
Japonya	89.4	İsrail	71.9
İsviçre	86.9	İspanya	71.2
İsveç	88.6	Türkiye	61.3
Kanada	88.3	Polonya	60.8
Hollanda	87.4	Meksika	58.1
Norveç	86.7	Yunanistan	52.5
Danimarka	86.7	Irak	37.3
İrlanda	85.8	Mısır	35.4
Lüksemburg	85.8	İran	32.4
İzlanda	85	Küba	32.4
Fransa	85	Afganistan	12.6

Kaynak: The Heritage Foundation, (Çevrimiçi) <https://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year>, 03.11.2017.

Tablo 3.4., Freedom House tarafından hazırlanan Politik Haklar ve Sivil Özgürlükler Endeksini⁹ çeşitli ülkeler bazında göstermektedir. Bu endeksler 1-7 aralığında yer almaktadır ve 1 ile özgürlüklerin en üst seviyede oluşu, 7 ile ise en düşük seviyede oluşu temsil edilmektedir. Tabloda 1980 yılında özgürlüklerin en yüksek olduğu ülkeler genellikle batılı ülkelerle temsil edilmiştir. Bu ülkelerin yanı sıra özgürlük endeksi 2 olan ancak yine de özgür kabul edilen Akdeniz ülkeleri bulunmaktadır (Yunanistan, İtalya, Portekiz, İspanya). Türkiye de politik haklar endeksinde 2 ve sivil özgürlükler endeksinde aldığı değer 3'tür ve diğer Akdeniz ülkeleri gibi özgür kategorisinde değerlendirilmiştir. 1980 yılında özgürlük değerlerinin en düşük olduğu ülkeler ise Afganistan ve Kuzey Kore'dir. 2017 yılına gelindiğinde ise Batılı ülkeler için önemli bir değişim olmazken genel olarak Akdeniz ülkelerinde belirli bir değişim yaşanmış ve özgürlük değerlerinde en üst değere yükselmişlerdir.

⁹ Freedom in the World veri tabanından alınmıştır.

Tablo 3.4. Politik ve Sivil Özgürlükler Endeksi

	1980			2017		
	PH	SÖ	Durum	SH	SÖ	Durum
Afganistan	7	7	Özgür değil	6	6	Özgür değil
Arjantin	6	5	Özgür değil	2	2	Özgür
Avustralya	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Avusturya	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Belçika	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Brezilya	4	3	Kısmen özgür	2	2	Özgür
Bulgaristan	7	7	Özgür değil	2	2	Özgür
Kanada	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Çin	6	6	Özgür değil	7	6	Özgür değil
Danimarka	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Finlandiya	2	2	Özgür	1	1	Özgür
Fransa	1	2	Özgür	1	2	Özgür
Yunanistan	2	2	Özgür	2	2	Özgür
İtalya	2	2	Özgür	1	1	Özgür
Meksika	3	4	Kısmen özgür	3	3	Kısmen özgür
Hollanda	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Yeni Zelanda	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Kuzey Kore	7	7	Özgür değil	7	7	Özgür değil
Norveç	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Polonya	6	5	Kısmen özgür	1	2	Özgür
Portekiz	2	2	Özgür	1	1	Özgür
Güney Kore	4	5	Kısmen özgür	2	2	Özgür
İspanya	2	2	Özgür	1	1	Özgür
İsveç	1	1	Özgür	1	1	Özgür
İsviçre	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Türkiye	2	3	Özgür	4	5	Kısmen özgür
BAE	5	5	Kısmen özgür	6	6	Özgür değil
İngiltere	1	1	Özgür	1	1	Özgür
ABD	1	1	Özgür	1	1	Özgür
Vietnam	7	7	Özgür değil	7	5	Özgür değil

SH: Politik Haklar; SÖ: Sivil Özgürlükler

Kaynak: Freedom House, (Çevrimiçi) <https://freedomhouse.org/report-types/freedom-world>, 04.11.2017.

3.2. Literatür Araştırması

Vanssay ve Spindler (1994), genişletilmiş Solow modeli kullanılan ve 1985-1988 dönemini kapsayan çalışmada eğitim, ekonomik özgürlük ve tasarruf oranlarının birlikte kişi başına gelirden ülkeler arası farklılıkları %75 oranında açıkladığı diğer taraftan politik yapı, tiranlıktan korunma (protections from tyranny) ve sosyal kontrat (social

charter) gibi unsurların bu farklılıklar açısından önemli açıklayıcı değişkenler olmadığı ortaya koyulmuştur.

Abrams ve Lewis (1995), 1968-1987 dönemi için ekonomik büyüme oranları doksan ülke için analiz edilmiştir. Analiz sonucunda kültürel, politik ve ekonomik düzenlemeler ve kişisel özgürlüklerin ekonomik büyüme için istatistiki olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Kişisel özgürlükler ve ekonomik özgürlükler ekonomik büyümeyi teşvik eden güçlü ve ayrı faktörleri temsil etmektedirler. Çalışmadan elde edilen bulgular, ekonomik büyümeyi etkileyen önemli faktörleri açıklarken ulusların büyüme farklılıklarının çoğunluğunu açıklayamamıştır.

Leblang (1996), politik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada bu kurumların yalnızca politik alanı değil aynı zamanda ekonomik alanı da etkileyeceği düşüncesiyle ülkeler arası büyüme farklılıkları açıklanmaya çalışılmıştır. Demokrasi değişkenini mülkiyet hakları yerine kullanan çalışmaların temel bir hata yaptığını ifade etmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, mülkiyet haklarının korunduğu ülkelerin diğer ülkelere göre daha hızlı büyüdüğünü göstermiştir. Ayrıca rejim türlerinin ekonomik büyüme farklılıkları açısından çok anlamlı olmadığını ifade etmiştir. Ancak ekonomik büyümeyi mülkiyet hakları aracılığıyla dolaylı şekilde etkilemektedir.

Knack ve Keefer (1995), mülkiyet ve sözleşme haklarının büyüme üzerindeki etkisini göstermek üzere öncelikle kurumsal değişkenlerle, politik şiddet ve Gastil endeksi arasındaki ilişki araştırılmıştır. Sonrasında sırasıyla ampirik büyüme denklemindeki çeşitli değişkenlerin açıklayıcı gücü değerlendirilmiş, kurumsal değişkenler olmadan ve onlarla birlikte gelir katsayıları karşılaştırılmış ve özel yatırımları açıklamada değişkenlerin gücü karşılaştırılmıştır. Çalışma sonuçları, büyümenin kurumsal kökenleri ve yakınsamanın anlamlı olduğu hususunda önemli bir destek ortaya koymuştur.

Dawson (1998), 1975-1990 dönemi için kurumlar, yatırım ve büyüme arasındaki ilişkiyi araştırdığı çalışmasında farklı özgürlük türlerinin uzun dönem büyüme üzerindeki göreceli önemleri üzerinde durmuştur. Çalışma sonuçlarına göre; (i) serbest

piyasa kurumlarının büyüme üzerinde pozitif bir etkisi vardır, (ii) toplam faktör verimliliği üzerinde doğrudan ve yatırımlar üzerinde dolaylı bir etki yolu ile ekonomik özgürlük büyüme etkilemektedir, (iii) politik ve sivil özgürlükler yatırımları uyardır, (iv) özgürlük ve beşeri sermaye yatırımları arasında önemli bir etkileşim olduğunu, (v) Milton Friedman'ın ekonomik özgürlük ve politik özgürlük arasındaki ilişki varsayımı doğrudur, (vi) ekonomik özgürlüğün desteklenmesi, büyümeye olanak sağlaması açısından etkili bir politikadır.

Farr, Lord ve Wolfenbarger (1998), analizlerinde endüstriyel ülkeler ve endüstriyel olmayan ülkeler için ayrı ayrı ekonomik özgürlük, politik özgürlük ve ekonomik refah değişkenleri arasında Granger nedensellik ilişkisi araştırılmıştır. Hem endüstriyel hem de endüstriyel olmayan ülkeler için incelenen değişkenler arasında benzer Granger nedensellik ilişkileri ortaya çıkmıştır. Ekonomik özgürlük, hem endüstriyel hem de endüstriyel olmayan ülkelerde ekonomik refahın granger nedenidir. Ele alınan tüm ülkeler için ekonomik refah, politik özgürlüğün granger nedeni iken politik özgürlüğün ekonomik refahın granger nedeni olduğuna dair bir ilişki saptanmamış dolayısıyla ekonomik refah ve politik özgürlük değişkenlerinin arasında karşılıklı bir ilişki bulunamamıştır. Ayrıca yine tüm ülkeler için ekonomik özgürlük ve politik özgürlük değişkenleri arasında herhangi bir ilişki bulunamamıştır.

Leschke (2000), ekonomik ve politik özgürlüğün zenginlik ve büyüme üzerindeki etkisinin araştırıldığı çalışmada Fraser Institute tarafından geliştirilen ekonomik özgürlük endeksi kullanılmıştır. Öncelikli olarak faktör analizinin kullanıldığı çalışmada belirtilen iki faktör ve ulusların refahı arasındaki ilişki regresyon analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, 'piyasa sürecine siyasi müdahale düzeyi ve uygun piyasa sisteminin' refahı güçlü şekilde desteklediğini ortaya koymuştur.

Rodrik (2000), piyasanın işlerliğine katkı sağlayan mülkiyet hakları, düzenleyici kurumlar, makroekonomik istikrar sağlayıcı kurumlar, sosyal sigorta kurumları ve çatışma yönetimi kurumları (institutions of conflict management) olmak üzere beş kurum türünü tanımlayarak kurumlar, demokrasi ve ekonomik performans ilişkisini

değerlendirmiştir. Ayrıca, kurumların verimliliği artıran bir teknoloji transferi olduğunu ifade etmiştir.

Carlsson ve Lundstrom (2002), ekonomik özgürlük ölçeğinin seçimiyle ilgili probleme dikkat çekerek yalnızca tek bir ölçeğin karmaşık ekonomik düzeni yansıtmayacağını ve toplulaştırılmış indeksin de politika çıkarımları yapmayı zorlaştırdığını ifade ederek çalışmalarında hangi tür ekonomik özgürlük ölçeklerinin büyüme için önemli olduğunu analiz etmişlerdir. Bu doğrultuda ekonomik özgürlüğün genel bir ölçeğini yedi farklı kategoriye ayırtmışlar ve 74 ülkenin 25 yıllık dönemini ele alarak her bir kategorinin büyüme regresyonundaki etkisini analiz etmişlerdir. Çalışma sonuçları ekonomik özgürlüğün büyüme için önemli olduğunu göstermiştir. Ancak bu sonuç artan ekonomik özgürlüğün genel olarak ekonomik büyümede pozitif bir etkiye sahip olduğu anlamına gelmemektedir. Çünkü Ekonomik özgürlük bileşenlerinden bazı kategorilerin büyüme üzerinde negatif bir etkisi söz konusudur.

Ali (2003), kurumsal kalitenin ülkeler arasında büyüme farklılıklarının açıklanmasındaki rolünü analiz ettiği çalışmasında 100 ülkeyi kapsayan ICRG (International Country Risk Guide) ve 48 ülkeyi kapsayan BERI (Business Environmental Risk Intelligence) verileri kullanılmıştır. Her iki veri seti ile yapılan analiz sonuçlarında da anlamlı ve pozitif etkiler ortaya koyulmuştur. Çalışmadan elde edilen sonuçlar, özel mülkiyet hakları, etkin bürokrasi, düşük düzeyde yolsuzluk gibi değerlere sahip ülkelerin ekonomik büyüme düzeylerinin yüksek olduğu, ayrıca ekonomik özgürlüğün büyüme ve yatırım açısından önemli bir bileşen olduğunu göstermiştir. Diğer taraftan 'ekonomik özgürlüğün' iyi kurumların bir belirtisi niteliğinde olduğu ifade edilmiştir.

Dawson (2003), siyasi ve ekonomik özgürlük gibi çeşitli kurum türleri ve ekonomik büyüme arasındaki, korelasyon ilişkisinin ötesinde nedensellik ilişkisini araştırdığı çalışmasında nedensel olarak özgürlüğün yönlerinin büyümenin desteklenmesinde çok önemli olduğunu ortaya koymuştur. Kurumların çeşitli ölçekleri ve büyüme arasındaki ilişkinin belirlenmesinde Granger nedensellik analizi kullanıldığında genel olarak ekonomik özgürlük seviyesinin büyümenin nedeni olduğu

diğer taraftan özgürlükteki değişimlerin ise büyüme ile birlikte belirlendiği gösterilmiştir. Kamu kesiminin boyutları tarafından ölçülen özgürlük seviyeleri ve değişimleri büyümenin bir sonucudur. Yani uluslararası finans ile ilgili olarak özgürlük alanlarındaki değişimler büyümenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bulgular, para ve fiyat istikrarı ile ilgili özgürlüklerin büyüme ile birlikte belirlendiğini göstermiştir. Nihayetinde çalışmadan elde edilen sonuçlar, uzun dönemli ekonomik refahın sağlanmasında ekonomik özgürlüğün, serbest piyasanın ve mülkiyet haklarının önemini vurgulamaktadır.

Doucouliağos ve Ulubasoglu (2006), çalışmalarında öncelikle ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ampirik çalışmalara dayalı bir meta analizi sunulmaktadır. Çalışmaların ele alınan verilere veya yöntemlere göre farklılaşması nedeniyle bir meta regresyon analizi ile ekonomik büyüme ve ekonomik özgürlük arasındaki tahmin farklılıklarının izi sürülmek istenmiştir. Ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerindeki etkisini analiz etmek üzere 82 ülke için 1970-1999 dönemi ele alınarak analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda ekonomik özgürlük ve ekonomik büyüme arasında doğrudan pozitif bir ilişki bulunmuştur. Fiziksel sermayenin uyarılması yolu ile de ekonomik özgürlüğün ekonomik büyüme üzerinde dolaylı pozitif bir etkisi de belirlenmiştir.

Yang (2007), panel veri analizinin (GMM) kullanıldığı çalışmada 138 ülkenin 1968-2002 dönemi için demokrasi ve büyüme volatilitesi arasındaki nedensellik ilişkisini araştırmıştır. Analiz sonuçları, demokrasi değişkeni Polity index ve volatilitate ilişkisinin bir toplumun etnik yapısına bağlı olduğunu göstermiştir. Etnik heterojenlik seviyesinin yüksek olduğu ülkelerde demokrasi büyüme volatilitelerini azaltırken etnik heterojenliğin düşük olduğu ülkelerde ise anlamlı bir ilişki saptanmamıştır.

Scully (2002), gelişmiş ülkelere ve yeni sanayileşmiş bazı Asya ülkelerine ait gelir dağılımı verileri kullanarak çalışmada ekonomik özgürlüğün gelir dağılımı üzerindeki etkisini, çeşitli kamu politikalarının ekonomik büyüme ve gelir dağılımı üzerindeki etkisini ve eşitlik ve ekonomik büyüme arasındaki mübadeleyi analiz etmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, ekonomik özgürlük ekonomik

büyümenin pozitif ve anlamlı bir makroekonomik belirleyicisidir. Ekonomik özgürlük, gelir eşitsizliğini azaltmaktadır. Ekonomik özgürlük hem ekonomik büyümeyi hem de eşitliği desteklemektedir. Büyüme ve eşitsizlik arasında ise pozitif fakat küçük derecede bir mübadele söz konusu olmaktadır.

Bengoa ve Robles (2003), 1970-1999 döneminde 18 Latin Amerika ülkesi verileri üzerinde ekonomik büyüme, doğrudan yabancı sermaye yatırımı ve ekonomik özgürlük değişkenleri arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Çalışma sonuçları ekonomik özgürlüğün doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının pozitif bir belirleyicisi olduğunu göstermiştir. Ayrıca çalışma sonuçları doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının ekonomik büyüme ile pozitif bir korelasyona sahip olduğunu da göstermiştir.

Butkiewicz, Yanikkaya (2006), ülkenin kurumsal özellikleri ve uzun dönem büyüme arasındaki ilişkiyi analiz etmek üzere beş farklı demokrasi ölçeği kullanmışlardır. Önceki çalışmaların 'hukukun üstünlüğünün korunmasının ekonomik büyümeyi desteklediği ve demokrasinin ise büyüme performansı üzerinde aynı etkiye sahip olmadığı' hususunda fikir birliğine sahip olduğunu ifade etmişlerdir. Kendi çalışmalarında bu çıkarımın örneklem seçimine ve tahmin tekniğine bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır. Demokrasi ve hukukun üstünlüğünün değerlendirilmesinde ülkelere ait benzer örneklem kullanıldığında her iki kurumun da büyümeyi desteklediği ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan büyüme ve demokratik kurumların ilişkisi kullanılan tahmin tekniklerine de duyarlı olduğunu ifade etmişlerdir.

Lipsey (2009), çalışmalarında Batı'nın nasıl zenginleştiğine dair tüm tarihi anlatmak yerine daha dar bir soruya yani büyümenin nasıl sürdürülebilir hale geldiği sorusuna odaklanmışlardır. Sürdürülebilir ekonomik büyüme için teknolojik gelişmenin gereğini araştırdığı çalışmasında teknoloji ve kurumların karşılıklı nedensellik içerisinde birlikte geliştiklerini, bazı kurumların büyümeyi engellerken bazılarının ise teşvik ettiğini, diğer taraftan sürdürülebilir büyüme yaratan tek başına hiç bir kurum olmadığını ancak potansiyel olarak yararlı kurumların varlığının sürdürülebilir ekonomik büyüme için gerekli bir koşul olduğunu ifade etmiştir.

Saini, Baharumshah ve Law (2010), 85 ülke için ekonomik büyüme, ekonomik özgürlük ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki ilişkiyi 1975–2004 dönemi için araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre doğrudan yabancı yatırımların tek başına çıktı büyümesi üzerinde doğrudan bir etkisi olmadığı bunun yerine doğrudan yabancı yatırımların büyüme üzerindeki etkisi ekonomik özgürlük düzeyine bağlı olduğu dolayısıyla ekonomik özgürlük, uzun dönem büyüme için önemli bir etken olduğu ortaya koyulmuştur.

Cebula (2011), Heritage Foundation (2008) tarafından geliştirilen ekonomik özgürlüğün on belirli formunun ve aynı zamanda Dünya Bankası (2009) tarafından geliştirilen politik istikrar ölçeğinin OECD ülkelerinde 2003-2007 yılları arasındaki ekonomik büyüme oranları üzerindeki etkisini araştırmıştır. Çalışma sonuçları, ekonomik büyümenin parasal özgürlük, iş özgürlüğü, yatırım özgürlüğü, işgücü özgürlüğü, mali özgürlük, mülkiyet hakları özgürlüğü ve yolsuzluktan arınmışlıktan pozitif şekilde etkilendiği ve aynı zamanda politik istikrar tarafından da pozitif şekilde etkilendiği ortaya koyulmuştur. Diğer taraftan ekonomik büyüme uzun dönemli yüksek nominal faiz oranlarından negatif şekilde etkilenmektedir. Gwartney ve Lawson (2008) tarafından geliştirilen ekonomik özgürlük endeksi kullanıldığında ortaya çıkan tahmin, Heritage Foundation verileri kullanılarak elde edilen sonuçlarla benzerlik göstermiş ve bu da her iki ekonomik özgürlük verisinin ekonomik büyüme üzerinde özgürlüklerin etkisini analiz etmede faydalı olduğunu göstermiştir.

Hudson ve Minea (2013), 1980-2009 dönemi kapsayan çalışmalarında 62 ülke için ekonomik kalkınma düzeyi, fikri mülkiyet hakları ve inovasyon arasındaki ilişkiyi analiz etmişlerdir. İnovasyon verisi olarak ABD patent sayısını, fikri mülkiyet hakları verisi için ise Ginarte ve Park (1997) tarafından geliştirilen ve Park (2008) tarafından güncellenen endeksi kullanmışlardır. Çalışmadan elde edilen sonuçlarla fikri mülkiyet haklarının inovasyon üzerindeki etkisinin kendilerinden önce yapılan çalışmalarda ortaya koyulduğundan daha komplike olduğunu göstermişlerdir.

Zouhaier (2012), kurumsal faktörlerin yatırım ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisini 11 MENA bölgesi ülkesi için 2000-2009 dönemi açısından değerlendirmiştir.

Çalışmadan elde edilen sonuçlara göre, (1) Politik kurumların (politik haklar ve sivil özgürlükler) ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisi; (2) Yolsuzlukların ekonomik büyüme ve yatırım üzerinde negatif etkisi; (2) Politik haklar ve yatırım arasında pozitif bir etkileşim; (4) Politik istikrar ve yatırım arasında negatif bir etkileşim bulunmaktadır.

Zouhaier ve Kefi (2012), çalışmalarında bir ülkeye ait kurumlarının o ülkenin ekonomik büyümesi üzerindeki etkisini 37 gelişmiş ve gelişmekte olan ülke açısından 1975-2000 dönemi için analiz etmişlerdir. Elde edilen bulgular, ekonomik kurumların ekonomik büyüme üzerindeki etkisini göstermiştir. Politik kurumların ise ekonomik büyüme üzerinde yatırımlar ve beşeri sermaye aracılığı ile dolaylı bir etki yarattığı ve böylelikle ekonomik kurumların etkinliğini belirleme gücü nedeniyle önemli oldukları ifade edilmiştir.

3.3. Metodoloji

Panel veriler, herhangi bir değişkenin zaman içerisindeki değişimini ifade eden zaman serileri ve herhangi bir değişkenin birimlere göre değişimini ifade eden yatay kesit verilerinden oluşmaktadır. Panel regresyon modeli şu şekilde oluşturulur (Baltagi, 2008: 154);

$$y_{it} = \alpha + X'_{it}\beta + u_{it} \quad i = 1, \dots, N; \quad t = 1, \dots, T$$

Burada i , hane halkı, birey, firma veya ülkeleri (yatay kesit boyutu) gösterirken t ise zamanı (zaman serisi boyutu) temsil etmektedir. y bağımlı değişkeni, X bağımsız değişkeni ve u_{it} ise hata terimini ifade etmektedir.

Çalışmada uygulanan analizin tahmin yöntemi şu sıralamayı takip etmektedir; ilk olarak modellerde kullanılan tüm değişkenlerin birim kök içerip içermediğinin tespit edilmesi, birim kök analizinden sonra değişkenlere ait seriler arasındaki uzun dönemli ilişkinin araştırılması, sonrasında eğer değişkenler arasında uzun dönemli eşbütünleşik ilişki var ise bu ilişkinin DOLS ve FMOLS yöntemleri ile tahmin edilmesi ve son

adımında ise Granger ve Dumitrescu Hurlin panel nedensellik testleri ile nedensellik ilişkisinin tespit edilmesi şeklindedir,

Çalışmada panel verilerin birim kök testleri Levin, Lin ve Chu, Im, Pesaran ve Shin, Fisher-ADF ve Fisher-PP test teknikleri ile analiz edilmiştir. Levin, Lin ve Chu (2002), ρ parametresinin her bir yatay kesit boyunca ortak olduğu varsayımına dayanmaktadır. Dolayısıyla tüm i 'ler için $\rho_i = \rho$ olarak kabul edilir ve ana hipotez şu şekile yazılır (Levin, Lin, Chu; 2002: 5);

$$\Delta y_{it} = \delta y_{it-1} + \sum_{L=1}^{P_i} \theta_{iL} \Delta y_{it-L} + \alpha_{mi} d_{mt} + \varepsilon_{it}, \quad m=1,2,3.$$

Im, Pesaran ve Shin (2003), $H_0: \beta_i = 0$ hipotezine karşılık, $H_1: \beta < 0$ hipotezi ile H_1 hipotezi altında bireysel serilerin bir kısmının birim kök içermesine imkân tanır (Im, Pesaran, Shin, 2003: 55). Fisher-ADF ve Fisher-PP analiz yöntemlerinde ise, her bir birim için birim kök testi yapılmaktadır. Yapılan testlerden çıkarılan p değerleri tüm testi üretmek için kullanılır (Tatoğlu, 2013: 214). Fisher testleri ile H_0 hipotezinde tüm panelin birim kök içerdiği, H_1 hipotezinde ise bazılarının durağan olduğu test edilir. Bu testin avantajı, dengeli panel gerektirmemesidir. Fisher test ve Im, Pesaran ve Shin testlerinin her ikisinin amacı da farklı bağımsız testlerin birleşimini sağlamaktır (Maddala and Wu, 1999: 636-637).

Çalışmada kullanılan değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkisi, Pedroni Panel Eşbütünleşme ve Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme test teknikleri ile araştırılmıştır. Pedroni (1995, 1999) panel eşbütünleşme testi panel veri serileri arasında “uzun dönemli ilişki olmadığı” “eşbütünleşme olmadığı” sıfır hipotezine dayanmaktadır. Bu sıfır hipotezi üzerine temellenen yedi test istatistiği önermiştir. Bunlardan dördü grup içi, üçü ise gruplar arası test istatistiğidir. Pedroni (1995, 1999) ilk test istatistikleri (1) varyans oranı istatistiği, (2) Phillips ve Perron ρ istatistiği, (3) Phillips ve Perron t istatistiği ve (4) genişletilmiş Dickey Fuller tipi t istatistiğidir. İkinci grup test istatistikleri ise grup ortalama yaklaşımı üzerine temellenmiştir. Bu istatistikler ise (5) Phillips ve Perron ρ istatistiği (6) Phillips ve Perron t istatistiği ve (7) genişletilmiş Dickey Fuller t

istatistiğidir. Birinci grup testler için hipotezler şu şekilde kurulmaktadır (Şak, 2015: 269- 270);

$$H_0 : \rho_i = 1$$

$$H_1 : \rho < 1 \quad (\text{bütün } i\text{'ler için})$$

İkinci grup testler için ise hipotezler aşağıdaki şekilde kurulmaktadır;

$$H_0 : \rho_i = 1$$

$$H_1 : \rho_i < 1 \quad (\text{bütün } i\text{'ler için})$$

Johansen (1988), durağan olmayan serilerin eşbütünleşik vektörlerini belirlemek iz istatistiği (trace statistic) ve maksimum özdeğer istatistiğidir (maximum eigenvalue statistics) olmak üzere iki yaklaşım sunmuştur. Maddala ve Wu (1999) tarafından ortaya koyulan Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi ise bireysel Johansen eşbütünleşme testlerinin panel halidir. Dolayısıyla Johansen Fisher panel eşbütünleşme testi, bireysel p değerlerinin toplulaştırılması yaklaşımına dayanmaktadır. π_i 'nin Johansen (1988) eşbütünleşme testinin p değeri olduğu varsayımı altında tüm panel için (Maddala and Wu, 1999: 637);

$$-2 \sum_{i=1}^n \log(p_i) \sim X_{2n}^2, \quad \text{şeklinde ifade edilir.}$$

Seriler arasındaki uzun dönem ilişkisine ait katsayılar, Dinamik En Küçük Kareler (DOLS) ve Tam Değiştirilmiş En Küçük Kareler (FMOLS) yöntemleri ile tahmin edilebilmektedir. FMOLS ve DOLS tahmincilerin ana varsayım, içsellik ve otokorelasyon sorunlarının giderilmesidir. Pedroni (2000) ve Philips ve Moon (2000) tarafından önerilen FMOLS tahmincisi, parametrik olmayan bir düzeltme kullanmaktadır. Pedroni (2000), Phillips & Hansen'ın (1990) yarı parametrik OLS düzeltmelerini takip ederek aynı prensibi panel OLS'ye uygulamıştır. Kendi tahmincisindeki temel farklılık ise kısa dönem dinamiklerinde ve sabit etkilerde

heterojenliğe olanak tanınmasıdır (Pedroni, 2000: 102). Stock ve Watson (1993) tarafından önerilen DOLS tahmincisi ise içsellik için parametrik bir düzeltme kullanır.

Çalışmada modellerde kullanılan değişkenlerin nedensellik ilişkisi Granger panel nedensellik testi ile araştırılmıştır. Granger panel nedensellik testinde iki değişken arasındaki ilişkinin yönü araştırılmaktadır. Panel nedensellik analizi için kullanılacak model ise şu şekilde yazılabilir (Güriş, 2015: 297);

$$y_{it} = \alpha_i + \sum_{k=1}^k \gamma^k y_{it-k} + \sum_{k=1}^k \beta^k x_{it-k} + \varepsilon_{it}$$

3.4. Veri Seti

Çalışmada kurumsal kalitenin genel bir göstergesi olarak kurumsal faktörler açısından yaygın şekilde kullanılan ve Heritage Foundation tarafından hazırlanan “ekonomik özgürlükler endeksi” kullanılmıştır. Heritage Foundation tarafından hazırlanan “Ekonomik Özgürlükler Endeksi”, 12 nicel ve nitel faktör temel alınarak 4 üst kategoriye göre ölçülmektedir. Bu 4 üst kategori ve 12 temel faktör ise şunlardır (ww.heritage.org);

i. Hukukun üstünlüğü

- (1) Mülkiyet hakları,
- (2) Devletin bütünlüğü,
- (3) Yargı etkinliği,

ii. Kamunun büyüklüğü

- (4) Kamu harcamaları,
- (5) Vergi yükü,
- (6) Mali sağlık,

iii. Yasal düzenlemede etkinlik

- (7) İş özgürlüğü,
- (8) Emek özgürlüğü
- (9) Parasal özgürlükler,

iv. Piyasaların açıklığı

- (10) Ticaret özgürlüğü,
- (11) Yatırım özgürlüğü,
- (12) Finansal özgürlükler

4 üst kategorideki 12 ekonomik özgürlük endeksinden her biri 0'dan 100'e kadar bir ölçekte değerlendirilir. Ekonomik özgürlüklerin değerlendirilmesinde her bir bileşen eşit öneme sahiptir ve ülkelere ait genel endeksin belirlenmesinde her özgürlük bileşeni eşit şekilde ele alınmaktadır (çevrimiçi www.heritage.org).

Ekonomik büyüme göstergesi olarak çalışmada değerlendirmeye alınan ülkelere ait GSYH (LGDP) değerleri kullanılmıştır. Ekonomik performansın yaygın ölçüğü olarak kullanılan reel GSYH, 2010 (\$) sabit fiyatlarıyla ve logaritmik olarak kullanılmıştır. Teknoloji değişkeni olarak ise iletişim, bilgisayar vb. teknoloji yoğun ürünlerin ihracata oranı kullanılmıştır. Hem ekonomik büyüme hem de teknoloji değişkenine ait seriler Dünya Bankası veri tabanından elde edilmiştir. Son olarak beşeri sermaye değişkeni olarak kullanılan insani kalkınma endeksi (human development index) ise, Birleşmiş Milletler Gelişme Programı (UNDP) veri tabanından elde edilmiştir. Analizde Avustralya, Kanada, Çin, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Amerika olmak üzere 19 ülkeye ait 1995-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır.

Tablo 3.5. Analizde Kullanılan Değişkenler

Değişken	Dönemi	Gösterge	Kaynak
Kurum	1995-2015	Ekonomik Özgürlük Endeksi	Heritage Foundation
Ekonomik Kurum	1995-2015	Mülkiyet Hakları	Heritage Foundation
Teknoloji	1995-2015	iletişim, bilgisayar vb. (% ihracat)	World Bank
Beşeri Sermaye	1995-2015	İnsani kalkınma endeksi	UNDP
Ekonomik Büyüme	1995-2015	GSYH (logaritmik)	World Bank

3.5. Bulgular

Ekonomik büyümenin bağımlı değişken olarak ele alındığı model 1’de kurumsal kalitenin, teknolojinin ve beşeri sermayenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisi aşağıdaki (1) no’lu eşitlik çerçevesinde araştırılacaktır.

$$\ln GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 Kurum_{it} + \beta_2 Teknoloji_{it} + \beta_3 Beşeri Sermaye_{it} + \varepsilon_{it} \quad (1)$$

Öncelikle kurumsal kalitenin bağımlı değişken olarak ele alındığı model 2’de ise teknolojinin kurumsal kalite üzerindeki etkisi, sonrasında ise teknoloji değişkeni bağımlı değişken olarak değerlendirilmiş ve böylece kurumsal kalitenin teknoloji üzerindeki etkisi değerlendirilmiştir. Model 2, aşağıdaki (2) no’lu eşitlik çerçevesinde analiz edilmiştir;

$$Kurum_{it} = \beta_0 + \beta_1 Teknoloji_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

Analizin bu aşamasında ise bireyleri yatırım yapmak veya verimli teknolojiler üretmek hususunda teşvik edici özelliğe sahip olan ekonomik kurumların en somut örneği olan mülkiyet hakları üzerinde durulacaktır. Ekonomik bir kurum olarak mülkiyet haklarının teknoloji üzerindeki etkisi ise aşağıdaki (3) nolu eşitlik ile analiz edilecektir;

$$Mülkiyet Hakları_{it} = \beta_0 + \beta_1 Teknoloji_{it} + \varepsilon_{it} \quad (3)$$

Tablo 3.6., her üç modele ait GSYH (LGDP), kurum, teknoloji, beşeri sermaye ve mülkiyet hakları serilerinin Levin, Lin & Chu, Breitung, Im, Pesaran & Shin, Fisher-ADF ve Fisher-PP test tekniklerine göre durağanlık sınamalarını göstermektedir. Analizde kullanılan tüm değişkenlere ait serilerin hem sabitli hem de sabitli ve trendli birim kök sınamaları incelendiğinde genel olarak hepsinin birim kök içerdiğine dair Ho hipotezinin reddedilemediği ve dolayısıyla tüm serilerin durağan kabul edilemeyeceği

görülmektedir. Diğer taraftan düzeyde durağan olmayan bu serilerin birinci farkları alındığında durağan hale geldiği görülmektedir.

Tablo 3.6. Birim Kök Testi (Tüm Değişkenler)

Test	t- istatistiği (0)	Olasılık(0)	t- istatistiği (1)	Olasılık (1)
<i>Sabitli (LGDP)</i>				
Levin, Lin & Chu	-3.76405	0.0000	-7.06852	0.0000
Im,Pesaran&Shin	-0.46845	0.3197	-5.89555	0.0000
Fisher-ADF	43.0146	0.2652	103.418	0.0000
Fisher-PP	106.779	0.0000	147.382	0.0000
<i>Sabitli ve Trendli (LGDP)</i>				
Levin, Lin & Chu	-3.62269	0.0001	-6.95459	0.0000
Breitung	0.98793	0.8384	-6.36934	0.0000
Im,Pesaran&Shin	-0.56883	0.2847	-4.85967	0.0000
Fisher-ADF	37.3320	0.5002	89.0845	0.0000
Fisher-PP	23.2724	0.9711	145.444	0.0000
<i>Sabitli (Kurum)</i>				
Levin, Lin & Chu	-1.72636	0.0421	-6.38296	0.0000
Im,Pesaran&Shin	-0.79643	0.2129	-9.09906	0.0000
Fisher-ADF	39.8458	0.3880	158.924	0.0000
Fisher-PP	38.9115	0.4285	227.191	0.0000
<i>Sabitli ve Trendli (Kurum)</i>				
Levin, Lin & Chu	1.27949	0.8996	-10.8480	0.0000
Breitung	-0.91366	0.1804	-7.22994	0.0000
Im,Pesaran&Shin	-0.37549	0.3536	-10.6451	0.0000
Fisher-ADF	52.9061	0.0547	160.467	0.0000
Fisher-PP	30.1786	0.8131	171.764	0.0000
<i>Sabitli (Teknoloji)</i>				
Levin, Lin & Chu	-3.01174	0.0013	-7.89178	0.0000
Im,Pesaran&Shin	-1.26511	0.1029	-7.59196	0.0000
Fisher-ADF	55.3553	0.0341	130.571	0.0000
Fisher-PP	49.9581	0.0927	260.891	0.0000
<i>Sabitli ve Trendli (Teknoloji)</i>				
Levin, Lin & Chu	-1.23722	0.1080	-5.49518	0.0000
Breitung	-0.89664	0.1850	-5.10215	0.0000
Im,Pesaran&Shin	-0.77974	0.2178	-5.83935	0.0000
Fisher-ADF	50.7226	0.0812	100.124	0.0000
Fisher-PP	36.2681	0.5497	242.347	0.0000
<i>Sabitli (Beşeri Sermaye)</i>				
Levin, Lin & Chu	-6.46016	0.0000	-15.3047	0.0000
Im,Pesaran&Shin	0.45687	0.6761	-11.5873	0.0000
Fisher-ADF	22.7681	0.9760	187.791	0.0000
Fisher-PP	41.6825	0.3137	186.111	0.0000
<i>Sabitli ve Trendli (Beşeri Sermaye)</i>				
Levin, Lin & Chu	2.87297	0.9980	-14.5077	0.0000
Breitung	2.96630	0.9985	-15.4271	0.0000
Im,Pesaran&Shin	5.29765	1.0000	-10.2976	0.0000

Fisher-ADF	3.90417	1.0000	155.201	0.0000
Fisher-PP	3.57902	1.0000	165.591	0.0000
<i>Sabitli (Mülkiyet Hakları)</i>				
Levin, Lin & Chu	0.16657	0.5661	-6.62676	0.0000
Im,Pesaran&Shin	0.97168	0.8344	-7.31272	0.0000
Fisher-ADF	15.0616	0.7729	68.6021	0.0000
Fisher-PP	14.8069	0.7873	91.0280	0.0000
<i>Sabitli ve Trendli (Mülkiyet Hakları)</i>				
Levin, Lin & Chu	0.75945	0.7762	-10.3066	0.0000
Breitung	-0.64735	0.2587	-6.43902	0.0000
Im,Pesaran&Shin	0.16477	0.5654	-7.47894	0.0000
Fisher-ADF	19.4897	0.6149	90.0653	0.0000
Fisher-PP	14.8250	0.8696	131.064	0.0000

Birim kök analizi ile durağanlıkları test edilen serilerin arasındaki uzun dönemli ilişki eşbütünleşme yaklaşımı ile analiz edilebilmektedir. Öncelikle ekonomik büyümenin bağımlı değişken olarak ele alındığı (model 1) modele ait değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki Pedroni ve Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme test teknikleri ile araştırılmıştır. Pedroni eşbütünleşme analizinde Panel PP, Panel ADF ve Group ADF istatistiğine göre “ekonomik büyüme, kurumlar, teknoloji ve beşeri sermaye” arasında uzun dönem ilişkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme test tekniğinde ise “ekonomik büyüme, kurumlar, teknoloji ve beşeri sermaye” arasında eşbütünleşme ilişkisinin olduğu %99 anlamlılık düzeyinde kabul edilmiştir (0.0000 ve 0.0020).

Tablo 3.7. Panel Eşbütünlüme Test Bulguları 1 (Model 1)

Pedroni Panel Eşbütünlüme (Bağımlı Değişken LGDP)				
	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ağırlıklan. t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
Panel v-Statistic	-0.423091	0.6639	-1.227799	0.8902
Panel rho-Statistic	1.852118	0.9680	1.069568	0.8576
Panel PP-Statistic	0.177261	0.5703	-1.821368	0.0343
Panel ADF-Statistic	-0.727677	0.2334	-3.259340	0.0006
	<i>İstatistik</i>		<i>Olasılık</i>	
Group rho-Statistic	2.978256		0.9986	
Group PP-Statistic	-0.915310		0.1800	
Group ADF-Statistic	-2.491225		0.0064	
Johansen Fisher Panel Eşbütünlüme((Bağımlı Değişken LGDP)				
	Fisher is.(iz)	Olasılık	Fisher is.	Olasılık
r = 0	233.7	0.0000	168.7	0.0000
r ≤ 1	104.6	0.0000	67.88	0.0020

Kurum değişkeninin bağımlı değişken olarak ele alındığı (model 2) modele ait değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki de Pedroni ve Johansen Fisher Panel Eşbütünlüme test teknikleri ile araştırılmıştır. Pedroni eşbütünlüme analizinde Panel PP, Panel ADF ve Group ADF, Group PP istatistiğine göre “kurumlar ve teknoloji” arasında uzun dönem ilişkisi bulunmaktadır. Diğer taraftan Johansen Fisher Panel Eşbütünlüme test tekniği ile de “kurumlar ve teknoloji” arasında eşbütünlüme ilişkisinin olduğu ortaya koyulmuştur. Aynı model çerçevesinde (model 2) bağımlı değişken “teknoloji” olarak ele alındığında ise Pedroni ve Johansen Fisher Panel Eşbütünlüme test tekniklerine göre “teknoloji ve kurumlar” değişkenleri arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur.

Tablo 3.8. Panel Eşbütünleşme Test Bulguları (Model 2)

Pedroni Panel Eşbütünleşme (Bağımlı Değişken Kurum)				
	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ağırlıklan. t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
Panel v-Statistic	0.432287	0.3328	-0.143916	0.5572
Panel rho-Statistic	-0.610993	0.2706	-1.449507	0.0736
Panel PP-Statistic	-1.634944	0.0510	-2.681108	0.0037
Panel ADF-Statistic	-1.653708	0.0491	-2.945539	0.0016
	<i>İstatistik</i>		<i>Olasılık</i>	
Group rho-Statistic	-0.266931		0.3948	
Group PP-Statistic	-2.250575		0.0122	
Group ADF-Statistic	-2.758121		0.0029	
Pedroni Panel Eşbütünleşme (Bağımlı Değişken Teknoloji)				
	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ağırlıklan. t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
Panel v-Statistic	-0.415869	0.6612	-0.769201	0.7791
Panel rho-Statistic	-0.201104	0.4203	-0.742528	0.2289
Panel PP-Statistic	-2.104357	0.0177	-2.248086	0.0123
Panel ADF-Statistic	-2.419955	0.0078	-2.595165	0.0047
	<i>İstatistik</i>		<i>Olasılık</i>	
Group rho-Statistic	0.270800		0.6067	
Group PP-Statistic	-2.340883		0.0096	
Group ADF-Statistic	-3.527321		0.0002	
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme((Bağımlı Değişken Kurum)				
	Fisher is.(iz)	Olasılık	Fisher is.	Olasılık
r = 0	128.5	0.0000	117.2	0.0000
r ≤ 1	75.79	0.0003	75.79	0.0003
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme((Bağımlı Değişken Teknoloji)				
	Fisher is.(iz)	Olasılık	Fisher is.	Olasılık
r = 0	128.5	0.0000	117.2	0.0000
r ≤ 1	75.79	0.0003	75.79	0.0003

Mülkiyet hakları ve teknoloji arasındaki uzun dönemli ilişkinin araştırıldığı ve mülkiyet haklarının bağımlı değişken olarak ele alındığı (model 3) modele ait Pedroni eşbütünleşme analizinde Panel PP, Panel ADF ve Group ADF istatistiğine göre “mülkiyet hakları ve teknoloji” arasında uzun dönem ilişkisi bulunmaktadır. Pedroni test istatistiği çerçevesinde teknoloji değişkeni bağımlı değişken olarak alındığında ise “teknoloji ve mülkiyet hakları” arasında eşbütünleşme ilişkisi olduğu Panel PP, Panel ADF, Group ADF ve Group PP-Statistic istatistiğine göre kabul edilmiştir. Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme test tekniği ile de benzeri sonuçlar elde edilerek değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişki kabul edilmiştir.

Tablo 3.9. Panel Eşbütünleşme Test Bulguları (Model 3)

Pedroni Panel Eşbütünleşme (Bağımlı Değişken Mülkiyet Hakları)				
	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ağırlıklan. t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
Panel v-Statistic	-0.610200	0.7291	-1.772565	0.9618
Panel rho-Statistic	0.017661	0.5070	0.258422	0.6020
Panel PP-Statistic	-1.350761	0.0884	-1.640030	0.0505
Panel ADF-Statistic	-0.714775	0.2374	-3.676360	0.0001
	<i>İstatistik</i>		<i>Olasılık</i>	
Group rho-Statistic	1.341539		0.9101	
Group PP-Statistic	-0.866721		0.1930	
Group ADF-Statistic	-1.858616		0.0315	
Pedroni Panel Eşbütünleşme (Bağımlı Değişken Teknoloji)				
	<i>t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>	<i>Ağırlıklan. t-istatistiği</i>	<i>Olasılık</i>
Panel v-Statistic	1.059842	0.1446	-0.148664	0.5591
Panel rho-Statistic	-1.635142	0.0510	-0.497809	0.3093
Panel PP-Statistic	-3.014427	0.0013	-1.448680	0.0737
Panel ADF-Statistic	-4.444313	0.0000	-2.084305	0.0186
	<i>İstatistik</i>		<i>Olasılık</i>	
Group rho-Statistic	0.402640		0.6564	
Group PP-Statistic	-1.584077		0.0566	
Group ADF-Statistic	-1.921696		0.0273	
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme((Bağımlı Değişken Mülkiyet Hakları)				
	Fisher is.(iz)	Olasılık	Fisher is.	Olasılık
r = 0	61.70	0.0001	52.61	0.0015
r ≤ 1	50.26	0.0029	50.26	0.0029
Johansen Fisher Panel Eşbütünleşme((Bağımlı Değişken Teknoloji)				
	Fisher is.(iz)	Olasılık	Fisher is.	Olasılık
r = 0	61.70	0.0001	52.61	0.0015
r ≤ 1	50.26	0.0029	50.26	0.0029

Değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin varlığı tespit edildikten sonra değişkenlerin uzun dönem ilişkileri, DOLS ve FMOLS tahmin yöntemleri ile saptanacaktır. Ekonomik büyümenin bağımlı değişken olarak ele alındığı (model 1) modelin uzun dönem ilişkileri öncelikle DOLS tahmin yöntemi kullanılarak araştırılmıştır. Model 1'e ait tahmin sonuçları, kurum, teknoloji ve beşeri sermaye değişkenlerine ait katsayıların istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Ekonomik büyüme bağımlı değişkeninin DOLS katsayı tahmini, kurumsal kalitedeki %1'lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0.002867 oranında artıracakını göstermektedir.

Yani uzun dönemde kurumsal faktörlerde meydana gelen artış ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkilemektedir. Diğer taraftan teknolojiye meydana gelecek %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %0.003692 oranında ve beşeri sermayeye meydana gelecek %1’lik artış ise % 9.114230 oranında etkileyecektir. Dolayısıyla analize dâhil edilen kurum, teknoloji ve beşeri sermaye değişkenlerinin her üçünün de uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyeceği sonucuna varılmıştır. FMOLS tahmin yönteminde ise DOLS tahmin yönteminde ortaya koyulan sonuçları destekleyici bulgular (kurum %0.003120; teknoloji %0.00237; beşeri sermaye %8.326932) elde edilmiştir. Sonuç olarak her iki tahminci de kurumsal kalite, teknoloji ve beşeri sermayenin ekonomik büyümeyi uzun dönemde pozitif anlamda etkileyeceği gösterilmiştir.

Tablo 3.10. Uzun Dönem İlişki Tahmini (Model 1)

Bağımlı Değişken LGDP				
DOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Kurum	0.002867	0.001335	2.147907	0.0330
Teknoloji	0.003692	0.000829	4.452787	0.0000
Beşeri Sermaye	9.114230	0.311445	29.26432	0.0000
FMOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Kurum	0.003120	0.001088	2.866455	0.0044
Teknoloji	0.002327	0.000628	3.706850	0.0002
Beşeri Sermaye	8.326932	0.250291	33.26894	0.0000

Model 2’ye ait uzun dönemli ilişkinin varlığı eşbütünleşme testleri ile ortaya koyulmuştur. DOLS ve FMOLS tahmin yöntemleri ile bu ilişkiye ait parametreler saptanacaktır. Model 2’ye ait tahmin sonuçları, teknoloji değişkenine ait katsayının istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Kurumsal kalite bağımlı değişkeninin DOLS katsayı tahmini, teknolojiye %1’lik bir artışın kurumsal kaliteyi %0.087736 oranında artıracağını göstermektedir. Yani uzun dönemde teknolojiye meydana gelen artış kurumsal kaliteyi pozitif anlamda etkilemektedir. Dolayısıyla teknolojinin uzun dönemde kurumsal kaliteyi destekleyeceği sonucuna varılmıştır. FMOLS tahmin yönteminde ise DOLS tahmin yönteminde ortaya koyulan sonuçları destekleyici bulgular (teknoloji %0.088326) elde edilmiştir. Model 2 çerçevesinde teknoloji bağımlı

değişken olarak ele alındığında ise kurum değişkeninin hem DOLS hem de FMOLS tahmin yöntemlerine göre istatistiki olarak anlamlı olduğu görülmektedir. DOLS tahmin yönteminde kurumsal kalitede %1’lik bir artışın teknolojiyi %0.088326 oranında artıracığı görülmektedir. FMOLS tahmin yöntemi de bu sonucu desteklemektedir (%0.79450). Sonuç olarak kurumsal kalite ve teknolojinin karşılıklı olarak uzun dönemde birbirlerini destekleyeceği ortaya koyulmuştur.

Tablo 3.11. Uzun Dönem İlişki Tahmini (Model 2)

Bağımlı Değişken Kurum				
DOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Teknoloji	0.087736	0.035229	2.490440	0.0134
FMOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Teknoloji	0.088326	0.026411	3.344291	0.0009
Bağımlı Değişken Teknoloji				
DOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Kurum	0.794950	0.292211	2.720470	0.0070
FMOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Kurum	0.844781	0.233888	3.611910	0.0003

Model 3’e ait parametreler DOLS ve FMOLS tahmin yöntemleri ile saptanmıştır. DOLS ve FMOLS tahmin sonuçları, mülkiyet hakları bağımlı değişken olarak ele alındığında teknoloji değişkenine ait katsayının istatistiki olarak anlamlı olduğunu göstermektedir. Mülkiyet hakları bağımlı değişkeninin DOLS ve FMOLS katsayı tahmini, teknolojideki %1’lik bir artışın mülkiyet hakları değerini uzun dönemde %0.293 ve 0.088 oranında artıracığını göstermektedir. Bağımlı değişken teknoloji alındığında ise mülkiyet hakları değişkenine ait parametrelerin hem DOLS hem de FMOLS tahmin yöntemlerinde anlamlı olduğu görülmektedir. Her iki tahmin yönteminde de mülkiyet haklarındaki %1’lik bir artışın uzun dönemde teknolojiyi (%0.55 ve %0.58) pozitif anlamda etkilediği görülmektedir.

Tablo 3.12. Uzun Dönem İlişki Tahmini (Model 3)

Bağımlı Değişken Mülkiyet Hakları				
DOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Teknoloji	0.293084	0.058994	4.968038	0.0000
FMOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Teknoloji	0.088326	0.026411	3.344291	0.0009
Bağımlı Değişken Teknoloji				
DOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Mülkiyet Hakları	0.551125	0.136304	4.043362	0.0001
FMOLS				
	Katsayı	St.Hata	t-istatistiği	Olasılık
Kurum	0.587078	0.126954	4.624333	0.0000

Uzun dönem ilişkileri tahmin edilen değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi, Granger panel nedensellik testi ile araştırılmıştır. Granger nedensellik testi, “kurumsal kalite ve ekonomik büyüme” arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi bulunduğunu göstermiştir. “Teknoloji ve ekonomik büyüme” arasında ise teknolojiden ekonomik büyümeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. “Beşeri sermaye ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü ve son olarak kurumsal faktörler ve beşeri sermaye arasında beşeri sermayeden kurumsal faktörlere doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi saptanmıştır. Model 3’de kullanılan değişkenlerden mülkiyet hakları ve teknoloji değişkenleri arasında ise tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Tablo 3.13. Panel Nedensellik Bulguları

Pairwise Granger Nedensellik Testi			
Sıfır Hipotezi	F-istatistiği	Olasılık	Sonuç
DKurum DLGDP'nin Nedeni Değildir	6.40348	0.0003	RED
DLGDP, DKurum'un Nedeni Değildir	3.48079	0.0163	RED
DTeknoloji, DLGDP'nin Nedeni Değildir	3.36831	0.0189	RED
DLGDP DTeknoloji'nin Nedeni Değildir	0.24128	0.8675	KABUL
DBeşeri, DLGDP'nin Nedeni Değildir	3.85676	0.0098	RED
DLGDP, DBeşeri'nin Nedeni Değildir	18.0785	7.E-11	RED
DTeknoloji, DKurum'un Nedeni Değildir	1.57319	0.1958	KABUL
DKurum DTeknoloji'nin Nedeni Değildir	0.93365	0.4246	KABUL
DBeşeri, DKurum'un Nedeni Değildir	6.93316	0.0002	RED
DKurum, DBeşeri'nin Nedeni Değildir	0.16494	0.9199	KABUL
DBeşeri, DTeknoloji'nin Nedeni Değildir	0.80413	0.4923	KABUL
DTeknoloji DBeşeri'nin Nedeni Değildir	1.02579	0.3814	KABUL
DTeknoloji, DMülkiyet'in Nedeni Değildir	7.17651	0.0001	RED
DMülkiyet DTeknoloji'nin Nedeni Değildir	1.27276	0.2837	KABUL

3.6. Analizin Değerlendirilmesi

Kurumların ekonomik büyüme veya kalkınma için önemli bir unsur veya bir ön koşul olduğuyula ilgili yaygın bir görüş birliği bulunmakla birlikte analizler arasında tam bir tutarlılık bulunmamaktadır. Bu nedenle bu çalışmada ekonomik performansın ardındaki anlamlı faktörleri açıklamak üzere (1) kurum, teknoloji ve beşeri sermaye kavramları üzerinde durulmuştur. Analiz sonuçları, “*ekonomik büyüme, kurumlar, teknoloji ve beşeri sermaye*” arasında uzun dönemli bir ilişki olduğunu göstermiştir. Ekonomik büyüme bağımlı değişkeninin DOLS katsayı tahmini, kurumsal kalitedeki %1’lik bir artışın ekonomik büyümeyi %0.002867 oranında artıracığını göstermektedir. Diğer taraftan teknolojiye meydana gelecek %1’lik bir artış ekonomik büyümeyi %0.003692 oranında ve beşeri sermayeye meydana gelecek %1’lik artış ise % 9.114230 oranında etkileyecektir. Dolayısıyla analize dâhil edilen kurum, teknoloji ve beşeri

sermaye değişkenlerinin her üçünün de uzun dönemde ekonomik büyümeyi destekleyeceği sonucuna varılmıştır (FMOLS tahmin yönteminde de benzer sonuçlara ulaşılmıştır).

Samuels (1977), kurumların teknolojinin, teknolojinin de kurumların bir fonksiyonu olduğunu ve kurumların teknolojiyi yönlendirdiğini vurgulamıştır. Ona göre kurumlar teknolojik değişmeyi ileriye sevk edebilir veya frenleyebilir. Bu tez çalışmasında da kurum ve teknoloji arasındaki ilişkiyi netleştirmek adına hem kurum hem de teknoloji değişkeninin sırası ile bağımlı değişken olarak ele alındığı (model 2) bir model değerlendirmeye alınmıştır. Her iki durumda da değişkenler arasında ("*kurumlar ve teknoloji*" ve "*teknoloji ve kurumlar*") uzun dönemli bir ilişki olduğu ortaya koyulmuştur. Bu modelin parametreleri tahmin edildiğinde ise öncelikle kurumsal kalite bağımlı değişkeninin DOLS katsayı tahmini, teknolojideki %1'lik bir artışın kurumsal kaliteyi %0.087736 oranında artıracığını göstermektedir (FMOLS tahmin yönteminde de benzer sonuçlar elde edilmiştir). Bu model çerçevesinde teknoloji bağımlı değişken olarak ele alındığında ise DOLS tahmin yönteminde kurumsal kalitede %1'lik bir artışın teknolojiyi %0.088326 oranında artıracığı görülmektedir (FMOLS tahmin yönteminde de benzer sonuçlar elde edilmiştir). Sonuç olarak kurumsal kalite ve teknolojinin karşılıklı olarak uzun dönemde birbirlerini destekleyeceği ortaya koyulmuştur.

Bir ekonomik kurum olarak mülkiyet haklarının teknoloji üzerindeki etkisini ortaya koymak için ise bir başka model (model 3) değerlendirmeye alınmıştır. Analiz sonuçları, "*mülkiyet hakları ve teknoloji*" arasında uzun dönem ilişkisi bulunduğunu göstermiştir. Mülkiyet hakları bağımlı değişkeninin DOLS ve FMOLS katsayı tahmini, teknolojideki %1'lik bir artışın mülkiyet hakları değerini uzun dönemde %0.293 ve 0.088 oranında artıracığını göstermiştir. Elde edilen bu sonuç Samuels (1977)'in "*teknolojik değişme yeni mülkiyet hakları ve diğer haklar için fırsat ve ihtiyaçlar yaratır*" ifadesini destekler niteliktedir. Bağımlı değişken teknoloji alındığında ise her iki tahmin yönteminde de mülkiyet haklarındaki %1'lik bir artışın uzun dönemde teknolojiyi (%0.55 ve %0.58) pozitif anlamda etkileyeceğini ortaya koymuştur.

SONUÇ

Bilimsel anlayışta yaşanan gelişmelerin ve evrimsel mekanizmaların dünyaya ve insana ilişkin anlayışımızın gelişmesi konusunda önemli katkılar sağladığı bir gerçektir. Günümüzde tüm üretim, yönetim ve yönetim sistemlerini dönüştürecek olan ve üstel bir şekilde gelişen ve Dördüncü Sanayi Devrimi olarak nitelenen teknolojik bir devrim yaşanmaktadır. Fiziksel, dijital ve biyolojik alanlar arasındaki çizgileri bulanıklaştıran teknolojilerin kaynaşmasıyla karakterize bu dönüşüm neticesinde gerçekleşecek olan teknolojik yeniliklerle verimlilik ve üretkenlik açısından uzun dönemli kazançlar mümkün olabilecektir. Ulaşım ve iletişim maliyetlerinin düşmesi, lojistik ve küresel tedarik zincirlerinin daha etkin olması, ticaret maliyetlerinin düşmesi ve yeni pazarların açılması söz konusu olacaktır. Şirketlerin, endüstrilerin hatta devletlerin bu yeni teknolojiye uyum sağlayamazlarsa başarısız olacakları ifade edilmektedir.

Dördüncü sanayi devrimi yalnızca yapılan icraatları, faaliyetleri değiştirmekle kalmayacak aynı zamanda kim olduğumuzu da değiştirecektir. Kişisel, kültürel özelliklerimiz muhtemelen bu değişimden etkilenecektir. Mahremiyet duygusu, mülkiyet kavramları, tüketim kalıpları, iş ve boş vakit için ayırdığımız zaman, kariyer planlamalarımız, insan ilişkilerimiz hepsi gerçekleşen teknolojik yeniliklerden nasibini alacaktır. Teknolojik yeniliklerin insanı ve onun dünyayla ilişkisini bu denli etkilediği başka bir dönem olmamıştır. Teknoloji bu şekilde, niteliksel farklılıklar ve sıçramalar yaratma potansiyeli ile devresel dalgalanmalar ve sistemin evrimsel yapısını açıklamakta önemli bir rol oynamaktadır.

1980'lerden itibaren iktisatta teknik değişim literatüründe, Veblen ve Schumpeter'in yaklaşımlarına kadar izlenebilen kurumsal ve evrimsel temeller düzleminde eski teorilere alternatif oluşturacak başka teoriler de ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu dönemde heterodoks iktisatçıların ve iktisat tarihçilerinin, evrimsel kavramları kullanarak, neoklasik büyüme teorilerinden farklı şekilde teknolojiyi bir olgu

olarak ele aldıkları ve Schumpeter'in yaklaşımını yeniden canlandırmaya çalıştıkları izlenmektedir. Özellikle "Birikimli nedensellik" ilkesi ile Veblen, iktisatta evrim yaklaşımının öncülüğünü yapan kişi konumundadır. İktisadın evrimsel bir bilim olması gerektiğini vurgulayan Veblen'in yaklaşımı, günümüz dinamik bakışının da temeli durumundadır. Bununla beraber, günümüz evrimsel iktisatçıların kullandığı pek çok temel analitik kavramı kendi gelişme teorisini inşa ederken kullanan Schumpeter de en etkili evrimsel iktisatçı olarak kabul edilir. "Yaratıcı yıkım" anlayışıyla hem teknolojinin hem de bütün bir kapitalist sistemin kendisinin evrimsel bir süreç içinde geliştiğini vurgular. Bu ikilinin çalışmalarında, değişimi sağlayan en önemli olgunun teknolojik gelişme olduğu, teknolojinin ekonomik kalkınmayı sağlayan, sosyal-kurumsal dönüşümü gerçekleştiren faktörlerden biri ve en güçlüsü olduğu görülmektedir.

İktisatta evrimsel yaklaşımların benimsenmesi, iktisadi araştırmalarda kullanılan analiz yönteminin de değişmesi anlamına gelecek, statik analizde yer almayan özellikle zamana bağlı değişmelerin de analize dâhil edilmesiyle dinamik bir analiz söz konusu olacaktır. Bununla beraber, sistemin işleyişinde ve yapısında teknolojik değişimin etkisi, ekonomik çıkar grupları arasındaki güç ilişkisi, endüstrileşme sürecinin gerekleri, ortodoks iktisatçıların genellikle göz ardı ettiği ulusal hedef ve önceliklerin tayini gibi problemlere öncelik vermesi ve baskılayıcı ekonomik problemlere ortodoks iktisatçılardan farklı politika önerileri getirmeleri dolayısıyla iktisatta kurumsal bakış, popüler bir konum edinmiştir. İktisadın kendisine kurumsallaşmış bir süreç olarak bakan Kurumsal iktisat, neoklasik iktisadın ele almadığı veya dışsal kabul ettiği kavramları analizinin merkezine almaktadır.

Aynı politikaların her ülkede aynı sonuçlar doğurmaması, aynı coğrafi bölgeyi paylaşan benzer doğal kaynaklara ve benzer emek - sermaye yapısına sahip ülkelerin farklı ekonomik performanslar sergilemeleri, kurumların da ekonomik analizlere dâhil edilmesi gerekliliğini doğurmuştur. Kurumların iktisadi hayattaki önemleri Adam Smith'ten beri bilinen bir gerçek olmasına rağmen konunun yeniden gündeme gelmesi ve üzerinde daha ihtiyatlı durulması Kurumsal İktisat sayesinde olmuştur. Kurumsal kalite, ülkeler arası ekonomik performans farklılıklarını açıklamada anahtar bir role

sahip olduğundan üzerinde önemle durulması gereken bir mevzudur. Yeni ürünlerin, süreçlerin ve organizasyon biçimlerinin oluşmasını sağlayan icat, buluş ve verimli sermaye yatırımları ekonomik büyüme için gerekli bir koşuldur. Bu faktörlerin arkasındaki etkenin ise kurumlar olduğu artık üzerinde uzlaşılan bir konudur. Teknolojik ilerlemeyi, fiziki sermayenin oluşumunu, eğitimi, ekonominin verimliliğini, kaynak tahsisi sürecini büyüme teorisi bağlamında ele alan strateji, ülkelerin sahip olduğu kurumların yansımalarını da içerecektir.

Bu bilgiler ışığında bu tez çalışmasının teori kısmında, iktisadi analize alternatif bir bakış sunma amacıyla, öncelikle kesinlik dünyasının iktisada yansımaları kabul edilebilecek neoklasik iktisadi ifade etmek üzere Ortodoks iktisat anlayışı ve buna karşın Ortodoks iktisatla fikir ayrılığındaki yaklaşımları ifade etmek üzere Heterodoks iktisat anlayışları arasındaki ayrım vurgulanmıştır. Daha sonra Heterodoks iktisadi bakışın bir yansıması olan Kurumsal iktisadın düşünsel temellerini de etkileyecek olan evrim anlayışının iktisadi düşünceye girişi incelenmiş ve Kurumsal iktisat okulu öncü ve yeni bakış açılarıyla tanıtılmıştır. Bu noktadan sonra teknolojiye kurumsal bir bakışı sunmak üzere, iktisat biliminde teknolojinin yeri değerlendirildikten sonra teknolojik olguları ve süreçleri kurumsal iktisadi bir bakış açısıyla görme imkânı sunması açısından Veblen'in toplumsal değişim kuramında teknolojinin rolü ve evrimsel iktisada büyük katkısı olan Schumpeter'in kuramında teknoloji ve yenilik konuları değerlendirilmiştir. Elde edilen bu temel görüş üzerine, ülkelerin sahip oldukları kurumsal yapı ve teknik düzeyin birbirleri ile olan yakın ilişkisi, birbirlerini nasıl etkiledikleri ve ekonomik performans farklılıklarını açıklamadaki önemleri gün yüzüne çıkarılmaya çalışılmıştır.

Tez çalışmasının uygulama kısmında, ekonomik performansın ardındaki anlamlı faktörleri açıklamak üzere kurum, teknoloji ve beşeri sermaye kavramları analize dâhil edilmiş ve literatürle uyumlu bir şekilde beklenen sonuçlar elde edilmiştir. Analizde kurumsal kalitenin yaygın olarak kullanılan genel bir göstergesi olarak, Heritage Foundation tarafından hazırlanan “Ekonomik Özgürlükler Endeksi” kullanılmıştır. Bu endeks mülkiyet hakları, devletin bütünlüğü, yargı etkinliği, kamu harcamaları, vergi yükü, mali sağlık, iş özgürlüğü, emek özgürlüğü, parasal özgürlükler, ticaret özgürlüğü,

yatırım özgürlüğü ve finansal özgürlükleri içeren 12 temel faktörden oluşmaktadır. Dünya Bankası veri tabanından elde edilen seriler doğrultusunda Teknoloji değişkeni olarak iletişim, bilgisayar vb. teknoloji yoğun ürünlerin ihracata oranı kullanılmıştır. İnsan unsurunu da analize dâhil etmek üzere beşeri sermaye değişkeni olarak insani kalkınma endeksi (human development index) kullanılmış ve UNDP veri tabanından elde edilmiştir. Ekonomik performansı değerlendirmek adına ekonomik büyüme göstergesi olarak çalışmada değerlendirmeye alınan ülkelere ait GSYH (LGDP) değerleri kullanılmıştır. Ekonomik performansın yaygın ölçüğü olarak kullanılan reel GSYH, 2010 (\$) sabit fiyatlarıyla ve logaritmik olarak kullanılmıştır. Analizde Avustralya, Kanada, Çin, Danimarka, Fransa, Almanya, Yunanistan, İsrail, İtalya, Japonya, Güney Kore, Hollanda, Norveç, Portekiz, İsveç, İsviçre, Türkiye, İngiltere ve Amerika olmak üzere 19 ülkeye ait 1995-2015 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır.

Analizi gerçekleştirilen 1. modelde, ekonomik büyüme, kurumlar, teknoloji ve beşeri sermaye arasında uzun dönem ilişkisi bulunmaktadır. Yani uzun dönemde kurumsal faktörlere ait sayısal değerlerde ortaya çıkacak bir artış ekonomik büyümeyi pozitif anlamda etkilemektedir. Kurumsal kalitesi daha iyi olan ülke daha yüksek büyüme oranına sahip olabilmektedir. Kurumsal kalite ölçütü olarak da ele alınan 12 faktörü düşündüğümüzde genel olarak daha özgürlükçü bir ortamın ekonomik büyümeyi destekleyeceği anlamı çıkmaktadır. Yine teknolojide ve beşeri sermayede meydana gelecek bir artış uzun dönemde ekonomik büyümeyi artıracaktır. Bu modelin ardından, kurum ve teknoloji arasındaki ilişkiyi netleştirmek adına hem kurum hem de teknoloji değişkeninin sırası ile bağımlı değişken olarak ele alındığı (model 2) bir model değerlendirmeye alınmıştır. Değerlendirme sonucunda olarak kurumsal kalite ve teknolojinin karşılıklı olarak uzun dönemde birbirlerini destekleyeceği ortaya koyulmuştur. Yani uzun dönemde teknolojide meydana gelen artış kurumsal kaliteyi, kurumsal yapıdaki bir iyileşme de teknoloji düzeyini pozitif anlamda etkilemektedir. Bu değerlendirmeden sonra, bireyleri yatırım yapmak veya verimli teknolojiler üretmek hususunda teşvik edici özelliğe sahip olan ve ekonomik kurumların en somut örneği olan

mülkiyet hakları ile teknoloji arasındaki ilişki (model 3) incelenmiş ve yine uzun dönemde karşılıklı pozitif bir ilişki bulunmuştur. Yani bir kurumsal kalite göstergesi olan mülkiyet haklarında meydana gelecek bir iyileşme uzun dönemde ülkenin teknolojisine pozitif anlamda değer katacaktır. Tersinden ilişkiye göre ise uzun dönemde teknoloji düzeyinde meydana gelen bir iyileşme beraberinde ülkenin sahip olduğu mülkiyet hakları sistemini de iyileşmeye yönlendirmektedir.

Sonuç olarak, yapılan analizler kurumlar ile ekonomik büyüme arasındaki etkileşimin genel olarak işlem maliyetleri aracılığıyla ortaya çıktığını göstermektedir. İşlem maliyetlerinde farklılık yaratan unsurlar ise genel olarak mülkiyet hakları, bireyler için teşvik sağlayıcı yatırım ve finans kaynaklarına ulaşım kolaylığı, borçlanma maliyetleri gibi unsurlardır. Üretim sürecinde etkinlik sağlayan teknoloji ve gelişmiş insan kaynağı da kurumsal yapıya güç katan önemli unsurlardır. Ülkenin sahip olduğu etkin kurumsal yapı, formel ve informal kurallarıyla fiziksel, beşeri ve entelektüel sermaye oluşumuna katkı sağlamakta, teknik gelişmeye imkan vermekte ve iktisadi gelişime uygun temel hazırlamaktadır. Sürdürülebilir büyüme ancak teknik yenilik ve kaliteli kurumsal yapı ile mümkün olmaktadır. Teknolojik gelişme ve yaratıcı yıkım için gerekli teşvikin sağlanması ise sağlam ve iyi işleyen kurumlar gerektirmektedir.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, Moses: “Resource and Output Trends in the United States Since 1870”, **The American Economic Review**, Vol. 46, No. 2, 1956, pp.5-23.
- Abrams, Burton A.,
Lewis, Kenneth A.: “Cultural and Institutional Determinants of Economic Growth: A Cross-Section Analysis”, **Public Choice**, 83, 1995, pp.273-289.
- Acemoğlu, D.,
Johnson, Robinson: “Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth”, **Handbook of Economic Growth**, Volume 1A, Ed. by. Philippe Aghion and Steven N. Durlauf, 2005, pp.386-464.
- Ali, Abdiweli M.: “Institutional Differences as Sources of Growth Differences”, **Atlantic Economic Journal**; 31-4, 2003, pp. 348–362.
- Alston, Lee J.,
Mueller, Bernardo: “Property Rights and the State”, **Handbook of New Institutional Economics**, Ed. by. Claude Menard and Mary M. Shirley, New York Springer, 2005, pp. 573-590.
- Altuzarra, Amairo: “Technology and Innovation”, **Elgar Companion to Post Keynesian Economics**, Ed. by. J.E. King, Edward Elgar Publishing, 2012, pp. 524-528.
- Aydın, Derya G.: “Kapitalizmin İstikrarsız Doğası: K.Marx ve J.A. Schumpeter”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

- Aydın, Derya G.: “Schumpeter’in Evrimsel Yaklaşımı: Kendinden Düzenlenme ve İktisadi Gelişme”, **Darwin ve Evrimsel İktisat Sempozyumu 2009, Hacettepe Üniversitesi Yayınları**, Ed. Muammer Kaymak ve Ahmet Şahinöz, 2011, pp.113-127.
- Ayres, Clarence E.: “Instinct and Capacity--I: The Instinct of Belief-in-Instincts”, **The Journal of Philosophy**, Vol. 18, No. 21, 1921, pp. 561-565.
- Ayres, Clarence E.: “The Co-Ordinates of Institutionalism”, **The American Economic Review**, Vol. 41, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixty-third Annual Meeting of the American Economic Association, 1951, pp. 47-55.
- Ayres, Clarence E.: “The Role of Technology in Economic Theory”, **The American Economic Review**, Vol. 43, No. 2, Papers and Proceedings of the Sixty-fifth Annual Meeting of the American Economic Association, 1953, pp. 279-287.
- Badi H. Baltagi: “Forecasting with Panel Data”, **Journal of Forecasting**, 27, 153–173, 2008, pp.153-173.
- Bengoa, Marta,
Robles, Blanca S.: “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Growth: New Evidence From Latin America”, **European Journal of Political Economy**, Vol. 19, 2003, pp.529–545.
- Benkler, Yochai: “Coase's Penguin, or Linux and The Nature of the Firm”, **The Yale Law Journal**, Vol. 112, No. 3, 2002, pp. 369-446.
- Boulding, Kenneth E.: **Evolutionary Economics**, California, Sage Publications, 1981.

- Bögenhold, Dieter: “From Heterodoxy to Orthodoxy and Vice Versa: Economics and Social Sciences in the Division of Academic Work”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 69, No. 5, 2010, pp.1566-1590.
- Brette, Olivier: “Thorstein Veblen's Theory of Institutional Change: Beyond Technological Determinism”, **The European Journal of the History of Economic Thought**, 10:3, pp. 455-477.
- Butkiewicz, James L.,
Yanikkaya, Halit: “Institutional Quality and Economic Growth: Maintenance of the Rule of Law or Democratic Institutions, or Both?”, **Economic Modelling**, 23, 2006, pp. 648–661.
- Bülbül, Yaşar: **Teknonomi**, Kitabevi Yayın, İstanbul, 2008.
- Cantner, Uwe,
Hanusch, Horst: “Schumpeter, Joseph Alois,” **The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics**, Vol. II: L-Z, Ed.by. Geoffrey M. Hodgson, Warren J. Samuels, Marc R. Tool, UK, Edward Elgar Publishing, 1994, pp.273-278.
- Carlsson, Fredrik,
Lundstrom, Susanna: “Economic Freedom and Growth: Decomposing the Effects”, **Public Choice**, 112, 2002, pp.335-344.
- Cebula, Richard J.: “Economic Growth, Ten Forms of Economic Freedom, and Political Stability: An Empirical Study Using Panel Data, 2003–2007”, **The Journal of Private Enterprise**, 26,2, 2011, pp.61-81.
- Chavance, Bernard: **Institutional Economics**, New York, Routledge Publications, 2009.
- Coase, Ronald H.: “The Nature of the Firm”, **Economica**, New Series, Vol. 4, No. 16, 1937, pp. 386-405.

- Coase, Ronald H.: “The New Institutional Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 88, No. 2, 1998, pp. 72-74.
- Commons, John R.: “Institutional Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 21, No. 4, American Economic Association, 1931, pp.648-657.
- Commons, John R.: “Institutional Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 26, No. 1, American Economic Association, 1936, pp.237-249.
- Commons, John R.: **Institutional Economics its Place in Political Economy**, The University of Wisconsin Press, Madison, 1959, Çevrimiçi:
<http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=mdp.49015000887415;view=1up;seq=133>
- Cordes, Christian: “Veblen's "Instinct of Workmanship", Its Cognitive Foundations, and Some Implications for Economic Theory”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 39, No. 1, 2005, pp. 1-20.
- Çetin, Tamer: “Yeni Kurumsal İktisat”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, **Sosyoloji Konferansları**, No: 45, 2012 -1, s.43-73.
- Davis, Arthur K.: “Sociological Elements in Veblen's Economic Theory”, **Journal of Political Economy**, Vol. 53, No. 2, 1945, pp.132-149.
- Dawson, John W.: “Institutions, Investment and Growth: New Cross-Country and Panel Data Evidence”, **Economic Inquiry**, Vol:36, No: 4, 1998, pp.603-619.
- Dawson, John W.: “Causality in the Freedom–Growth Relationship”, **European Journal of Political Economy**, Vol. 19, 2003, pp.479–495.

- Dosi G., C. Freeman,
R. Nelson, G. Silverberg
and L. Soete : **Technical Change and Economic Theory**, 1988, London:
Francis Pinter ve New York: Columbia University Press.
- Doucouliafos, Chris,
Ulubasoglu, Mehmet A.: “Economic Freedom and Economic Growth: Does
Specification Make a Difference?”, **European Journal of
Political Economy**, Vol. 22, 2006, pp.60– 81.
- Ebner, Alexander: “The Institutional Analysis of Entrepreneurship: Historist
Aspects of Schumpeter’s Development Theory”, **Joseph
Alois Schumpeter Entrepreneurship, Style and Vision**,
Ed. by. Jürgen Backhaus, Kluwer Academic Publishers,
2003, pp.117-141.
- Elsner, Wolfram: “Heterodox Economics and Its Integration in Pluralist
Teaching: a German Case”, **Teaching Pluralism in
Economics**, Ed. by. John Groenewegen, UK, Edward
Elgar Publishing, 2007, pp.189-190.
- Eren, Ercan: “”Yeni” İktisatta Ortak Noktalar”, **İktisatta Yeni
Yaklaşımlar**, Ed. Ercan Eren, Metrin Sarfati, İstanbul,
İletişim Yayınları, 2011, s.13-46.
- Fagerberg, Jan: “Schumpeter and the Revival of Evolutionary Economics:
An Appraisal Of The Literature”, **Journal of
Evolutionary Economics**, Vol.13, 2003, pp.125-159.
- Farr, Ken W.,
Lord, Richard. A.,
Wolfenborger, Larry J.: “Economic Freedom, Political Freedom and Economic Well-
Being: A Causality Analysis”, **Cato Journal**, 18, 2, 1998,
pp.247-262.

- Freeman, Chris: “Continental, National and Sub-national Innovation Systems—Complementarity and Economic Growth”, **Research Policy**, Vol. 31, Issue. 2, 2002, pp. 191-211.
- Furubotn, Eirik G.
Richter, Rudolf: **Institutions and Economic Theory**, University of Michigan Press, Second Edition, 2014.
- Glade, William P.: “The Theory of Cultural Lag and the Veblenian Contribution”, **American Journal of Economics and Sociology**, Volume 11, Issue 4, 1952, pp.427-437.
- Gordon, Wendell: **Institutional Economics**, USA, University of Texas Press, 1980.
- Gowdy, John M. v.d.: “Economic Cosmology and the Evolutionary Challenge”, **Journal of Economic Behavior & Organization**, 2013, pp.11-20.
- Greenwood, Daphne T.,
Holt, Richard P.F.: “Institutional and Ecological Economics: The Role of Technology and Institutions in Economic Development”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 42, No. 2, 2008, pp. 445-452.
- Gruchy, Allan G.: **Modern Economic Thought The American Contribution**, Prentice-Hall, Inc., New York, 1947.
<http://www.archive.org/details/moderneconomicthOOgruc>
- Gruchy, Allan G.: **Modern Economic Thought The American Contribution**, USA, Augustus M. Kelley Publishers, 1967.
- Gruchy, Allan G.: **Contemporary Economic Thought, The Contribution of Neo-Institutional Economics**, New York, Sentry Press, 1972a.

- Gruchy, Allan G.: “The Institutional School”, **International Encyclopedia of Social Sciences**, 1972b, pp.462-466.
- Gruchy, Allan G.: “Institutional Economics: Its Development and Prospects”, **Economics in Institutional Perspective**, Ed. by. Rolf Steppacher, Brigitte Zogg-Walz, Hermann Hatzfeldt, Toronto, Lexington Books, 1977, pp.11-29.
- Güran, Tevfik: **İktisat Tarihi**, Der Yayınları, İstanbul, 2015.
- Güriş, Burak: “Panel Vektör Otoregresif Modeller ve Panel Nedensellik”, **Stata ile Panel Veri Modelleri**, Ed. Selahattin Güriş, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s.291-305.
- Gürkan, Ceyhun: “Institutional Economic Approaches to Technology”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, ODTÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- Gürkan, Ceyhun: “Veblen, Schumpeter ve Teknoloji”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.237-283.
- Güvel E. Alper: **Politik İktisat ve Akıl**, İstanbul, Alfa Basın Yayın Dağıtım, 1998.
- Gwartney, James: “2008 Presidential Address: Institutions, Economic Freedom, and Cross-Country Differences in Performance”, *Southern Economic Journal*, Vol. 75(4), 2009, pp. 937-956.
- Hamilton, David: **Newtonian Classicism and Darwinian Institutionalism**, Albuquerque, University of New Mexico Press, 1953.
- Hamilton, David: **Evolutionary Economics A Study of Change In Economic Thought**, Albuquerque, University of New Mexico Press, 1970.
- Heijdra J. Ben,
Lowenberg D. Anton

- Mallick J. Robert: “Marxism, Methodological Individualism, and the New Institutional Economics”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, Vol. 144, No. 2, 1988, pp. 296-317.
- Herrera, Rémy: “The Hidden Face of Endogenous Growth Theory: Analytical and Ideological Perspectives in the Era of Neoliberal Globalization”, **Review of Radical Political Economics**, Volume 38, No. 2, 2006, pp. 243-257.
- Hodgson, Geoffrey M.: “Varieties of Capitalism and Varieties of Economic Theory”, **Review of International Political Economy**, Vol. 3, No. 3, Taylor & Francis, Ltd, 1996a, pp.380-433.
- Hodgson, Geoffrey M.: **Economics and Evolution, Bringing Life Back into Economics**, USA, The University of Michigan Press, 1996b.
- Hodgson, Geoffrey M.: “The Approach of Institutional Economics”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 36, No. 1, American Economic Association, 1998, pp.166-192.
- Hodgson, Geoffrey M.: **Evolution and Institutions, On Evolutionary Economics and the Evolution of Economics**, UK, Edward Elgar Publishing, 1999.
- Hodgson, Geoffrey M.: “Evolution, Theories of Economic”, **The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics**, Vol. I: A-K, Ed. Geoffrey M. Hodgson, Warren J. Samuels, Marc R. Tool, UK, Edward Elgar Publishing, 1994, pp.218-225.
- Hodgson, Geoffrey M.: “On The Evolution of Thorstein Veblen's Evolutionary Economics”, **Cambridge Journal of Economics**, Vol. 22, 1998a, pp.415-431.

- Hodgson, Geoffrey M.: “What Are Institutions?”, **Journal of Economic Issues**, Vol. XL, No. 1, Association for Evolutionary Economics, 2006, pp.1-25.
- Hodgson, Geoffrey M.: “The Approach of Institutional Economics”, **Journal of Economic Literature**, Vol. 36, No. 1, American Economic Association, Mar.1998b, pp.166-192
- Hodgson, Geoffrey M.: “The Revival of Veblenian Institutional Economics”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 41, No. 2, Association for Evolutionary Economics, 2007, pp.324-340.
- Hudson, John,
 Minea, Alexandru: “Innovation, Intellectual Property Rights, and Economic Development: A Unified Empirical Investigation”, **World Development**, Vol. 46, 2013, pp. 66–78.
- James, Dilmus D.: “Technology in Development Policy”, **The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics**, Vol. II: L-Z, Ed. Geoffrey M. Hodgson, Warren J. Samuels, Marc R. Tool, UK, Edward Elgar Publishing, 1994, pp.315-319.
- Jamison, Andrew: “Technology's Theorists: Conceptions of Innovation in Relation to Science and Technology Policy”, **Technology and Culture**, Vol. 30, No. 3, 1989, pp. 505-533.
- Jensen, Hans E.: “Marshall, Alfred”, **The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics**, Vol. II: L-Z, Ed. Geoffrey M. Hodgson, Warren J. Samuels, Marc R. Tool, UK, Edward Elgar Publishing, 1994, pp.53-56.
- Kapp, K. William: “In Defense of Institutional Economics”, Ed. by. Warren J. Samuels, **Institutional Economics**, Vol:1, Aldershot, Edward Elgar Publishing, 1988, pp.92-107.

- Kazgan, Gülten: **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evrimi**, İstanbul, Remzi Kitabevi, 16. Basım, 2011.
- Khalil, Elias: “The Socioculturalist Agenda In Economics Critical Remarks Of Thorstein Veblen's Legacy”, **The Journal of Socio-Economics**, Vol. 24, issue 4, 1995, pp.545-569.
- Kızılkaya, Ertuğrul: “Thorstein B. Veblen’in İktisat Düşüncesi: Kapitalizmin Ruhuna Farklı Bir Bakış”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2001.
- Kızılkaya, Ertuğrul: **“Yaratıcı Girişimci Schumpeter’in İktisadi Değişim Modeli”**, Derin Yayınları, İstanbul, 2010.
- Knack, Stephen,
Keefer, Philip: “Institutions and Economic Performance: Cross-Country Tests Using Alternative Institutional Indicators”, **MPRA Paper**, No. 23118, posted 8., 2010.
- Landström, Hans: “Pioneers In Entrepreneurship Research”, **Crossroads of Entrepreneurship**, Ed. Corbetta G., Huse M., Ravasi D., Kluwer Academic Publishers, 2004, pp.13-33.
- Lawson, Tony: “The Nature of Heterodox Economics”, **Cambridge Journal of Economics**, No: 30, 2006, pp.483-505.
- Leblang, David A.: “Property Rights, Democracy and Economic Growth”, **Political Research**, Vol. 49, No. 1,1996, pp. 5-26.
- Leschke, Martin: “Constitutional Choice and Prosperity: A Factor Analysis”, **Constitutional Political Economy**, 11, 3, 2000, pp. 265-279.
- Lee, Frederic S.: “Introduction to the Special Issue”, **Review of Radical Political Economics**, Vol. 38, No. 4, 2006, p.497-498.
- Lee, Frederic S.: “Heterodox Economics and its Critics”, **Review of Political Economy**, Vol. 24, No. 2, 2012, pp.337-351.
- Levina, Andrew,

- C-F. Linb,
C-S. James Chub: “Unit Root Tests In Panel Data: Asymptotic and Finite Sample Properties”, **Journal of Econometrics**, 108, 2002, pp. 1–24.
- Liebhafsky, H.H.: “Institutions and Technology in Economic Progress: Schumpeter's Theory of Economic Development as a Special Case of the Institutional Theory”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 19, No. 2, 1960, pp.139-150.
- Lipsey, Richard G.: “Economic Growth Related to Mutually Interdependent Institutions and Technology”, **Journal of Institutional Economics**, 2009, 5: 3, pp. 259–288.
- Maddala, G. S.
Shaowen Wu: “A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test”, **Oxford Bulletin Of Economics And Statistics**, Special Issue (1999) 0305-9049, 1999, pp.631-653.
- Marx, Karl: **Capital: A Critique of Political Economy, Volume:I**, The Electric Book Company 2001, e-book (çevrimiçi) <http://ebookcentral.proquest.com/lib/uu/reader.action?docID=3008518&ppg=1>
- Marx, Leo: “The Idea Of "Technology and Postmodern Pessimism”, **Technology, Pessimism, And Postmodernism**, Ed.by. Yaron Ezrahi, Everett Mendelsohn, Howard Segal içersinde, Kluwer Academic Publishers, 1994, pp. 11-28.
- Marx, Leo: “Technology: The Emergence of a Hazardous Concept”, **Social Research**, Vol. 64, No. 3, 1997, pp. 965-988.

- Matur, Eser Pirgan: “Kurumsal İktisat Açısından Firma Kuramı”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.283-307.
- Mayhew, Anne: “The Beginnings of Institutionalism”, **Journal of Economic Issues**, Vol.21, No. 3, Evolutionary Economics I: Foundations of Institutional Thought, Association for Evolutionary Economics, 1987, pp. 971-998.
- Medema G.,Steven;
Mercuro, Nicholas,
Samuels J., Warren: **Institutional Law And Economics**, (çevrimiçi)
<http://encyclo.findlaw.com/0520book.pdf> pp. 418-455.
- Metcalf, J.Stan : “Technology and Economic Theory”, **Cambridge Journal of Economics**, Volume 34, Issue 1, 2010, pp. 153-171.
- Milonakis, Dimitris
Fine, Ben: **From Political Economy To Economics: Method, The Social And The Historical In The Evolution Of Economic Theory**, New York, by Routledge, First published, 2009.
- Menard, Claude,
Shirley, M. Mary: “Introduction”, **Handbook of New Institutional Economics** Ed.by. Claude Menard, Mary M. Shirley, New York: Springer, 2005, pp. 1-21.
- Miller, Terry,
Kim, Anthony B.: “2017 Index of Economic Freedom: Institute For Economic Freedom”, The Heritage Foundation, Washington, 2017.

- Mitchell, Wesley C.: “The Rationality of Economic Activity II”, **University of Chicago Press**, Journal of Political Economy, Vol. 18, No. 3, 1910, pp. 197-216.
- Mitchell, Wesley C.: “Quantitative Analysis in Economic Theory”, **American Economic Association**, The American Economic Review, Vol. 15, No. 1, 1925, pp. 1-12.
- Mitchell, Wesley C.
Rutherford, M.: “The Criticism of Modern Civilization”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 29, No. 3, 1995, pp. 663-682.
- Mokyr, Joel : “Long-Term Economic Growth and The History Of Technology”, **Handbook of Economic Growth**, Volume 1B, Edited by Philippe Aghion and Steven N. Durlauf, 2005, pp.1113-1180.
- Neale, Walter C.: “Institutions”, **The Elgar Companion to Institutional and Evolutionary Economics**, Vol. I: A-K, Ed.by. Geoffrey M. Hodgson, Warren J. Samuels, Marc R. Tool, UK, Edward Elgar Publishing, 1994, pp.402-406.
- Nelson, Richard R.: “**Technology, Institutions, and Economic Growth**”, Harvard University Press, London, 2005.
- North, Douglass.: “**Structure and Change in Economic History**”, New York: Norton, 1981.
- North, Douglass C.: “Institutions”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol. 5, No. 1, 1991, pp. 97-112.
- North, Douglass C.: “Institutions and Economic Theory”, **The American Economist**, Vol. 36, No. 1, 1991, pp. 3-6.
- North, Douglass C.: “Institutions and Credible Commitment”, **Journal of Institutional and Theoretical Economics**, Vol. 149, No. 1, 1993, pp. 11-23.

- North, Douglass C.: “**Kurumlar, Kurumsal Değişim ve Ekonomik Performans**”, Çev. Gül Çağalı Güven, İstanbul, Sabancı Üniversitesi Yayınları, 2010.
- O’Hara, Phillip A.: “How Can Economics Be an Institutional-Evolutionary Science”, **Is Economics an Evolutionary Science?**, Ed.by. Francisco Louça, Mark Perlman, UK, Edward Elgar Publishing, 2000, pp.25-41.
- O’Hara, Phillip A.: “The Contemporary Relevance of Thorstein Veblen’s Institutional-Evolutionary Political Economy”, **History of Economics Review**, 35:1, 2002, pp.78-103.
- Olson, Mancur: “Distinguished Lecture on Economics in Government: Big Bills Left on the Sidewalk: Why Some Nations are Rich, and Others Poor”, **American Economic Association**, The Journal of Economic Perspectives, Vol. 10, No. 2, 1996, pp. 3-24.
- Orhan, Sevinç: “Yerleşik İktisatta Heterodoksi: Yeni Kurumsal İktisat”, **İktisatta Yeni Yaklaşımlar**, Ed. Ercan Eren, Metrin Sarfati, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.59-88.
- Özçelik, Emre: “Kurumlar, Kurumsal İktisat ve Avusturya Okulu”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.201-236.
- Özel, Hüseyin: “”Evrimsel İktisat”:Yöntem Bilgisi İlkeleri”, **İktisatta Yeni Yaklaşımlar**, Ed. Ercan Eren, Metrin Sarfati, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.135-163.
- Özveren, Eyüp: “An Institutionalist Alternative to Neoclassical Economics?”, **Review (Fernand Braudel Center)**, Vol. 21, No. 4, The States, the Markets, and the Societies: Separate Logics or a Single Domain? Part Two, 1998, pp. 469-530.

- Özveren, Eyüp: “Kurumsal İktisat: Aralanan Karakutu”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.15-44.
- Özveren, Eyüp: “(Kurumsal) İktisat-Felsefe İlişkisi: Ne Seninle Ne Sensiz?”, **İktisadı Felsefeyle Düşünmek**, Ed. Ozan İşler, Feridun Yılmaz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.17-39.
- Papageorgiou, Theofanis,
Katselidis, Ioannis,
Michaelides, Panayotis G.: “Schumpeter, Commons, and Veblen on Institutions”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 72, No. 5, 2013, pp. 1232-1254.
- Parada, Jairo J.: “Original Institutional Economics: A Theory for the 21st Century?”, **Oeconomicus**, Volume V, 2001, pp. 46-60.
- Parada, Jairo J.: “A Pragmatic Institutional Economics Approach To Economic Development And Institutions: The Case Of Colombia”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, University of Missouri-Kansas City, 2006.
- Pedroni, Peter: “Fully Modified Ols For Heterogeneous Cointegrated Panels, Nonstationary Panels”, **Panel Cointegration and Dynamic Panels**, Volume 15, pp. 93–130.
- Pomini, Mario: “Accumulation of Knowledge and Increasing Returns In Neoclassical Models”, **RISEC**, Volume 53, No. 2, 2006, pp. 135-156.
- Rodrik, Dani: “Institutions for High-Quality Growth: What They Are and How to Acquire Them”, **Studies in Comparative International Development**, 2000, Vol. 35, No. 3, 3-31.
- Rutherford, Malcolm: “J. R. Commons's Institutional Economics”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 17, No. 3, 1983, pp. 721-744.

- Rutherford, Malcolm: “Institutions and Economics: The Old and New Institutionalism”, **Cambridge University Press**, Cambridge, 1994.
- Rutherford, Malcolm: “The Old and the New Institutionalism: Can Bridges Be Built?”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 29, No. 2, 1995, pp. 443-451.
- Rutherford, Malcolm: “Institutional Economics: Then and Now,” **The Journal of Economic Perspectives**, Vol. 15, No. 3, 2001, pp. 173-194.
- Saini, W.N.W.,
Baharumshah, Ahmad Z.,
Law, Siong H.: “Foreign Direct Investment, Economic Freedom and Economic Growth: International Evidence”, **Economic Modelling**, 27, 2010, 1079–1089.
- Samuels, Warren J.: “Technology Vis-à-Vis Institutions in the JEI: A Suggested Interpretation”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 11, No. 4, 1977, pp. 871-895.
- Sarfati, Metin: “Spinoza-Smith ve İktisat Teorisine Bir Eleştiri”, **İktisatta Yeni Yaklaşımlar**, Ed. Ercan Eren, Metrin Sarfati, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.105-134.
- Schumpeter Joseph A.: **The Theory of Economic Development**, Translated by Redvers Opie, Cambridge, Mass. Harvard University Press 1961 (1934).
- Schumpeter Joseph A.: **Kapitalizm, Sosyalizm ve Demokrasi**, Çeviri: Hasan İlhan, Alter yayın, Ankara, 2012 (1942).
- Schumpeter Joseph A.: “The Creative Response in Economic History”, **The Journal of Economic History**, Vol. 7, No. 2, 1947, pp. 149-159.

- Scully, Geraldw: “Economic Freedom, Government Policy and The Trade-Off Between Equity and Economic Growth”, **Public Choice**, 113, 2002, pp.77–96.
- Seckler, David: **Thorstein Veblen and the Institutionalists**, USA, Colorado Associated University Press, 1975.
- Shadmehri, M. T. A.,
Khadem, Fazeleh,
Ghadimi, Alireza: “Economic Schools Thought: Mainstream, Orthodox And Heterodox Economics”, **Kuwait Chapter of Arabian Journal of Business and Management Review**, Vol. 3, No. 12a, 2014, pp. 24-30.
- Sherman, Howard: “The Business Cycle Theory of Wesley Mitchell”, **Association for Evolutionary Economics**, Journal of Economic Issues, Vol. 35, No. 1, 2001, pp. 85-97.
- Shionoya, Yuichi: “**Schumpeter and the Idea of Social Science**”, Cambridge University Press, New York, 1997.
- Shionoya, Yuichi: “Schumpeter And Evolution: An Ontological Exploration”, Book Chapter, **Marshall and Schumpeter on Evolution: Economic Sociology of Capitalist Development**, Edward Elgar Publishing Ltd., 2009.
- Skousen, Mark: **İktisadi Düşünce Tarihi**, Çev: Mustafa Acar, Ekrem Erdem, Metin Toprak, Ankara, Adres Yayın 5. Baskı, 2011.
- Stabile, Don R. : “Veblen and the Political Economy of Technocracy: The Herald of Technological Revolution Developed an Ideology of 'Scientific' Collectivism”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 46, No. 1, 1987, pp. 35-48.

- Streeten, Paul P.: “What's Wrong with Contemporary Economics?”, **The Pakistan Development Review**, Pakistan Institute of Development Economics, Islamabad, Vol. 39, No. 3, 2000, pp.191-211.
- Şak, Nazan: “Panel Birim Kök Testleri”, **Stata ile Panel Veri Modelleri**, Ed. Selahattin Güriş, Der Yayınları, İstanbul, 2015, s.203-269.
- Şenalp, M. Gürsan: “Dünden Bugüne Kurumsal İktisat”, **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.45-93.
- Taban, Sami: **İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller**, Ekin Yayınevi, Bursa, 2016.
- Takay, Bahar A.: “Evrimsel İktisadın Gelişimi”, **Darwin ve Evrimsel İktisat Sempozyumu 2009, Hacettepe Üniversitesi Yayınları**, Ed. Muammer Kaymak ve Ahmet Şahinöz, 2011, pp.11-25.
- Tatoğlu, Y. Ferda: “İleri Panel Veri Analizi”, Beta Yayınları, İstanbul, 2013.
- Tatoğlu, Y. Ferda: “Panel Zaman Serileri Analizi”, Beta Yayınları, İstanbul, 2017.
- Todaro, Michael.: “**Economic Development**”, New York: Addison-Wesley, 2000.
- Vanssay, Xavier De,
Spindler, Z. A.: “Freedom and Growth: Do Constitutions Matter?”, **Public Choice**, Vol. 78, No. ¾, 1994, pp.359-372.
- Veblen, Thorstein: “Why is Economics Not an Evolutionary Science?”, **The Quarterly Journal of Economics**, Vol. 12, No. 4, Oxford University Press, 1898a, pp.373-397.

- Veblen, Thorstein: “The Instinct of Workmanship and the Irksomeness of Labor”, **American Journal of Sociology**, University of Chicago Press, Vol. 4, No. 2, 1898b, pp. 187-201.
- Veblen, Thorstein: “The Beginnings of Ownership”, **American Journal of Sociology**, University of Chicago Press, Vol. 4, No. 2, 1898c, pp. 352-365.
- Veblen, Thorstein: **The Theory of Leisure Class**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1973 (1899a).
- Veblen, Thorstein: **The Theory of Leisure Class**, 1899b, çevrimiçi: <http://moglen.law.columbia.edu/LCS/theoryleisureclass.pdf>
- Veblen, Thorstein: “The Place of Science in Modern Civilization”, **American Journal of Sociology**, University of Chicago Press, Vol. 11, No.5, 1906, pp. 585-609.
- Veblen, Thorstein: **The Instinct of Workmanship, and the State of the Industrial Arts**, New York, B.W. Huebsch, 1918 (1914), e-book.
- Veblen, Thorstein: **The Place of Science In Modern Civilization And Other Essays**, New York, B.W. Huebsch, 1919, (Çevrimiçi) <http://babel.hathitrust.org/cgi/pt?id=hvd.li3ppf;view=1up;seq=49>,
15 Kasım 2014.
- Voight,S.,
Engerer, E.: “Institutions and Transition, Possible Policy Implications of the New Institutional Economics”, **SSRN Electronic Journal**, 2001, pp. 127-184.

- Waller, William T. J.: “The Evolution of the Veblenian Dichotomy: Veblen, Hamilton, Ayres, and Foster”, **Journal of Economic Issues**, Vol. 16, No. 3, 1982, pp. 757-771.
- Weed, Frank J.: “Interpreting 'Institutions' in Veblen's Evolutionary Theory”, **American Journal of Economics and Sociology**, Vol. 40, No. 1, 1981, pp. 67-78.
- Williamson E. Oliver: “The Economics of Organization: The Transaction Cost Approach”, **American Journal of Sociology**, Vol. 87, No. 3, 1981, pp. 548-577.
- Yang, Benhua: “Does Democracy Lower Growth Volatility? A Dynamic Panel Analysis”, **Journal of Macroeconomics**, 30, 2008, pp.562–574.
- Yıldırım, Selim: “Kurumsal İktisat Bağlamında Ülkeler arası Büyüme Farklılıklarının Panel Veri Analizi”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Yılmaz, Feridun: “İktisat, Kurumsal İktisat ve İktisat Sosyolojisi”, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Metodoloji ve Sosyoloji Araştırmaları Merkezi, **Sosyoloji Konferansları**, No: 45, 2012 -1, s.1-17.
- Yılmaz, Feridun: “Avrupa’da Kurumsal İktisat: G.M. Hodgson Örneği,” **Kurumsal İktisat**, Ed. Eyüp Özveren, Ankara, İmge Kitabevi Yayınları, 2007, s.93-143.
- Zouhaier, Hadhek: “Institutions, Investment and Economic Growth”, **International Journal of Economics and Finance**, Vol. 4, No. 2, 2012, pp.152-162.
- Zouhaier, Hadhek,
KEFI, Mohamed K.: “Institutions and Economic Growth”, **Asian Economic and Financial Review**, 2(7), 2012, pp.795-812.

ÖZGEÇMİŞ

Hüseyin ÖZALP

Adıyaman Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü

E-mail: ozalphuseyin@outlook.com

Doğum Yeri ve Tarihi:

Kahramanmaraş, 08.03.1981

Eğitim

İstanbul Üniversitesi, İstanbul, Türkiye (2011-2018)

Doktora-İktisat Bölümü

Çukurova Üniversitesi, Adana, Türkiye (2008-2011)

Yüksek Lisans-İktisat Bölümü

Tez Konusu: “*Avrupa Parasal Birliği'nin Optimal Para Alanı Teorisi Çerçevesinde Analizi*” Danışman: Doç. Dr. HARUN BAL

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Türkiye (2004-2008)

Lisans-İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi - İktisat Bölümü

Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Türkiye (1999-2003) (Terk)

İş Deneyimi

Araştırma Görevlisi

Adıyaman Üniversitesi, Adıyaman, Türkiye (2008-*)